

Z. ISLOMOV, D. RAHIMJONOV,
J. NAJMIDDINOV, N. ISMATOVA

DÚNYA DINLERI TARIYXÍ

**Orta bilim beriw mektepleri 11-klasları hám orta arnawlı,
kásip-óner bilimlendiriw mákemeleri ushın sabaqlıq**

1-basilım

**Ózbekstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw ministrligi
tárepinen tastıyıqlangán**

Tashkent
«Yangiyul Poligraph Service»
2018

UOK: 2-9(100)(075.3)

KBK: 86.2(0)

I-94 Islomov, Zohidjon.

Dúnnya dinleri tariyxı: Orta bilin beriw mektepleriniń 11-klassları hám orta arnawlı, kásip-óner bilimlendiriw mákemeleri ushın sabaqlıq / Z. Islomov, D. Rahimjonov, J. Najmiddinov, N. Ismatova. — Birinshi basılıım — Tashkent: «Yangiyul Poligraph Service», 2018. — 144 b.

UOK: 2-9(100)(075.3)

KBK: 86.2(0)ya72

ISBN 978-9943-5245-2-1

Juwaplı redaktor:

A. Hasanov — tariyx ilimleri doktori, professor

Pikir bildiriwshiler:

N. Muhamedov — tariyx ilimleri kandidati, docent

M. Alimova — tariyx ilimleri kandidati, docent

A. Zamonov — tariyxı ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD)

F. Karimov — siyasiy ilimleriniń doktori

J. Tohirov — Shet tillerine qánigelestirilgen mámleketlik ulıwma bilim beriw mektebi muǵallimi

Sh. Qudratov — Tashkent qalasındaǵı 41-mekteptiń tariyx páni muǵallimi

B. Mahmudboyev — Gúlistan Mámleketlik universiteti janındaǵı akademiya lıcey muǵallimi

Usı sabaqlıq Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janındaǵı Din isleri boyınsha komitetiń 2018-jıl 1-maydaǵı 2484-sanlı usınısı, Ózbekstannıń eń jańa taryxı máseleleri boyınsha muwapıqlastırwshı-metodikalıq orayınıń 2018-jıl 24-apreldegi 34-sanlı juwmaǵına tiykarlanıp baspaǵa usınılǵan.

Qaraqalpaqsha awdarmaǵa pikir bildiriwshi:

Baxram Utemuratov — *Muxammed Al-Xorezmiy atındaǵı TATU Nókis filiali oqıtıwshısı, tariyx ilimleriniń kandidati.*

Respublika maqsetli kitap qorı qárjuları esabınan basıp shıǵarıldı.

© Z. Islomov, D. Rahimjonov,
J. Najmiddinov, N. Ismatova. 2018.
© Yangiyul Poligraph Service, 2018
Qaraqalpaqsha awdarma.
© «Bilim» baspası, 2018.

ISBN 978-9943-5245-2-1

Kirisiw

Ózbekstan kóp milletli hám kóp konfessiyalı mámleket. Búgin elimizde 130 dan artıq millet hám elat wákılleri erkin türde ózleriniń úrp-ádetlerin dawam ettirip, dinlerine isenip jasamaqta. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tárepinen alğa qoyılğan 2017—2021-jılları Ózbekstan Respublikasınıń rawajlandırıwdıń bes tiykarǵı baǵdarı boyınsha Háreketler strategiyasınıń besinshi baǵdarı da sol dinler aralıq keń peyillik máselesine baǵıshlangan. Bul sabaqlıq tómengi klaslarda alǵan bilimlerinińdi bekkemleydi hám bayıladı.

Áziz oqıwshılar!

«Dúnya dinleri tariyxı» pánin úyrenip, isenimińizge qaramastan, basqa dinlerdi kemsitpewińiz, basqalardıń diniy sezim-tuyǵıların húrmetlew qaǵıydalarına ámel etiwıńiz zárúr.

Sabaqlıqtaǵı temalar bólimlerge ajratılǵan. Hár bir bólimde sabaqta úyreniletuǵın tiykarǵı túsinikler temaǵa baylanıslı qosımsha maǵlıwmatlar, ulamalar hám ullı mámleketlik ǵayratkerleriniń bahalı pikirleri, qızıqlı faktler, dóretiwshilik jumıs hám de bekkemlew ushın sorawlar orın alǵan. Tekstte ushırasatuǵın ayırım atamalar túsinigin kitap aqırında berilgen sózlikten tabıwıńız múmkin.

Sabaqlıqtı tayarlawda temalarǵa baylanıslı ilimiy hám diniy-aǵartıwshılıq ádebiyatlardan, dáwirlik basılımlar, hár túrli diniy konfessiyalardıń dogmalıq kóz qarasarı bayan etilgen hújjet hám muqaddes kitaplardan, internet tarmaǵındaǵı maǵlıwmatlardan sonday-aq, kórkem ádebiyatlardan paydalanıladı. Kitapta jáhán dinleriniń muqaddes diniy derekleriniń úzindiler keltirilgen. Sonıń ushın onı hár túrli qolaysız jerlerde qaldırmawıńız kerek.

Sabaqlıqtaǵı dóretiwshilik jumıs hám de qosımsha oqıw ushın berilgen tapsırmalardı orınlaw arqalı sizler erkin hám logikalıq pikirlew, kommunikativlik, tariyxıy derekler menen islesiw, milliy hám ulıwma insanıyılıq qádiriyatlarǵa iye bolıw, maǵlıwmat alıw hám onnan paydalanıw, jámiyetlik iskerlik sıyaqlı turmıshlıq kompetenciyańızdı qalıptestiresiz. Bul bolsa sizlerge Watan aldındaǵı minnet hám juwapkershiligin ańlaytuǵın jetik insan bolıwıńızda járdem beredi. Bul iste sizge tabıslar tileymiz.

1-§

ÓZBEKSTANDA QÁWIPSIZLIK HÁM TURAQLÍLÍQ ORTALÍĠÍN QÁLIPLĚSTIRIW

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍSASÍZ:

1. Qáwipsizlikni támiyinlew — eń áhmiyetli másele.
2. Qáwipsizlik hám turaqlılıqtı támiyinlewde milletleraralıq tatıwlıqtıń áhmiyeti.

Ádepsiz, tárbiyasız hám minez-qulqı jerkenishli adamlar menen tartıspań.

*Imom
Ġazzoliy*

QÁWIPSIZLIKTI TÁMIYINLEW — Eń ÁHMIYETLI MÁSELE

Búgingi kúnde qáwipsizlik pútkil dúnyada eń áhmiyetli másele bolıp qalmaqta. Jıl sayın mámleketler tárepinen qorǵanıw sisteması hám áskeriy tarawǵa ajratılıp atırǵan qárejetlerdiń artıp barıwı pikirimizdi tastıyıqlaydı. Biraq, tek ǵana zamanagóy qural-jaraqqa iye bolıwdıń ózi qáwipsizlikni támiyinlemeydi.

Óytkeni, buzǵınshı kúshler ashıq túrde urıs júrgizbey, al tosattan qoparıwshılıq ámeliyatların qollanıw, tınısh xalıqtı nıshanǵa alıw sıyaqlı jerkenishli usıllardan paydalanbaqta.

Biziń áyyemgi hám saqawatlı jerimizde kóp ásirler dawamında hár túrli millet hám xalıqlar, mádeniyat hám din wákileri tınısh-tatıw jasap kelgen. Miymandoshlıq, jaqsılıq, kewil saqawatı hám shın mánisindegi keńpeyillik biziń xalqımızǵa mudamı tán bolǵan hám bul onıń mentalitetiniń tiykarın quraydı.

Shavkat Mirziyoev

Bunda bolsa milliy hám diniy kelispewshiliklerdi keltirip shıǵarıw tiykarǵı maqset esaplanadı. Máselen, XX ásirdeń ekinshi yarımında mámleketlik huqıqıy, etno-aymaqlıq hám etnodemografiyalıq sebeplerge baylanıslı júz bergen 300 den aslam úlken-kishi jánjeller atap ótilgen.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev óziniń saylaw aldı baǵdarlamasında tınıshlıqtı támiyinlew, milletler hám dinleraralıq tatıwlıq ortalıǵın qollap-quwatlaw, din nıqabındaǵı ekstremizm hám terrorismge qarsı ayawsız gúresiw máselelerin tiykarǵı princip sıpatında alǵa qoydı.

Ózbekstan diyarında áyyemnen hár túrli civilizaciya wákılleri, mádeniy qatlamlar, hár qıylı isenim hám dúnyaqaraslar birge jasap kelgen. Bul jer ata-babalarımız jasaǵan muqaddes mákan. Bul jer Shıǵıs hám Batıstıń, Arqa hám Qublanıń, áyyemgi ótmish hám ullı keleshektiń tutasqan jeri, Oraylıq Aziyanıń júregi, insaniyat oy-pikiriniń, ilim hám mádeniyattıń eń áyyemgi oshaqlarınan biri. Bul topıraqta dúnyanı tań qaldırǵan civiliza-

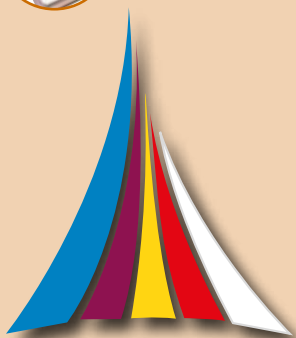

«Iymannıń abzalı sabır hám keńpeyillik».

Hádis

MAǒLÍWMAT USHÍN

HÁREKETLER STRATEGIYASI
2017-2021

Saylaw aldı baǵdarlamasınan kelip shıqqan halda, Prezidentimiz baslaması menen 2017—2021-jılları Ózbekstan Respublikasın rawajlandırıwdıń bes tiykarǵı baǵdarı boyınsha Háreketler strategiyası islep shıǵıldı. Strategiyada besinshi baǵdar sıpatında qáwipsizlik, milletleraralıq tatıwlıq hám diniy keńpeyillikti támiyinlew hám de tereń oylanǵan, óz ara mápdar hám ámeliy sırtqı siyasat tarawındaǵı tiykarǵı baǵdarlar» belgilendi. Bul da elimizde puqaralarımızdıń qáwipsizligi, milletler hám dinleraralıq keńpeyillikke berilip atırǵan itibardan derek beredi.

Keñpeyillik hám adamgershilik mádeniyatın rawajlandırıw, milletleraralıq hám puqaralararalıq doslıq hám tatıwlıqtı bekkemlew, jas áwladtı usı tiy-karda, Watanğa muhabbat hám sadıqlıq ruwxında tárbiyalaw Ózbekstanda mámleketlik siyasattıń eń zárúr tiykarǵı baǵdarlarınan biri etip belgilendi.

*Shavkat
Mirziyoev*

ciyanıń tamırları payda bolǵan, adamzat tariyxınıń eń áyyemgi dáwirlerine tiyisli diniy hám filosofiyalıq dástúrler qalıplesken. Áyyemgi grek filosofi Geraklit bul jurttı «Filosofiyalıq oy-pikir besigi» dep biykarǵa táriyilemegen. Sonı ayrıqsha atap ótiw kerek, biziń civilizaciya ózine tán keñpeyillik, oy-pikir usılına tayanadı.

Ush mın jıllıq tariyxımız sonnan gúwalıq beredi, joqarı húrmetli hám adamgershilik, milletleraralıq tatıwlıqqa umtıwıw xalqımızdıń eń joqarı pazıyletlerinen esaplanadı. Bul baǵdardaǵı dástúrler áwladtan-áwladqa ótip kelmekte.

QÁWIPSIZLIK HÁM TURAQLILIQTI TÁMIYINLEWDE MILLETLERARALIQ TATIWLİQTIN ÁHMIYETI

Ózbekstan óz gárezsizligine eriskennen soń tek ózbek xalqı emes, al elimizde jasap kiyatırǵan hár túrli milletke tiyisli xalıqtıń mánawiy-mádeniy zárúrlıkların qanaatlandırıwǵa baǵdarlangan milliy-mádeniy oraylar shólkemlestirildi. Olardıń xızmetin qollap-quwatlaw hám de milletleraralıq qatnasıqlardı jetilistiriw ushın 1992-jıl 13-yanvarda Respublika Internacionallıq mádeniyat orayı shólkemlestirildi.

2017-jılı Respublika milliy-mádeniy orayı dúzilgenliginiń 25 jıllıǵı keń belgilendi. Usı jıl 19-may kúni bul oraydıń xızmetin jáne de rawajlandırıw

TARIYXQA NÁZER

Maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda, bunnan 100 jil aldın házirgi respublikamız aymaǵında 70 ke jaqın millet wákılleri jasaǵan. 1926-jılı respublikamızda 90 millet hám xalıqlar jasaǵan bolsa, 1959-jılı olardıń sanı 113 ke, 1979-jılı 123, 1989-jılı 130 ǵa jetken edi.

maqsetinde ol Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń Pármanı menen Milletleraralıq qatnasıqlar hám shet el mámleketleri menen doslıq baylanısları komiteti sıpatında qayta shólkemlestirildi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Milletleraralıq qatnasıqlar hám shet el mámleketleri menen doslıq baylanısların jáne de jetilistiriw shara-ilajları haqqında»ǵı Pármanı jámiyette turaqlılıq, tınıshlıq hám tatıwlıqtı támiyinlew, puqaralar ańında úlken, kóp milletli bir shańaraqqa tiyislilik tuyǵısın bekkemlew, milliy-mádeniy oraylar hám doslıq jámiyetleriniń xızmetin hár tárepleme qollap-quwatlaw hám jáne de rawajlandırıw, shet el mámleketleri menen mádeniy-aǵartıwshılıq baylanısların keńeytiwge qaratılǵan.

Bul komitet juwapkershiligine jámiyette milletleraralıq tatıwlıq hám keńpeyllikti támiyinlew, tınıshlıqtı súyiwshi siyasattı, mámleket turmısınıń barlıq tarawlarında erisilgen jetiskenlik hám tabıslardı keń túrde úgit-násiyatlaw, xalıqaralıq doslıq, sonıń ishinde, shet eldegi jerleslerimiz diasporası menen doslıqtı bekkemlewge baylanıslı mámleket siyasatın izbe-iz ámelge asırıw wazıypası júklendi.

Milletleraralıq múnásibetler baǵdarındaǵı áhmiyetli máselelerden biri, xalıqtıń milliy quramına say keletuǵın tálim-tárbiya sistemasın shólkemlestiriw. Bul boyınsha Xalıq bilimlendiriw ministrliginiń 2017—2018-oqıw jılı ushın tiykarǵı kórsetkishler statistikasındaǵı maǵlıwmatqa qaraǵanda, respublikamızda 9628 mektep xızmet júrgizbekte. Sonnan 9018 mektepte ózbek tilinde, 903 inde rus tilinde, 365 inde qaraqalpaq tilinde, 378 inde qazaq tilinde, 245 inde tájik tilinde, 44 inde túrkmen tilinde, 90 ında qırǵız tilinde bilim beriw jolǵa qoyılǵan. Sonı umıtpaw kerek, qay jerde milletleraralıq tatıwlıq

Áy insanlar!
Haqıyqatında da, Biz sizlerdi bir er adam (Adam) hám bir hayal (Hawa)dan jarattıq hám de bir-birińiz penen tanıswıńız ushın sizlerdi (hár túrli) xalıqlar hám qáwim (elat)ler etip qoydıq. Álbette, Alla názerinde (eń áziz) káramatlıraǵıńız dinshilligińiz. Álbette, Alla bilwshi hám xabar beriwshi bolıp tabıladı.

***Qurani
karim, Hujurat
súresi, 13-ayat***

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Bul tekstti oqırń, ondaǵı «ideologiyalıq immunitet» atamasın túsindi-riń.

«Hárqanday keselliktiń aldın alıw ushın, eń dáslep adam organizminde oǵan qarşı immunitet payda etiw kerek. Biz de perzentlerimiz júreginde ana Watanǵa, bay tariyxımızǵa, ata-babalarımızdıń muqaddes dinine jaqsı qatnastı ornatiwımız, olardıń ideologiyalıq immunitetin kúsheytiwimiz zárúr».

Ózbekstan Respublikası óziniń aймаǵında jasawshı barlıq millet hám elatlardıń til-leri, úrp-ádetleri hám dástúrleri húrmet etiliwin támiyinleydi, olardıń rawajlanıwı ushın sharayat jaratadı.

**Ózbekstan Respublikasınıń
Konstituciyası,
4-statıyasınan**

ideyasınıń áhmiyeti ańlap jetilmese, jámiyetlik turmısında hár túrli qarama-qarsılıqlar, mashqalalar payda boladı, olar tınıshlıq hám turaqlılıqqa qáwip saladı. Búgingi kúnde dúnyanıń ayırım regionlarında júz berip atırǵan milliy kelispewshilikler sonnan derek berip tur.

Milletleraralıq tatıwlıq ideyasın ámelge asırıwǵa eń qáwipli tosqınlıq jawızlıq milletshilik hám shovinizm bolıp esaplanadı. Bunday illet, zıyanlı ideya duzaǵına túsip qalǵan jámiyet tábiyiy túrde apatshılıqqa ushıraydı. Oǵan uzaq hám jaqın tariyxtan kóplegen mısallar keltiriwge boladı. Má-

selen, fashizm ideyası insaniyat basına kóbirek apatshılıq báleler jawdırgan hám aqır-aqıbetinde ózi de apatqa ushıradı.

Lekin elege deyin fashizm, shovinizm, rasalıq ideyasın tiriltip, milletleraralıq tatıwlıq, birlik, doslıq ideyasına qarsı «salib júrisi» sıyaqlı háreketlerdi uyımlastırıwǵa urınıp atırǵan kúshler bar ekenligi hámmemizdi sergek tarttırıwı lazım. Maǵlıwmatlarǵa qaraganda, búgin dúnya júzi boyınsha 500 ge jaqın terroristlik shólkemi bar. Bir jıl dawamında pútkil jer júzinde júz bergen terraktlar hám olardıń aqıbetinde nabıt bolǵanlardıń sanı birneshe on mıńdı quraytuǵını terrorismniń tınıshlıq hám qáterjamlıqtı buzıwına qaratılǵan tiykarǵı qáwiplerden biri ekenin kórsetedi.

Juwmaqlap aytqanda, mámleketimizde keyin de qáterjam tań attırıw, uyqılaw, bilim alıw hám keleshek haqqında rejelerdi dúziwdi qáler ekenbiz, tınıshlıq, qáwipsizlik, turaqlılıqtı támiyinlew birinshi náwbettegi másele bolıp qala beredi. Onı ámelge asırıwda hámmemiz bir tán, bir jan bolıp háreket etiwimiz zárúr.

Quslar sıyaqlı hawada ushıwdı úyrendik.
Balıqlar sıyaqlı teńizlerde júziwdi úyrendik.
Lekin házirge shekem jer júzinde aǵa-inidey bolıp jasawdı úyrenbedik

*Martin
Lyuter King*

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Qáwipsizlik hám turaqlılıqtıń áhmiyetin qalay bahalaysız?
2. Jası úlkenlerden urıs hám tınıshlıq haqqında pikirlerin soradıńız ba?
3. Qáwipsizlikti támiyinlewde milletleraralıq tatıwlıqtıń áhmiyeti nelerden ibarat?
4. Búgingi kúni pútkil dúnyadaǵı turaqlılıqqa qáwip salıp atırǵan eń úlken qáwip ne dep oylaysız?

2-§

DIN TANÍVSHÍLÍQTAĞÍ ZAMANAGÓY TENDENCIYALAR

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍSASÍZ:

1. Dintanıwshılıq pániniń rawajlanıw tariyxı.
2. Dinniń sociologiyası filosofiya, psixologiya, fenomenologiyasın úyreniwdegi jańa tendenciyalar

MAĞLÍWMAT USHÍN

Dintanıwshılıq basqa dúnyada bar dinler haqqında ashıq, ilimiy qatnas jasağan halda maǵlıwmat beriwshi pán.

DINTANÍVSHÍLÍQ PÁNINIŇ RAWAJLANÍW TARIYXÍ

Dúnyadaǵı barlıq dinler hám olar menen baylanıslı proceslerdi obyektiv úyreniwshi pán «Dintanıwshılıq» dep ataladı. Bul pániniń tarawları júdá kóp bolıp, olardıń biri «Dúnya dinleri tariyxı».

Dinlerdi úyreniw uzaq tariyxqa iye. Antik dáwirlerden-aq insanlar din hám onıń mazmunı haqqında pikir júrgizgen.

Rim imperatorı Konstantin I dáwirinde (IV ásir) xristian dini basqa dinler menen bir dárejege iye boldı. Keyin Evropada xristianlıq dininiń Rim imperiyası tárepinen mámleketlik din sıpatında atap ótiliwi hám de shirkewdiń áste-aqırın hákimiyattı

TARIYXQA NÁZER

Áyyemgi Greciya hám Rim jazıwshılarınıń shıǵarmalarında da hár túrli xalıqlardıń dinleri haqqında maǵlıwmatlar keltirilgen. Máselen, «tariyx atası» ataǵın alǵan Gerodot (b. e. sh V ásir) da ózi izertlegen xalıqlardıń tariyxı haqqında maǵlıwmat beriw menen olardıń dinleri haqqında da toqtap ótken.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Gomer hám Gesiodtın shıǵarmalarınan qudaylar hám qaharmanlar haqqında berilgen maǵlıwmatlardı esleń.

Usı shıǵarmalar arqalı qaysı dáwirge tiyisli dinler haqqında maǵlıwmat alıw múmkin?

qolǵa alıwı nátiyjesinde ilim-pán de xristianlıq tásirine túsip qaldı. Bul dáwirde dinler boyınsha izetlewler tek ǵana teologiyaǵa baylanıslı bolıp, xristianlıq, sonıń ishinde, katolikliktiń basqalardan ústinligin dálillewge baǵdarlangan edi.

VII—VIII ásirlerde sol dáwirde bar dinler haqqında kishi kitapshalar payda bolǵan. VIII—IX ásirlerde bolsa dinler tariyxı hám táliymatlarına baylanıslı dáslepki kitaplar jaratıldı.

XIX ásirge kelip Evropa regionında shirkewdiń tásiiri kemeydi. Nátiyjede basqa pánler qatarı dintanıw ilimi de shirkew tásirinen shıǵa basladı. Sol dáwirde Maks Myullerdiń «Salıstırmalı mifologiya», «Dinlerdiń tiykarı hám qalıplesiwine baylanıslı bayanatlar miynetleri baspadan shıqtı.

Imperator Konstantinnih shoqındırılıwı, Rafael

MAǴLIWMAT USHÍN

Ullı babamız Abu Rayxan Beruniy haqıyqıy mániste musulman shıǵısında dintanıw iliminiń atası atına múnásip.

Onıń «Áyyemgi xalıqlardan qalǵan estelikler», «Hindstan» sıyaqlı shıǵarmalarında hár túrli dinler haqqında tolıq maǵlıwmatlar berilgen.

Ilim mal-dúnya-dan góre jaqsı. Sebebi, ilimni seni asıraydı, mal-dúnyanı bolsa sen saqlawınıń kerek boladı. Mal-dúnya sarplansa azayadı, ilim bolsa ózgelerge úyretiw menen jáne de ziyada boladı.

Ali ibn Abu Tolib

Keyin Myuller atalı Oksford universitetinde dinler tariyxınan bayanatlar oqıdı hám birinshi bolıp «dintanıwshılıq» atamasın paydalanıwğa kirgizgen. Usı baǵdarda, dintanıwshılıq Parij, Bryussel hám Rim universitetlerinde pán sıpatında oqıtıla baslaǵan. Buringı Awqam dáwirinde dintanıwshılıq páni, tiykarınan, dinlerdi kritikalaw hám «eskilik sarqıtı» ekenin dálillew ushın úyrenildi. Nátiyjede onıń atalıwı da «Ilimiy ateizm» dep ózgartildi. Jıllar dawamında universitetlerde «ilimiy ateizm» kafedraları shólkemlestirilip, studentlerge «din xalıq ushın afyun», degen ideya sińdirildi.

Ózbekstan Respublikası gárezsizlikke eriskennen soń, dintanıwshılıq tarawı da ateistlik ideologiya tásirinen shıǵarıldı.

Ósip kiyatırǵan áwladta dinler haqqında durıs hám obyektiv pikirlerdi qalıplestiriw, olardı dinleraralıq keńpeyillik ruwxında tárbiyalaw maqsetinde, 90-jıllardıń ortalarınan ulıwma bilim beriw mektepleriniń 9-klass oqıw baǵdarlamasına «Dúnya dinleri tariyxı» páni kirgizildi.

2017-jılı qabıl etilgen jańa tártipke muwapıq «Dúnya dinleri tariyxı» tiykarǵı pán sıpatında atap kórsetildi. 1999-jılı Tashkent islam universitetiniń shólkemlestiriliwi bul tarawdıń rawajlanıwına úlken úles bolıp qosıldı. Universitet óziniń baǵdarları

TARIYXQA NÁZER

Islam dúnyasında salıstırmalı dintanıwshılıq tarawında da salmaqlı jumıslar islendi. Olardan Ábu Rayxan Beruniydiń «Áyyemgi xalqlardan qalǵan estelikler», Ibn Nadimniń «Kórsetkish», Muhammad ibn Huzaydıń «Majusiylik hám kóp qudaylıq kitabı» Majusiylik hám kóp qudaylıq kitabı, Abul-Abbos Ahmad ibn Muhammad Saraxsiydiń «Sobiiylardıń mázxebleri tárepi haqqında kitapsha», Abu Zayd Balxiydiń «Dinler sháriyatları kitabı» shıǵarmaların atap ótiwge boladı.

boyınsha bakalavr hám magistr qánigelerdi tayarlay basladı.

2018-jil 16-aprelde mámleketimiz Prezidentiniń Pármanına muwapıq, Ózbekstan Islam akademiyası hám Tashkent islam universitetleri negizinde Ózbekstan xalıqaralıq islam akademiyası shólkemlestirildi.

DINNIŇ SOCIOLOGIYASÍ, FILOSOFIYASÍ, PSIXOLOGIYASÍ, FENOMENOLOGIYASÍN ÚYRENIWDEGI JAŇA TENDENCIYALAR

Dintanıwshılıq tariyx, filosofiya, psixologiya, sociologiya sıyaqlı jámiyetlik pánler menen bekkem baylanıslı. Usı baylanıs nátiyjesinde, dintanıwshılıq quramında birqansha tarawlar júzege kelgen.

Dinniń sociologiyası — din hám jámiyet qatnasıqları hám de usı qatnasıqlar artınan kelip shıǵatúǵın nátiyjelerdi úyreniwshi dintanıwshılıq tarawı. Ol dinniń mámleket, xalıq, shańaraqqa qatnasın, din tarawında júzege keletúǵın sociallıq waqıya-hádiyselerdi, hár túrli diniy jámáátlerdiń jámiyette óz ara qatnasıqların izertleydi. Din sociologiyası da hám jámiyetlik, hám diniy ilimlerde tayanadı.

MAGLIWMAT USHIN

Din tariyxı — dinlerdi tariyxıy kózqarastan úyrenetuǵın dintanıwshılıq tarawı. Onda tiykarınan dinlerdiń júzege keliwiniń tariyxıy shárt-sharayatlardı, tiykarın salıwshıları, dáslepki jámáátler, rawajlanıw basqıshları hám házirgi jaǵdayına áhmiyet beriledi.

DÓRETIWSHILIK JUMIS

Tómendegi hújjetti oqıń hám bul qaǵıyda milliy nızam hújjetlerinde qalay kórsetilgenin anıqlań?

Hárbir insan pikirlew, hújdan hám din erkinligi huqıqına iye; bul huqıq... sıyınıwda hám diniy úrp-ádet hám de máresimlerdi ǵalaba yamasasa jeke tártipte orınlaw, óz dini yamasa isenimine jeke ózi, sonday-aq, basqalar menen birge ámel etiw erkinligin óz ishine aladı.

Insan huqıqları Ulıwma jáhán Deklaraciyası, 18-statya

«Danalarday juwap beriwlerin qáler ekenseń — danalarday soraw ber».

Gyote

Sonıń menen birge, din sociologiyası adamlardıń diniy isenimleri, diniy shólkemlerdiń xızmetin, jámiyet aǵzalarındaǵı diniy oy-pikirdi úyrenedi.

Sociologiya din hádiyesin úyreniwde dinniń sociallıq turmısta oranlap atırǵan funkciyalarına álbette múrájáát etiwı kerek boladı. Aldıńǵı klaslarda da bular menen biraz tanısqsız.

Din psixologiyası — insannıń diniy turmısınń psixologiyalıq táreplerin úyreniwshi dintanıwshılıq tarawı.

Din psixologiyası shaxstıń diniy tájiriybesin hám bul tájiriybeniń hár túrli kórinislerin bayanlawǵa háreket etedi. Adamnıń diniy sezim, túsinek hám jasaw tárizi din psixologiyasınıń tiykarǵı teması bolıp tabıladı.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Tómendegi súwretlerge qarap, dinniń jámiyetlik turmısta islenip atırǵan funkciyaların túsindiriwge háreket etiń.

MAǒLÍWMAT USHÍN

Sociologiya ataması latinsha *societas* — «jámiyet» hám grekshe «logos» — «táliymat» sózleriniń birikpesinen alınǵan bolıp, ol tikkeley jámiyet haqqındaǵı ilimniń mánisin ańlatadı.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Bul tekstti oqırn. Tekstte dintanıwshılıqtın qaysı tarawına baylanıslı ekenligin talqılañ.

«... patsha Doro ibn Doro ğáziynesinde Abisto (Avesto)niñ on eki miñ qaramal terisine tilla (altın) menen jazılğan bir nusqası bar edi. Iskender Maqduniy atxanalardı oyran etip, olarğa xızmet etiwshilerdi óltirgen waqıtta onı küydirip jibergen edi. Sonıñ ushın sol waqıttan berli Avestonıñ besten üsh bôlimi (yağny, on segiz bôlimi joq bolıp ketedi). Abisto otız bôlim edi, majusiylar qolında shaması on eki bôlimi qaldı».

Abu Rayxan Beruniy

Din filosofiyası — dinniñ mazmunı, insanniñ diniy haqıyqatlar menen baylanıslıgın úyrenetuğın taraw. Ol qudaydın bar ekenligi, sıpatlamaları, jaratıwshı hám tirishilik qatnasıqları, jaratıw, dúnyanın jaratılıwındağı maqset, qayta tiriliw, payğambarlıq hám húkım sıyaqlı keñ kólemdegi máselelerdi óz ishine aladı.

Din fenomenologiyası — dinniñ kózge kóriniwshi, sırtta kóriniwshi táreplerin úyreniwshi ilim tarawı.

Din fenomenologiyası diniy sezimi hám onıñ kórinisleri pútkil dúnyada derlik bir-birine uqsawın bildiredi. Hár túrli dinlerdiñ sıyınıw hám máresim-

MAĠLÍWMAT USHÍN

Fenomen «kórsetiwshi», «kózge kóriniwshi» zat bolıp, fenomenologiya kózge kóriniwshi zattın sistemati-kalıq formada izertleniwi.

MAĠLÍWMAT USHÍN

Diniy belgilerde jasırınğan mánislerdi ashıw hám awıspalı sózlerdiñ muqaddes mazmunın túsindiriw sıyaqlı jumslar din fenomenologiyasınıñ wazıypalarına kiredi.

Burıngı awqam dáwirinde elimizde jámi 80 ge jaqın meshit xızmet kórsetken bolsa, 2018-jılğa kelip olardıń sanı 2 mıńnan asıp ketti.

lerin, muqaddes orın, zaman, zat, jekke ózin izertlep, ulıwmalıq táreplerin tabıwǵa háreket etedi.

Din tariyxı — dinlerdiń júzege keliw hám rawajlanıw basqıshların úyreniwshi taraw. Ol birqansha pánlerge súyenedi hám olar menen tıǵız baylanıslı. Máselen, tariyx páni ótmishtegi waqıya-hádiyselerdi úyreniwi menen birge, burıngı hám házirgi dinlerdiń tariyxıy qalıplesiwi jaǵınan «Dinler tariyxı»na jaqınnan járdemshi boladı.

Diniy tekstlerdiń úyreniliwinde filologiya páni ayrıqsha áhmiyetke iye. Bunnan basqa tariyxtı úyreniwde járdemshi pánler — mifologiya (ráwiyat hám ápsanalar), etnologiya, arxeologiya, kórkem óner tariyxı, folklor hám usıǵan uqsas birqansha pánler de din tariyxı menen tikkeley baylanıslı.

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Din sociologiyası filosofiyası, psixologiyası, fenomenologiyası ortasında qanday baylanıslar bar?
2. Berilgen kesteni mısallar menen toltırıń.

Din sociologiyası	Din filosofiyası	Din psixologiyası	Din fenomenologiyası

3. Din tariyxın úyreniwde qanday pánler járdemshi esaplanadı hám ne ushın?
4. *www.lex.uz* den. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jıl 16-apreldegi «Diniy — aǵartıwshılıq tarawı xızmetin túpten jetilistiriw shara-ilajları haqqında»ǵı Pármanın tawıp oqırń hám mazmunın túsindirıń.

MAĞLIWMAT USHIN

Jillar	Ózbekstan-nan haji ziyaratına barganlar sanı	Ózbekstan-nan umra ziyaratına barganlar sanı
1991	350	0
1992	500	370
1993	1500	1126
1994	3000	2000
1995	3000	1943
1996	3675	2164
1997	3675	3670
1998	3850	2822
1999	3870	2136
2000	3841	1378
2001	3800	1197
2002	3800	1124
2003	3800	1228
2004	4180	1148

Jillar	Ózbekstan-nan haji ziyaratına barganlar sanı	Ózbekstan-nan umra ziyaratına barganlar sanı
2005	4500	2000
2006	5078	2354
2007	5088	4075
2008	5080	4325
2009	5080	4358
2010	5080	6162
2011	5080	6120
2012	5080	6120
2013	5200	5775
2014	5200	6567
2015	5200	6166
2016	5200	6172
2017	7350	6172

(Áy insan!) Eger olardıń biri yamasa hár ekewi aldında kekselik jasına jetse, olarǵa «uwf ...» deme hám olarǵa jekirinbe! Olarǵa (bárháma) jaqsı sóz ayt!

*Quránı karım,
Isro süresi, 23-ayat.*

2 — Dúnya dinleri tariyxı, 11-kl

3-§ MÁMLEKET HÁM DIN QATNASÍQLARÍ

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍASÍZ:

1. Házirgi dáwirde mámleket hám din qatnasíqları.
2. Mámleket hám din qatnasíqlarınıń huqıqıy tiykarları.
3. Ózbekstanda mámleket hám din qatnasíqları.

HÁZIRGI DÁWIRDE MÁMLEKET HÁM DIN QATNASÍQLARÍ

Mámleket hám din qatnasíqlarınıń tamırları júdá áyyemgi dáwirlerge barıp taqaladı. Házirgi waqıtta usı qatnasíqlar hár túrli tariyxıy dáwirlerde túrlishe mazmunğa iye bolğan. Orta ásirlerde din jámiyettiń barlıq tarawlarında, sonıń ishinde, mámleket turmısında tolıq húkimdarlıq etken dáwirler de bolğan. Ayırım mámleketlerde din pútkilley biykar etilgen, yaǵnıy ateizm ústemlik etken.

XXI ásir baslarında mámleket hám dinniń óz ara qatnasíqları boyınsha mámleketlerdi tómendegi toparlarǵa bóliwge boladı:

- dinge mámleket dini biyliği berilgen mámleketler;
- shirkewdiń tásiri sheńberindegi mámleketler;
- dúnyalıq yamasa diniy qatnasíqlarda biytárep-lik jolin tutıwshı mámleketler;
- rásmiy dinge iye bolmaǵan mámleketler;
- din mámlekettin ajratılǵan mámleketler;
- katolik shirkewi menen kelisimge iye mámleketler;
- huqıqıy kórsetilgen diniy toparlardı qorǵawshı mámleketler;
- diniy-jámáátlik sistemalı mámleketler.

MAǒLÍWMAT USHÍN

Hárbir mámleket óziniń dinge bolǵan qatnasın belgili nor-mativ-huqıqıy hújjetler hám nızamlar arqalı tártipke saladı.

Mámleketlerdi bunday toparlarǵa bóliw salıstırmaı bolıp tabıladı. Solay bolsa da, ol mámleket hám din ortasındaǵı qatnasıqlardıń tiykarǵı ózgesheliklerin ashıp beredi. Sonıń menen birge, bir mámleket óz belgileri boyınsha birneshe toparlarǵa da kiriwine boladı.

MÁMLEKET HÁM DIN QATNASÍQLARÍNÍN HUQÍQÍY TIYKARLARÍ

Házirgi dáwirde dúnyadaǵı bir qatar mámleket dinniń mámleketten ajratılǵanın yamasa mámlekettiń diniy shólkemge qaraganda biytärepligin Konstituciya yamasa nızam dárejesinde belgilep qoyǵan.

Yuridikalıq tán alınǵanı yamasa alınbaǵanına qaramastan, barlıq mámleketler din hám isenim erkinligine húrmet penen qarawın járiya etken.

Házirgi dáwirde mámleket hám din ortasındaǵı qatnasıqlar bir qatar ózgeshelikleri menen ajıralıp turıwın atap ótiw zárúr. «Suwıq urıs» dáwiri tamamlanǵannan keyin dinge qarsı hújim etiw hám de diniy xızmet üstinen qadaǵalaw siyasatı jeńillesti. Bul, bir tárepten, diniy erkinliktiń támiyinleniwine xızmet etken bolsa, ekinshi tárepten, diniy sektalardıń kóbeyiwi, jańalarınıń payda bolıwına alıp keldi. Bul process sektalar yamasa jańa diniy aǵımlar háreketin tártipke salıwǵa qaratılǵan nızam hújjetlerin jáne de jetilistiriwdi talap etedi.

MAǒLÍWMAT USHÍN

Keńpeyillik sózi derlik barlıq tillerde birdey yamasa bir-birin toltırıwshı mazmunǵa iye. Usı túsinik shıdamlılıq, ózgeshe kózqaraslar hám háreketlerge húrmet penen qatnasta bolıw sıyaqlı mánislerge iye.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

XXI ásir baslarında mámleket hám dinniń óz ara qatnasıqları boyınsha jáhán mámleketlerin toparlarǵa bóliń.

Máselen: dinge mámleketlik din biyligi berilgen mámleketler — Qatar, Pakistan, Kosta-Rika hám t.b.

ЎЗБЕКСТАНДА МАМЛЕКЕТ ҲАМ ДИН ҚАТНАСИҚЛАРИ

Диний шўлкемлер ҳам бирлеспелер мамлекеттен ажратилган ҳам де нїзам алдїнда тең. Мамлекет диний бирлеспелердїн жумїсїна араласпайды.

**Ўзбекистан
Республикаси
Конституцияси,
61-статья**

Ўзбекистанда ўзиниң аҳмиyeti, mazmunı hám huqıqiy tiykarlarına qaray din ajratılğan hám de hújdan erkinligi, konfessiyalıq keńpeyillik principi bekkemlengen. Mámleketimiz Konstituciyasında dиний shólkemler hám birlеспeler mámleketten ajratılğanlıgı hám de nızam aldında teńligi atap ótilgen. Sonıń menen birge, mámleket dиний birлеспелердїн xızmetine араласпайтуғını belgilep берilgen.

Bul másele Ўзбекистан Respublikasınıń «Hújdan erkinligi hám dиний shólkemler haqqında»gı Nızamnıń mazmunın quraydı. Bul bolsa elimizde mámlekettiń dиний jumıslarğa, dинniń bolsa mámleket jumıslarına (nızam hújjetlerinde kórsetilgen jaғdaylar buған kirmeydi) араласпайтуғının аңлатadı. Sonıń menen birge Tiykarǵı Nızamımızda mámleket óz aймаǵında jasaytuғın барlıq millet hám elatlardıń tilleri, úrp-ádetleri hám dástúrleri húrmet etiliwin támiyinleydi, olardıń rawajlanıwı ushın sharayat jaratadı, dep atap ótiledi.

Dиний shólkemler qaysı konfessiyaǵa tiyisli bolıwına qaramastan, birdey huqıqiy maydanda xızmet alıp baradı. Dиний birлеспeler xızmetin shólkemlestiriw olardıń ishki jumısı esaplanadı hám mámleket qadaǵalawınan tısqarıda.

TARIYXQA NÁZER

1995-жїлдїн октябрь айında Tashkent қалasında «Bir aspan astında» súreni menen хalıқаралық musulman-xristian konferenciyası, 1996-жїлдїн noyabrında Rus pravoslav shirkewi Tashkent hám Oraylıq Aziya eparxiyasınıń 125 jıllıǵı saltanatları ótkerildi.

Diniy shólkemler mámlekettan ajratılğan bolsa da, din jámiyetten ajratılmağan. Sebebi, qandayda bir dinge isenetuǵın puqara jámiyettiń quramlıq bólegi hám sol sebepli din puqaralıq jámiyetinde óz ornına iye.

Ózbekstan Respublikası demokratiyalıq principlerge sadıqlıǵınıń kórinisi sıpatında mámlekettiń din hám diniy shólkemler menen óz ara qatnasıqlarında tómendegi principlerge ámel etiliwin járiyaladı:

- dindarlardıń diniy sezimlerin húrmet etiw;
- diniy isenimlerdi puqaralardıń yaqi olardıń uyımlarınıń jeke isi dep tán alıw;
- diniy kóz qarasarǵa ámel etetuǵın puqaralardıń da, olarǵa ámel etpeytuǵın puqara-

Shirkew hám sinagogalardı oyran etiw qadaǵan etiledi. Bul máselede ilim arasında qarсылıq joq.

Abu Mansur Maturidiydiń «Ta'viloti ahlis-sunna» kitabi, Quranı karim, Haji súresiniń 40-ayati

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Berilgen súwretler hám tómendegi teksttiń tiykarında mámleketimizdegi din hám mámleket qatnasıqlarına táriyip berilgen.

Búgingi sessiya qatnasıwshılarına BMSH Bas Assambleyasınıń «Aǵartıwshılıq hám diniy keńpeyillik» dep atalǵan arnawlı rezolyuciyasın qabil etiw usınısı menen mırájáát etpekshimen.

Bul hújjettiń tiykarǵı maqseti — hámmeniń bilim alıw huqıqın támiyinlewge, sawatsızlıq hám mádeniyatsızlıqtı saplastırıwǵa járdemlesiwden ibarat.

**Shavkat Mirziyoev
BMSH Bas Assambleyasınıń 72-sessiyasındaǵı sózinen.**

Biz muqaddes dinimizdi burinǵı qádiriyatlarımız jıynaǵınıń kórinisi sıpatında sheksiz qádirleyemiz. Biz muqaddes dinimizdi zorlıq hám qan tógiw menen bir qatarǵa qoyatuǵınlardı qatań qaralaymız hám olar menen hesh qashan kelise almaymız.

***Shavkat
Mirziyoev***

- lardıń da huqıqları teń kepillenedi hám de olardı quwdalawǵa jol qoymaw;
- mánawiy tikleniw, ulıwma adamgershilik, ádep-ikramlılıq qádiriyatların ornatiw isinde hár túrli diniy uyımlardıń imkaniyatlarınan paydalanıw ushın olar menen baylanısıw jolların izlew;
 - dinnen buzǵınshılıq maqsetlerinde paydalanıwǵa jol qoyıwǵa bolmaytuǵının atap ótiw.

Respublikamız aymaǵında mámleket hám din qatnasıqların tártipke salıw, diniy shólkemler xızmetin muwapıqlastırıw menen Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janındaǵı Din isleri boyınsha komitet shuǵıllanadı. Komitet óz jumısın 1992-jılı baslaǵan. Ótken dáwir dawamında jańa sharayatlardıń júzege keliwi, mámleketimiz rawajlanıwınıń jańa basqışına ótiwi múnásibeti menen Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jıl 16-apreldegi pármanına muwapıq komitet jumısı reformalandı. Sonıń qatarında, xızmetkerler sanı kóbeyip, olardıń aylıq is haqıları kóbeytildi. Sonıń menen birge komitet janında din tarawında júzege keliwi múmkin bolǵan mashqalalardı úyreniw boyınsha oray shólkemlestirildi.

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Mámleket hám din qatnasıqlarınıń qanday modellerin bilesiz?
2. Ózbekstan Respublikası usı modellerdiń qaysı birin qollanǵan?
3. Mámleketimiz Konstituciyasınıń 61-statyasında mámleket hám din qatnasıqlarına baylanıslı qanday pikir bekkemlep qoyılǵan?
4. Ózbekstan Respublikası mámlekettiń din hám diniy shólkemler menen óz ara qatnasında qanday principierge ámel etedi?

4-§ DIN HÁM SOCIALLIQ TURMÍS

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍSASÍZ

1. Dinniń jámiyettegi ornı.
2. Sociallıq qatnasıqlar hám din. Dinniń jámiyettegi sociallıq funkciyaları.

DINNIŇ JÁMIYETTEGI ORNÍ

Insaniyat tariyxınan jaqsı bilemiz, dúnyanıń heshbir regionı, xalqı belgili bir din hám isenimler sistemasız óziniń jeke hám sociallıq turmısın kóz aldına keltire almağan. Tariyxıy dáwirdiń barlıq basqıshlarında jámiyettiń tiykarǵı buwınları óz jumısın júrgiziw ushın anaw yamasa mınaw diniy isenim principlerine tayanǵan. Bul jaǵday barlıq xalıq hám milletlerge tán.

Sociallıq turmıstıń forma hám mazmunınıń ózgeriwi jámiyet aǵzalarınıń dinge bolǵan qatnasıqlarınıń da barǵan sayın ózgerip barıwına óz tásirin kórsetti.

Din hám onıń belgili wákilleri, eń dáslep, sociallıq járdemge mıtáj adamlardı qorǵawǵa xızmet etken. Sonıń ushın da jámiyettiń aqsúyekler taypası onı dárhal qabıl etpegenlerin tariyxtan bilemiz.

Keyin bolsa ayırım húkimdar toparlar dinnen óziniń sociallıq-ekonomikalıq hám siyasiy dárejelerin bekkemlew maqsetlerinde paydalanıwǵa umtıldı. Bunda insaniylıqqa jat is-háreketlerdi ámelge asırıwdan da qaytpaydı. Sonlıqtan, Batista úlken ilimiy ashılıwları ámelge asırǵan alımlar shirkew

Eger temir isletilmese, tat basadı. Eger suw háreketlenip turmasa, aynıydı. Eger adam pikirlemese, aqıl da sonday jaǵday júz beredi.

**Leonardo
Da Vinci**

Qaysı biriñizde ashıw gázep oyansa, dárhal ol únsizlik saqlawǵa ótsin!

Kimde kim dinge jat háreket etse, qıyamet kúni otlı qamshı menen sabaladı.

Hadis

húkimdarlıǵına qáwip tuwdırıwı múmkin, degen juwmaqqa keldi. Olar kóz baylawshılıqta ayıplandı hám de ǵalaba qısımǵa ushıradı.

Batıstaǵı bunday sociallıq jaǵdaydı Orta ásirler Mawaraunnaxrı, ásirese, Temuriyeler dáwiri menen salıstırsaq, sonday jaǵdaydı baqlaymız, islam dini ulamaları bul dáwirde jasap, dóretiwshilik penen shuǵıllanǵan ullı ulamalarımız jumısın din kórsetpelerine qarsı, dep qaralamagan.

Burıńǵı totalitar dúzim dáwirinde milliy-mádeñiy miyrasımızdı ilim-pánniń dushpanı etip kórsetiwge shıntlap kirisildi. Máselen, ótken ásirdeń 70-julları súwretke alınǵan filmde Mırza Ulıǵbektiń óliminde Xoja Ahrar Valiy ayıplı etip kórsetilgen. Usı Xoja Ahrar Valiy shahzada Abdulatifti «atań gúná islerdi alıp barıp atır hám bunıń menen ójetlik etip atır», «kápirdi óltiriwi sebepli bolsa islamda úlken sawapqa erisiledi» degen pátiwanı bergendey epizodlar bar. Tariyxıy haqıyqatqa qaraǵanda, Xoja Ahrar Valiy Mırza Ulıǵbek óltirilgende ulıwma Sa-

Galileo Galiley inkviziciya sudı aldında

Shirkew tárepinen Dj. Bruno kitaplarınń jaǵılıwı

marqandta bolmagan. Kerisinshe, ol temuriyzadalar ortasindaǵı taji-taxt ushin urislardıń aldın alıwǵa háreket etken.

XX ásirde burıńǵı Awqam aymaǵında basqa dinler qatarı islam dinine baylanıslı bilimlerdiń de kriziske ushırawı mádeniyatsızlıqtıń kúsheyiwine sebep boldı. Ateizm ideyası ústemlik etiwge háreket etti. Nátiyjede, islam dini táliymatına jat bolǵan elemetler jámiyetlik turmısqa kirip kele basladı. Bi-raq, islam dini táliymatında ustaz-shákirt dástúri qalıplesken bolıp, diniy bilimler ustazdan-shákirt-lerge ótip kelgen. Usı jol menen diniy qádiriyatlar búgingi kúnge shekem saqlanıp qaldı.

On barabar bayıp ketseń de, turmıs tárizińdi ózgertpe.

Lev Tolstoy

Dúnyadaǵı zorlıq hám jawız kúshler qaysı bir xalıq yamasa mámleketti ózine baǵındırıp, boysındırmaqshı, onıń baylıqların iyelemekshi bolsa, eń dáslep, onı quralsızlandırıwǵa, yaǵnıy eń ullı baylıǵı bolǵan milliy qádiriyatları, tariyxı hám mánawiyatın joq etiwge urınadı.

Konstitutsiyalıq dúzimdi zorlıq penen ózgeriwdi maqset etip qoyıwshı, respublikanıń suvereniteti, bir pútinligi hám qáwipsizligine, puqaralardıń konstitutsiyalıq huqıq hám erkinliklerine qarsı shıǵıwshı, urıstı, sociallıq, milliy, rasalıq hám diniy qarsılıqtı úgit-násiyatlawshı, xalıqtıń densawlıǵın hám mána-wiyatın buzıwshı, sonday-aq áskeriylestirilgen birlespelerdiń, milliy hám diniy ruwxtaǵı siyasiy partiyalardıń hám de jámáátlik birlespeleriniń dúziliwi hám háreketi qadaǵan etiledi.

Jasırın jámiyetler hám uyımlar dúziw qadaǵan etiledi.

**Ózbekstan
Respublikasınıń
Konstitutsiyası, 57-statya**

Joqarıdaǵı tariyxıy maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda, din hám jámiyet óz ara tıǵız baylanıslı. Dindi durıs tallaw tınıshlıqtı saqlaw, keńpeyillik ortalıǵın qalıplestiriw, ilim-bilimniń rawajlanıwına xızmet etedi. Onnan gárezli maqsetlerde paydalanıw bolsa sociallıq turmıstıń buzılıwına, jámiyette tınıshsızlıq júzege keliwine sebep boladı.

SOCİALLÍQ QATNASÍQLAR HÁM DIN. DİNNIŃ JÁMIYETTEGI SOCİALLÍQ FUNKCIYALARI

Dinniń «funkciyası» hám «rolı» túsinigin ayırıp biliw lazım, olar bir-biri menen baylanıslı, biraq bir zat emes.

Funkciya — bul dinniń jámiyettegi háreket usılı. Rol — bul funkciyanı orınlaw nátiyjeleriniń ulıwma jıyındısı. Dinniń jámiyette birneshe funkciyaları bar.

Dúnyaǵa kóz qaras funkciyası. Barlıq dáwirlerde din turmısınıń mazmun-mánisi, insannıń turmıs qıyınshılıqları, «o dúnya» haqqındaǵı sorawlarǵa juwap beredi. Bul juwaplar adamlarǵa jasawdan maqseti ne ekenligin ańlaw sezimin beredi.

Qudayǵa iseniwshı adamlar ózlerin táǵdirdiń soqqıları astında zorǵa kún kóriwshı ázzi janzat sıpatında emes, al ómirlerin tutas teologiya mazmunınıń bir bólegi sıpatında kóz aldına keltiredi.

Táselle beriw funkciyası. Ómir mazmunı haqqındaǵı sorawlarǵa din táre-

pinen berilip atirgan juwaplarda bul dunyada juz berip atirgan azap-aqiretler insan ushin biykarğa emesligi uqtiriladı, bul bolsa iseniwshilerge ruwxıy tınıshlıq beredi. Táshiwishli hádiyseler menen baylanıslı bolgan diniy úrp-ádetler músiybetli kúnlerde adamlarda ruwxıy teńsalmaqlılıqtı saqlawğa járdem beredi. Adam basqalardıń ózine tileklesligin sezedi hám anıq ornatılğan úrp-ádetlerden ruwxıy jaqtan tınıshlanadı.

Óziniń sociallıq kelip shıǵıwın belgilew funkciyası. Diniy táliymatlar oǵan iseniwshilerdi birdey qádiriyatlar hám ulıwma maqsetler átirapında birlestiredi (biz musulmanbız, biz xristianbız, biz evreyemiz hám t.b). Máselen, yaponiya xalqı isenimine qaraganda, hárbir yapon sintoiylik dininde tuwıladı. Evrey dininde bolıw ushin da evrey milletinen kelip shıqqan bolıw kerek. Musulmanlarda bolsa kelip shıǵıw iymán shártlerin orınlaw menen belgilenedi.

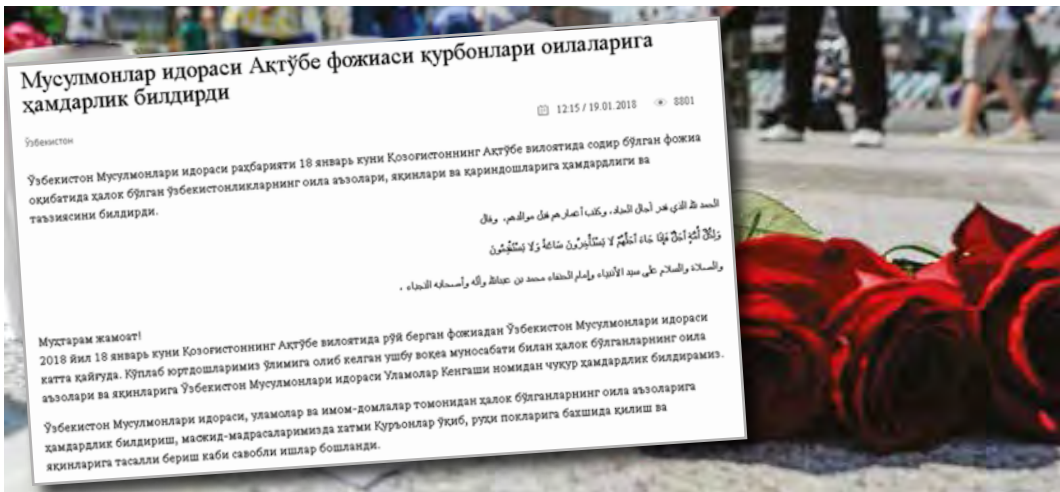
Jámiyetlik normalastırıw funkciyası. Barlıq dinlerde oǵan iseniwshilerdiń sociallıq qatnasıqları di-

MAǒLIWMAT USHÍN

Dinniń jámiyetke tásinin úyreniwshi pán din sociologiyası dep ataladı.

Francuz alımı Ogyust Kont bul atamanı birinshi ret ilimiy aylanısqa kirgizgen alım.

niy qağıydalar menen tártipke salınadı. Máselen, ata-anaları, perzentleri, qońsı-qobaları, aǵayın-tuwǵanları hám hátte basqa dinge iseniwshilerge bolatuǵın qatnasıqlar da tártiplestirip qoyladı.

Jámiyetlik qadaǵalaw funkciyası. Din kúndelikli turmıs ushın normalardı belgilew menen sheklenbesten adamlardıń minez-qulqın da qadaǵalaydı. Diniy topardıń kópshilik sheklewleri tek onıń aǵzalarına tiyisli. Lekin, ayırım normalar diniy toparǵa baylanıslı bolmaǵan adamlarǵa da tiyisli esaplanıwı múmkin. Máselen, náshebentlik zatın paydalanıw, basqa dinge iseniwshilerge zorlıq etiw, ózine tiyisli bolmaǵan mülkke iyelik etiwge umtılw hám basqa unamsız hádiyselerge qarsı turıw ulıwma sheklew hám qadaǵalawǵa baylanıslı.

Beyimlesiw funkciyası. Din adamlardıń jańa jámiyetlik ortalıqqa beyimlesiwine járdem beredi. Ayırım sebeplerge baylanıslı, basqa ellerge kóship ketken adamlar jańa jerde biytanıw jergilikli

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Shàriyattı tın dep oyla, tariqattı qálb dep ańla, haqıyqattı bolsa jan dep tanı.

Imam Maturidiy

Ómir jibiniń ushı Qudaydıń qolında eken, ne ushın bul ómirde oǵan isenbewimiz kerek.

Maxatma Gandi

Jaqsılıq et, dáryaǵa tasla, balıq biledi, balıq bilmese xalıq biledi.

Xalıq maqalı

Hárbir iste qayır bar.

Xalıq hikmeti

Bul hikmetler dinniń qaysı funkciyalarınń ámelge asıradı?

úr-ádetlerge kónligiwi ánsat emes. Bunday sharayatlarda olar ózleri isenetuǵın dinniń úrp-ádetlerin hám isenim normaların hám de ana tilin saqlap qalıw arqalı mádeniy hám milliy qádiriyatların keyingi áwladlarǵa jetkeredi.

Álbette, din joqarıda kórsetip ótilgen áhmiyetli sociallıq funkciyalardı orınlap, jámiyet aǵzalarınıń dúnyaǵa kóz qarasına sezilerli tásir kórsetedi.

Mámleketimizde islam dinindegi ortashalıq principini adamlardıń jeke hám sociallıq turmısındaǵı bar mashqalalarǵa keńpeyillik, saqawat, sawap, húrmet kibi ádep-ikramlılıq qádiriyatlar tiykarında aqılǵa muwapıq qatnas jasawǵa shaqıradı. Usı kóz qarastan, islam dinindegi bul princip Ózbekstanıń búgingi kúndegi jedel pát penen ótip atırǵan sociallıq rawajlanıwı ushın mánawiy faktorlardan biri bolıp xızmet etedi.

Tuwrı hám haq joldan júrgen adamnıń júrisi arıslan júrisinen de aybatlıraq.

***Mahmud
Zamaxshariy***

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Dinnen gárezli maqsetlerde paydalanıw qanday sociallıq mashqalalarǵa alıp keledi?
2. Din hám jámiyet qatnasıqların úyrenetuǵın pán tarawı qalay ataladı?
3. Din sociologiyasınıń tiykarǵı maqseti nede?
4. Dinniń jámiyetlik turmıstaǵı qanday funkciyaların bilesiz?
5. Dinniń jámiyettegi «funkciyası» hám «roli» túsiniǵi nelerde sáwlelenedi?

5—6-§ ORAYLIQ AZIYA DINLARI

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍSASÍZ:

1. Oraylıq Aziyadağı tarqalgan dinlerdiń házirgi jaǵdayı.
2. Zardushtiylik jámáátleriniń zamanagóy turmıs tárizi.
3. Táńirshiliktegi «Oyanıw» háreketi hám onıń zıyanlı aqıbetleri.

Ullı Jipek jolı tek aymaqlar arasın-da sawda-satıq baylanısların emes, al mámleketler hám materikler ortasında málimleme almasıwın támiyinlewge xızmet etken

*Shavkat
Mirziyoev*

Oraylıq Aziya regionınıń áyyemde Ullı jipek jolında jaylasqanlıǵı bul jerde kóp milletli hám konfessiyalı mámlekettiń qalıplesiwine sebep boldı. Ullı Jipek jolı Shash, Samarqand, Buxara, Xiywa sıyaqlı áyyemgi qalalar arqalı ótken. Bul qalalarda úlken kárwansaraylar, sawda orınları hám bazarlardıń rawajlanıwı menen birge hár túrli mádeniyat, til hám din wákilleri de jámlendi. Tábiyyiy, olar óz úrp-ádet hám dástúrlerin de alıp kirdi.

Oraylıq Aziya regionında tarqalgan eń áyyemgi dinlerdiń biri zardushtiylik. Búgingi kúnde bul dingi iseniwshilerdiń sanı júdá kóp emes.

TARIYXQA NÁZER

Ullı Jipek jolı Orta ásirlerde Shıǵıs hám Batıs mámleketlerin óz ara baylanıstırǵan materikleraralıq kárwan jolı. «Ullı Jipek jolı» ataması usı joldan tasılǵan qımbat bahalı tovar — Qıtay jipegi menen baylanıslı. Oraylıq Aziyada áyyemnen jáhán dinleri — buddizm, xristianlıq, islam dinleri tarqalgan. Sonday-aq, moniylik hám evreylik dinleri de bolǵan.

Jáhán kóleminde zardushtiylikniń diniy deregi Avestonı úyreniw avestotaniwshılıq atın alǵan. Házir AQSh, Rossiya, Iran, Hindstan mámleketlerinde úlken avestotaniwshılıq orayları bar. Búgingi kúndegi eń iri zardushtiy jámaátleri— Iran gebrleri hám Hindstan parsıları arasında tek ǵana til, sıyınıwları ótkeriw forması hám jil esabı boyınsha ayırım kelispewshilikler bar. Házirgi waqıtta Hindstanda ruwxıy tárepke itibar beriwshi bir qatar toparlar júzege kelgen.

Globalasıw tásirinde sońǵı waqıtlarda zardushtiylikni reformalaw, kóp ǵana máresimlerdi biykar etip, tek «Gat»lardı muqaddes kitap dep tán alıw pikirin alǵa qoymaqta. Búgingi kúnde dúnya kóleminde zardushtiyler Hindstanda 100 mıń, Iran 50 mıń, Evropa, Aziya mámleketleri hám de Amerikada birneshe mıń adamdı quraydı.

MAǒLIWMAT USHÍN

Gebrler hám parsılar — zardushtiylik dinine iseniwdi saqlap qalǵan etnokonfessiyalıq toparlar.

Iran gebrleri

Hindstan parsıları

MAǒLIWMAT USHÍN

2001-jılı YUNESKO tárepinen Avestonıń 2700 jıllıǵı belgilendi.

Úrgensh qalasında Avestoǵa qoyılǵan estelik.

*Aqlli boliv
jetkilikli emes,
áhmiiyetlisi onı
qollana biliw*

**Rene
Dekart**

Oraylıq Aziya regionında júzege kelgen dinlerden jáne biri bul táńrishilik. Region xalıqları tariyxında bul isenimniń ózine tán orını bolǵan.

Táńrishilik tariyxı úlkemiz xalıqlarınıń ótmish mádeniyatı, sociallıq turmısı hám turmıs tári-zi haqqında maǵlıwmat beriwshi tariyxıy dereklerden biri.

Búgingi kúnde Oraylıq Aziya xalıqları arasında táńrishilikke áyyemgi diniy dástúr sıpatında tiklewge urınıwlar bar. Bunday háreketler artında ayırım gá-rezli maqsetler jatırǵanın seziw múmkin.

1990-jıllardan baslap táńrishilikke iseniwshi to-parlar payda bola basladı. Bile tura kóterip shıǵılıp atırǵan bul jaǵday xalıqtıń arasında bóliniwlerge alıp keliwi múmkin. Sebebi búgingi kúnde usı re-

MAǒLIWMAT USHÍN

Qoqanlı óziniń mámleketlik ideologiyasına muwapıq, «el» dep atalıp, áyyemgi tariyxta onıń menen baylanıslı «máńgi el», «Táńiri (ilahiyy) el, «türk eli» sıyaqlı sózler qalıplesken. El hám qoqan hákimiyatınıń Táńri tárepinen Ashina úyine «Turk budun (xalqı)»na inam etilgenine isenilgen. Áyyemgi türk jámiyeti dúnyanıń qandayda bir basqa siyasiy uyımı húkimdarına «quday-patsha» sıpatında qaralmaǵan, sebebi bunday siyasiy kúsh (baxıt) Táńri tárepinen tek Ashina úyine inam etilgen, degen túsiniq Ashina túrkleri túsiginde ústem edi. Solay etip, Ashina úyi hákimiyatı diniylestirilgen. Eger Táńiri bergen siyasiy hákimiyat isenimdi aqlamasa, yaǵnıy óziniń qúdiret-kúshin kórsete al-masa, onday húkimdar hákimiyattan uzaqlastırılıp, «Táńri bergen siya-siy hákimiyat jáne Táńiri tárepinen qaytarıp alınadı», dep túsiniqen.

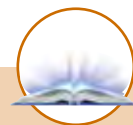
Abu Rayhon Beruniy

gionda ózleriniń kóp ásirlik diniy isenimlerine iye bolǵan hár túrli millet hám elatlar jasaydı. Usınday sharayatta táńirshilik dinin qayta tiklewge urınıw milliy hám diniy qarama-qarsılıqlar kelip shıǵıwına sebep boladı.

XXI ásirdeń baslarında Oraylıq Aziya regionında jaylasqan mámleketler — Qazaqstan, Qırǵızstan, Tájikstan, Túrkmestan hám Ózbekstanda ózine tán diniy kóriniske gúwa bolıwımız múmkin.

Qazaqstan Respublikasında rásmiy 18 konfessiya quramında 3600 den artıq diniy shólkem bar. Sonday-aq, mámlekette 246 dástúrlük emes diniy toparlar hám jańa jámaátler (missionerler) de xızmet kórsetedi.

Túrkmestan Respublikasında 13 diniy konfessiya dizimge alınǵan. Mámlekette 128 diniy shólkem bar. Qırǵızstan Respublikasında 30 dan artıq diniy konfessiyalar bar.

Insan ómiri dawamında ómir jolın ózine-ózi jaratıp bara beredi.

***O. Mahmudovtiń
«Ummondan durlar»
kitabınan***

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Oraylıq Aziya regionında kóp milletli hám konfessiyalı xalıqtıń jasawınıń sebepleri nede?
2. XXI ásirdeń baslarında Oraylıq Aziya regionında jaylasqan mámleketler — Qazaqstan, Qırǵızstan, Tájikstan, Túrkmestan hám Ózbekstanda qanday diniy kórinisti kórsetiwimiz múmkin?
3. Táńirshilik dininiń búgingi kúnde úgit-násiyatlanıwı qanday aqıbetlerge alıp keliwi múmkin?

7-§

JÁHÁN DINLERI DEREKLERI: BUDDIZM HÁM XRISTIANLIQ

Tripitaka

MAĠLIWMAT USHÍN

2017-jıldıń 1-iyunında Tashkent qalasında Bibliya kitabınıń ózbek tiline tolıq awdarmasınıń kórgizbesi bolıp ótti. Usı jılǵa shekem Bibliyanıń ayırım bólimleri ğana ózbek tiline awdarma etilgen edi.

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍASÍZ:

1. Jáhán dinleri derekleriniń diniy keńpeyillik, tatıwlıq mádeniyatın qalıplestiriwdegi áhmiyeti.
2. Ózbekstanda buddizm jámáati, ádebiyatları. Xristianlıq jámáatleri. Bibliyanıń ózbek tilindegi basılıwı.

JÁHÁN DINLERI DEREKLERINIŃ DINIY KEŃPEYILLIK, TATIWLÍQ MÁDENIYATÍN QÁLIPLESTIRIWDEGI ÁHMIYETI

Hárqanday dinge isenimniń tiykarları, nızam-qaǵıydaları, sıyınıw hám máresimleri onıń muqaddes dereklerinde kórsetiledi. Muqaddes kitaplar birlenshi yamasa ekilemshe bolıwı múmkin. Jáhán dinlerinen bolǵan buddizmlikte Tripitaka, xristianlıqta Bibliya muqaddes derek esaplansa, islam dininde Quranı kárim tikkeley Allanıń sózleri — kálamı bolıp esaplanadı. Sol sebepli de, islam dini táliymatı boyınsha Quran ayatların pák emes jaǵdayda tilawat etiw, onıń ústine basqa kitaplardı yamasa buyımlardı qoyıw, kóterip júrgende qolardıń belden tómenge túsip turıwı múmkin emes.

Basqa dinlerde de ózleriniń muqaddes dereklerine úlken húrmet kórsetiledi.

Máselen, xristianlıqta Isa Masix yamasa basqa áwliyelerdiń súwretleri túsirilgen ikonalar úylerdegi arnawlı «muqaddes múyesh» yaki «qızıl múyesh» ke

*Xristian
shañaraqlarındağı
«muqaddes
müyesh» yamasa
«qızıl müyesh»*

jaylastırıladi hám olarğa ayrıqsha hürmet kórsetile-
di. Bul orın úydegi altar (mixrab) wazıypasın atqa-
radı. Shañaraq aǵzaları bul jerge kelip, sıyınadı. Al-
tar júdá taza saqlanǵan.

Muqaddes dereklerde diniy kórsetpeler menen
birge, ádep-ikramlıq, adamgershilik, hadallıq, qor-
shaǵan-ortalıqtı saqlawǵa tiyisli kórsetpeler de orın
alǵan.

Sonı umıtpaw gerek, hesh qaysı dinniñ muqad-
des deregi biygúna insanlar, janıwarlardıń qanın
tógiw, urlıq, oyran etiwge buyırmaydı.

«Keyin Quday tómendegi sózlerdi ayttı:» Men sizlerdi Mısrdağı qullıq-
tan alıp shıqqan Iyeñiz Qudayman... Adam óltirmeñ... Urlıq etpeñ.
Qoñsıñızǵa qarsı jalǵan gúwalıq bermeñ. Qoñsıñızdıń úyine kóz alart-
pañ. Qoñsıñızdıń hayalı, qulı yamasa shorısı, malı yamasa eshegi, oǵan
qaraslı qandayda bir zatına kóz alartpañ».

Bibliyanıñ «Áyyemgi Ahd» bóliminen

MAĠLÍWMAT USHÍN

Buddizm táliymatınıń tiykarı «ómir – bul azap-aqiret» hám «qutılıw jolı bar» degen ideya. Buddizm nı-zamlılıqlarına baylanıshı, insan ózine beyimlesken janzat bolıp, ózinde tuwıladı, ózin-ózi nabit etedi yamasa qutqaradı.

Buddizm tekstlerinde tınıshlıqtı súyiwshilik eń joqarı pazıylet esaplanıp, gázep hám qáhári qat-tılıq eń úlken gúnalar sıpatında atap ótıledi. Sonıń ishinde, Tripitakanıń «Dxammapada» kitabında bılay delinedi: «Illakiy, bul dúnyada hesh qashan jek kóriw jek kóriw menen jeńilmeydi, al jek kóriwdiń joqlıǵı menen ol da joq boladı».

ÓZBEKSTANDA BUDDIZM JÁMÁÁTI, ÁDEBIYATLARÍ. KRISTIANLÍQ JÁMÁÁTLERI. BIBLIYANÍŃ ÓZBEK TILINDEGI BASÍLÍMÍ

Jáhán dinleriniń eń áyyemgisi bolǵan buddizm-likte muqaddes derek—Tripitakaǵa úlken húrmet kórsetiledi. Pali tilinde jazılǵanı sebepli de bul kitap «Pali kanonı» dep te ataladı.

Házirgi kúnimizge shekem «Pali kanonı»nıń kóplegen bólimleri inglis tiline awdarılǵan. Tripitakanıń rus tiline awdarmaları XIX ásirde payda bolǵan.

Xristianlıq dininiń tiykarǵı deregi Bibliya «Áyyemgi Ahd» (evreylerde «Tanax») hám «Jańa Ahd» dep atalıwshı eki bólimnen ibarat. Olardan «Áyyemgi Ahd» áyyemgi aramiy tilinde, «Jańa Ahd» bolsa áyyemgi grek tilinde jazılǵan.

TARIYXQA NÁZER

Eramızdan aldınǵı 80-jılları Tripitaka birinshi ret palma japıraqlarına jazılǵan.

1871-jılı Mandalay (Birma) qalasında bolıp ótken Pútkil jáhán buddistler jıynalısinan soń Tripitaka teksti hárbiri 2 metrli 729 mramor plitalarǵa jazıp shıǵılǵan.

1900-jılı mramorǵa oyıp túsirilgen Tripitaka teksti birinshi ret kitap halında basıp shıǵarıldı. Onıń kólemi 38 tomdı quradı.

Mağlıwmatlarğa qarağanda búgingi kúnge kelip, bul kitap úsh mınnan aslam til hám dialektlerge awdarılğan.

1991-jılı birinshi ret Bibliya kitabı ayırım bólimleriniń ózbek tiline awdarması ámelge asırılğan. 1994-jılı respublikamızda Ózbekstan Bibliya kitap jámiyeti dúzilgen. 2017-jıldıń iyun ayında jámiyet tárepinen birinshi ret Bibliya tolıq túrde ózbek tiline awdarılğanı járiyalandı.

Hámiyshe jaqsılıq et.
Basqalardı súy-señ, óziń de, basqalar da baxıtlı boladı.

Budda

TARIYXQA NÁZER

«Áyyemgi Ahd»tıń dáslepki awdarması eramızdan burıńǵı III—I-ásirlerde grek tiline awdarılğan. Ol «Septuaginta» — jetpis awdarmashı jumısı dep ataladı.

390 — 405-jıllar arasında Bibliya teksti latin tiline awdarıldı.

V ásirde Bibliyanıń tolıq teksti armeniya, got, gruzin hám basqa tilerge awdarıldı.

1380-jılı bolsa latin tilinen inglis tiline awdarıldı.

1581-jılı birinshi márte slavyan-shirkew tilindegi Bibliya dúnyağa keldi.

1818-jılǵa kelip bolsa onıń dáslepki bólimleri rus tilinde basıp shıǵarıldı.

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Muqaddes derek degende ne túsınıledi?
2. Dinlerde muqaddes kitaplarga qanday múnásibet kórsetiledi?
3. Bibliyanıń awdarmaları haqqında nelerdi bilesiz?
4. Buddizm dininiń muqaddes deregi qanday atamalar menen ataladı?
5. Sizińshe, muqaddes diniy derekler insanlardı buzǵınshılıqqa shaqırıwı múmkin be?

8-9-§

XX-XXI ÁSIRLERDE ISLAM

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍSAÍZ:

1. Islam dini sheńberinde júzege kelgen xalıqaralıq shólkemler, olardıń fanatizm hám terrorizmge qarsı gúrestegi ornı.
2. Ózbekstannıń xalıqaralıq islam shólkemlerine aǵzalığı.

ISLAM DINI SHEŃBERINDE JÚZEGE KELGEN XALÍQARALÍQ SHÓLKEMLER

Ishtegi
kelip esikti
ashıp bermese,
sırttaǵı
urı úyge
kire
almaydı.

*Jalaliddin
Rumiy*

XX ásirdeń aqırı XXI ásirdeń dáslepki on jılıǵında dúnyanıń diniy kórinisinde bir qatar ayrıqsha hám qarama-qarsılıqlı ózgerisler júz berdi. Bunday ózgerislerdeń tiykarında jáhán siyasatı hám mánawiyatında júz berip atırǵan procesler, eki pol-yusli dúnyanıń saplastırılıwı, globalıwdıń jedelle-siwi, xalıq-aralıq terrorizm qáwpiniń kúsheyiwi sıyaqlı faktorlar jatır.

Bir qatar musulman mámleketleriniń alımları, zıyalıları hám jámiyetlik-siyasiy taraw ğayratkerleri terrorizmge qarsı ózleriniń múnasibetlerin bildirdi. Olar usı maqsette jáhán kóleminde jumıs alıp baratuǵın turaqlı shólkem dúziw haqqındaǵı baslama menen shıqtı. Nátiyjede xalıqaralıq kóleminde húki-metlik yamasa húkimetlik emes dárejesinde jumıs alıp barıwshı Islam konferenciyası shólkemi dúzildi.

1969-jılı Marokko paytaxtı Rabat qalasında musulman mámleketleriniń sırtqı isler ministrleriniń qatnasıwında sessiya bolıp ótti. Bul sessiyada qatnasqan mámleketler Islam konferenciyası shólke-

miniń aǵzaları etip belgilendi. Búgingi kúnde bul shólkem Islam Birge islesiw shólkemi (IBISH) dep ataladı.

IBISH jumısında tómendegiler tiykarǵı maqset sıpatında belgilengen: islam birligin qollap-quwatlaw; ekonomikalıq, sociallıq, mádeniy, ilimiy hám basqa da tarawlarda birge islesiwdi bekkemlew; rasalıq kemsitiwdi, barlıq túrdegi eziwshilik-ti saplastırıwǵa háreket etiw; tınıshlıq hám qáwip-sizlikti saqlaw ushın ilajlar belgilew hám basqa.

Shólkemdi basqarıwdıń tiykarǵı principi: óz táǵdirin ózi belgilew huqıqına ámel etiw; aǵza mámleketlerdiń teń huqıqlarǵa iye ekenligi; suverenitet, ǵárezsizlik hám aymaqlıq pútinlikti tán alıw; aǵza mámleketler arasındaǵı kelispewshiliklerdi tınısh jollar menen sheshiwden ibarat.

ISLAM BIRGE ISLESIW SHÓLKEMI BÓLIMLERI

IBISHniń Basshı organları Mámleket hám húkimet Baslıqları konferenciyası, Sırtqı isler ministrleriniń konferenciyası hám bas xatker basshılıǵındaǵı sekretariat bolıp esaplanadı.

Joqarı organ — aǵza mámleketler basshılarınıń islam sammiti hár úsh jıldı ótkerilip, musulman mámleketleriniń ulıwma siyasatın belgilep beredi. Sırtqı isler ministrleriniń konferenciyası bolsa hár jılı yamasa zárúrlikke qarap ótkeriledi.

Joqarı atqarıw organı Bas xatker basshılıǵındaǵı Bas sekretariat esaplanadı.

Bas xatker aǵza mámleketlerdiń sırtqı isler ministrleri tárepinen 4 jıl múddetke saylanadı. Shólkemniń bas rezidenciyası Saud Arabiyasınıń Jidda qalasında jaylasqan.

... Bul ánjuman ullı alım Mırza Ulıǵbek Buxara qalasında qurılǵan medreseniń úlken esiginiń mańlayına jazılǵan «Ilim iyelew hárbir musulman er hám hayal ushın parız», degen hádisi-sháriyp-ti ómirimiz qaǵıydasına aylandırıwǵa xızmet etedi.

Shavkat Mirziyoevniń Islam birge islesiw shólkeminiń Ilim hám texnologiyalar boyınsha birinshi sammitindegi sózinen.

MAĠLÍWMAT USHÍN

2017-jıldın 9-aprel kúni Mısrdań Tanta qalasındaǵı «Mar Girgis» xristianlar shirkewinde júz bergen qoparıw-shılıq háreketleri boyınsha Islam birge islesiw Shólkeminiń Bas xatkeri Yusuf Axmad al-Usayminniń jeke ózi bayanat berip, shirkewde júz bergen hám kóplegen biyǵuna adamlardıń ólimi hám jaraqatına sebepshi bolǵan terroristlik háreketin qatań qaraladı.

IBISH janında Islam rawajlanıw banki, Ilim hám texnika tarawında birge islesiw boyınsha turaqlı komitet jumıs alıp baradı.

1975-jıldan oǵan BMSH janında baqlawshı shólkem statusı berilgen.

Shólkem qaramaǵında jámi 17 gárezsiz shólkemler bar. Olardan eń irileri tómendegiler:

- Islam rawajlanıw banki;
- Islam jańalıqlar agentligi;
- Islam teleradioesittiriwler awqamı;
- Ekonomikalıq-socialıq máseleler boyınsha Islam komissiyası;
- Islam rawajlanıw fondı;
- Islam ádillik sudı;
- Islam paytaxtları awqamı;
- Ilimiy-texnikalıq rawajlanıw islam fondı;
- Bilimlendiriw, ilim hám mádeniyat máseleleri boyınsha islam shólkemi hám t.b.

TARIYXQA NÁZER

Islam birge islesiw shólkemi — húkimetleraralıq xalıqaralıq shólkem. 2011-jıl 28-iyunge shekem Islam konferenciyası shólkemi dep atalǵan. 1969-jılı Rabat (Marokko) qalasında dúzilgen. Ustavı 1972-jıl Jidda (Saud Araviyası) qalasında 3-konferenciyada qabıl etilgen. 2008-jıl 13—14-martta Dakar (Senegal) qalasında bolıp ótken 11-sammitte Ustavtıń jańa redakciyası qabıl etilgen.

ÓZBEKSTANNÍŃ XALÍQARALÍQ ISLAM SHÓLKEMLERINE AǴZALÍǴÍ

2016-jil Tashkent qalasında Islam birge islesiw shólkeminiń qatnasıwında «Bilimlendiriw hám aǵartıwshılıq — tınıshlıq hám dóretiwshilikke qaray jol» temasında xalıqaralıq ánjuman bolıp ótti. Onda Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev Islam birge islesiw shólkemindegi basshılıq dáwiri ushın usınılıp atırǵan tiykarǵı maqsetlerinen biriniń kontekstinde mámleketimizdiń ayırım baslamaların járiyaladı.

Birinshi baslama tek islam mádeniyatı emes, al ulıwma insanıyılıq civilizaciyaǵa úlken úles qosqan ullı ata-babalarımızdıń kóp qırlı diniy-mánawiy miyrasın úyreniwge qánigelestirilgen Samarqandtaǵı Imam Buxariy xalıqaralıq izertlewler orayın shólkemlestiriwden ibarat. Ózbekstannıń jáne bir baslaması — Tashkent islam universiteti (házirgi Ózbekstan xalıqaralıq islam akademiyası) quramında Bilimlendiriw, ilim hám mádeniyat máseleleri boyınsha islam shólkemi (*ISESCO—Islamic Educational, Scientific and Cultural Organization*)niń arnawlı kafedrasın shólkemlestiriw menen baylanıslı. Jańa kafedra jumıslarınıń tiykarǵı baǵdarın musulman dúnyasındaǵı bilimlendiriw, ilim-pán hám

TARIYXQA NÁZER

ISESCO — IBISh janındaǵı ǵárezsiz shólkem. 1979-jılı shólkemlestirilgen, Ustavı 1982-jılı Shólkemlestiriw Konferenciyasında (1982-jıl, Fes qalası) qabıl etilgen.

MAǴLÍWMAT USHÍN

IBIShda jámi 57 mámleket aǵza. Ózbekstan shólkemge 1996-jıl 2-oktyabrde qabıl etilgen. Bosniya hám Gercegovina, Oraylıq Afrika Respublikası, Rossiya, Tayland, Arqa Kipr Türk Respublikası, sonday-aq, BMSH, Arab mámleketleri ligası, Afrika awqamı, Ekonomikalıq birge islesiw shólkemi, Qosılmaw háreketi shólkemi baqlawshı statusına iye. IBISh bolsa xalıqaralıq huqıq subyekti sıpatında BMSHde baqlawshılıq etiwge haqlı.

MAĞLIWMAT USHÍN

2016-jil 18—19-oktyabr künleri Tashkent qalasında Islam birge islesiw shólkemi (Sırtqı isler ministrler keńesiniń 43-sessiyası) qatnasıwında «Bilimlendiriw hám aǵartıwshılıq — tınıshlıq hám dóretiwshilikke qaray jol» temasında xalıqaralıq ánjuman bolıp ótti.

ISESCO shólkeminiń rásmiy saytında (www.unesco.org.ma) berilgen maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda, 2015—2024-jıllardaǵı islam mádeniyatı paytaxtlarınıń dizimi tastıyqlanǵan bolıp, 2020-jılı Aziya regionınan Buxara qalası islam mádeniyatı paytaxtı sıpatında tańlap alınǵan.

mádeniyat tariyxı hám de olardıń házirgi jaǵdayın úyreniw hám olar haqqında studentlerge tereńlestirilgen arnawlı kurslardı oqıtıwdı shólkemlestiredi.

Búgingi kúnde IBISh hám Ózbekstan ortasındaǵı birge islesiw perspektivaların bir qatar global hám regionallıq mashqalalardı sheshiwde kóriw múmkin. Respublikamız IBISh quramındaǵı Bilimlendiriw, ilim hám mádeniyat máseleleri boyınsha islam shólkemi (ISESCO) menen de bekkem baylanıslarǵa iye. Haqıyqatında, bul shólkem 2007-jılı Tashkent qalasın «Islam mádeniyatı paytaxtı», dep járiyalaǵan edi. Sonıń menen birge, ISESCO tárepinen 2020-jılı watanımızdıń jáne bir dúrdanası — Buxara qalasına da usı attıń beriliwi gózlengen.

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. XX ásirdeń aqırı XXI ásirdeń baslarında dúnyanıń diniy kórinisindegi ózgerislerdiń tiykarında qanday faktorlar bar?
2. Islam konferenciyası shólkemi qashan hám qay jerde dúzilgen?
3. Islam birge islesiw shólkeminiń tiykarǵı maqseti neden ibarat?
4. 2016-jil 18—19-oktyabr künleri Tashkentte Islam birge islesiw shólkemi Sırtqı isler ministrler keńesiniń 43-sessiyasında mámleketimiz bashısı Shavkat Mirziyoev qanday baslamalar menen shıqtı?

10–11-§

XX–XXI ÁSIRLERDE ISLAM DININDEGI AĞÍMLAR HÁM SEKTALAR

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍSAŞÍZ:

1. Xalıqaralıq terrorizm mashqalası.
2. Fanatizm tamırları.
3. Zamanagóy fanatistlik ağımlar hám olardıń maqsetleri, ideologiyalıq sisteması.

XALÍQARALÍQ TERRORIZM MASHQALASÍ

Xalıqaralıq terrorizm mashqalası házirgi dáwir-diń áhmiyetli global mashqalalarından birine aylandı. Bunıń bir sebepleri bar:

Birinshiden, xalıqaralıq terrorizm dúnya kóleminde bargan sayın keń tarqalıp barmaqta. Bul — dástúrlük xalıqaralıq kelispewshilikler regionlarında (máselem, Jaqın Shıǵıs, Qubla Aziya) bolıp atırǵan proceslerde óz kórinisin tappaqta.

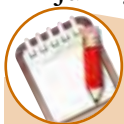
Sonday-aq, bul qáwipten rawajlangan mámleketler (ayırıqsha, AQSh, Batıs Evropa elleri) de jeterli dárejede qorgalmaǵanı kórinip qaldı.

Ekinshiden, xalıqaralıq terrorizm dúnya jámiyetshiligi hám ayırım mámleketlerdiń qáwipsizligine ayırıqsha qáwip salmaqta. Hár jılı dúnyada júzlegen xalıqaralıq terroristlik háreketi ámelge

Insan oylap tapqan oylan etiwshi qural-lar arasında sóz eń qáwipli hám kúshli qurallıǵınsha qalmaqta

Paulo Koelo

MAǒLÍWMAT USHÍN

2017-jılı Mısrıdıń Arqa Sinay yarım atawındaǵı Sufiy meshitinde ámelge asırılǵan qorqınışlı teraktta 128 adam jaraqatlandı, 300 den aslam adam nabıt boldı, sonnan 27si balalar edi.

МАĞЛІWМАТ USHÍN

2004-jul 1-sentyabr kúni Arqa Osetiyanıń Beslan qalasında qurallanğan terroristlik topar 1-mektep oqıwshıları, ata-analar hám muğallimlerdi girewge aldı. Eki kún ishinde 1128 adamınan 314 i qaytıw boldı. Olardan 186 sı balalar edi

asırıladı, olarda mıńlap insanlar qurban bolmaqta hám mayıpqa aylanbaqta.

Úshinshiden, xalıqaralıq terrorismge qarsı gúresiw boyınsha óz aldına bir iri mámleket yamasa joqarı rawajlanğan eler toparınıń is-háreketleri jetkilikli emes. Keskin global mashqalağa aylanğan xalıq aralıq terrorismge qarsı gúreste jáhán jámiyetshiligi, kóplegen mámleketler hám xalıqlardıń kúshlerin birlestiriw talap etiledi.

Törtinshiden, xalıqaralıq terrorism fenomenini hám búgingi kúnniń basqa da global mashqalaları arasındağı baylanıs barğan sayın anıq hám ayqın kózge tıslanbaqta. Sonlıqtan, házirgi waqıtta xalıqaralıq terrorism mashqalası ulıwma insanıyılıq, global mashqalalar kompleksinde áhmiyetli element sıpatında kóriwliwi kerek. Ol rawajlanğan «miynet bazarı» hám iri kapitalğa iye, global kólemdegi oğada paydalı «bizneske» aylandı. Bunday «jaqsı jolğa qoyılğan terror sistemasın» tek ğana sistemalı hám kompleks qatnas jasaw tiykarında, dúnyadağı barlıq antiekstremistlik hám antiterroristlik kúshlerdi birlestirip, xalıqaralıq birge islesiw tiykarında saplastırıw múmkin.

FANATİZM TAMÍRLARÍ

Fanatizm tamirları orta ásirlerge barıp taqaladı. Islamdağı dáslepki ağım Xalifa Alı ibn Abu Talib (r. a.) penen umaviyeler ortasındağı gúres dawamında 657-julı júzege kelgen.

Hákimiyat ushın gúreste Ali ibn Abu Talib Muoviya ibn Abu Sufyon (r. a.) tárepdarları (umaviyler) menen sóylesiwler júrgiziwge kóngen. Bul jaǵday xalifa Ali haqıyqıy miyrasxorlıq huqıqına iye, dep esaplaǵan tárepdarlardıń ortasında narazılıq tuwdırǵan. Áskerlerdiń bir bólimi Alidi kelisiwshilikte ayıplap, onnan ajıralıp ketken hám keyin Alige de, umaviylerge de qarsı gúres baslaǵan. Olar tariyxta shet elliler dep at qaldırǵan. Shet elliler ózlerin siyasiy qarsılasları menen hesh kelisimge kele almaǵan. Awır gúná etken musulmanlardı kápirge shıǵarıp, olarǵa qarsı qurallı jihad alıp barǵan. Keyin shet elliler birneshe toparlarǵa bólinip ketken. Umaviy hám abbosiy xalifalar VII—IX ásirlerde shet ellilerge qarsı keskin gúres alıp barǵan. Shet elliler xalifalıqtaǵı kóp ǵana qozǵalańlarda qatnasqan.

ZAMANAGÓY DINIY AǴIMLAR HÁM OLARDIŃ MAQSETLERI, IDEOLOGIYALIQ SISTEMASI

Keyingi jılları Evroaziya kontinenti hám Afrikada jaylasqan bir qatar mámleketlerde jámiyetlik-siyasiy jaǵdayǵa unamsız tásir kórsetip atırǵan diniy ekstremistik hám terroristlik shólkemlerdiń jedellesiwi baqlanbaqta.

Diniy tarawda ekstremizm basqa din wákıllerine oǵada kelispewshilik (máseleń, Hindstanda musulmanlar hám hinduiyler, hinduiyler hám sikkeler, Myanmadaǵı musulmanlardıń qırǵın etiliwi hám basqa da jánjeller), bir din ishindegi (Pakistan, Awǵanstan, Irakta sunniyler hám shialar, qarama-qarsı qatnasıqlar, dúnyalıq dúzimge qarsı gúres (kópshilik musulman mámleketlerinde) yaki xalıqqa-

Áy iyman keltirgenler!
Mal-dúnyalarıńızdı ortada na haq (jollar) menen jemeńiz! Óz arazılıq tiykarındaǵı sawda-satıq bolsa, ol buǵan kirmeydi. Sonday-aq, ózlerińizdi bir-birińizdi na haq óltirmeńiz!
Álbette, Alla sizlerge rehimli.

*Qurani kárim,
Niso súresi,
29-ayat*

«Áy qáwimim,
Ólshew hám
salmaqtı áda-
lat penen
tolıq berińiz!
Adamlardıń
zatların jep
qalmańız hám
Jerde jaman
isler menen
buzgıńshılıq
qılmańız!»

***Qurani kárim,
Hud súresi,
85-ayat***

ralıq dárejedeги civilizaciyalıq qarama-qarsılıqlar («Al-Qoida», «Hizbullah» shólkemleri) menen baylanıslı.

Ózin islam atı menen baylanıstıratuǵın ekstremistlik shólkemlerdiń jeke tárepleri tómendegilerden ibarat:

— dúnyajúzilik mámleket hám jámiyetke qarsı múnásibette bolıw;

— dinniń mámleketten ajıralıwın biykar etiw hám jámiyettiń barlıq aǵzaların sháriyat talapları tiykarında turmıs keshiriwge májbúrlew;

— islam dinin dúnyanıń basqa jámiyetlerine qarsı qoyıw;

— mámleketlerdiń ǵárezsizligi hám aymaqlıq pútinligin tán almaslıq, birden-bir mámleket — «xalifalıq» qurıw ideyasın ilgeri súriw;

— óz maqsetleri jolında mámleket hám jámiyette jámiyetlik-siyasiy turaqlılıqtı buzıwǵa qaratılǵan is-háreketlerge kúsh beriw;

— óz ideyalarına ermegen musulmanlardı dinnen shıqqanlıqta, «kápir»likte ayıplaw, dástúrlük islam tárepdarı bolǵan ulamalardı abıraysızlandırıw, olarǵa qısım ótkeriw hám hátteki óltiriw;

— XX ásir ortalarında islam dúnyasında kolonial húkimetke qarsı terror usıllarınan paydalanǵan milliy-azatlıq háreketi tiykarında keyin kúsh isletiw usıllarına tayanıwshı toparlardıń júzege keliwi;

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Qurani kárimniń bul súrelerin oqıń. Ózleriniń siyasiy maqsetleri jolında dinnen paydalanıp atırǵan kimselerdiń háreketlerin jasırın til biriktiriw dew múmkin be?

«Jasırın til biriktiriw bolsa adam óltiriwden de úlken (ǵúna)».

Qurani kárim, Baqara súresi, 217-ayat.

— Arab-Izrail urislari hám Jaqın Shıǵıs mashqalasınıń sheshilmey kiyatırǵanı menen bir qatarda, Batıs mámleketlerin Jaqın Shıǵıstı óz tásir sheńberine alıwǵa qaratılǵan jedel is-háreketleri;

— jetekshi mámleketlerdiń musulman dúnyası elerindegi energetikalıq zapaslar ústinen óz qadaǵawların ornatiwǵa qaratılǵan siyasatı;

— rawajlangan musulman mámleketleriniń regionlıq jetekshilik jolında alıp barıp atırǵan óz ara básekilik güresi hám de bul mámleketlerdiń rawajlanıp atırǵan musulman ellerin óz tásirine ótkeriwge qaratılǵan umtılısları;

— sunniyler hám shialar arasındaǵı dástúrlük dawam etip kiyatırǵan qarama-qarsılıqlardıń mámleketleraralıq qatnasıqlar dárejesine kóteriliwi aqıbetinde óz ara gürestiń hár túrli kórinislerinde, sonıń ishinde, nızamsız qurallı dúzilmeler arqalı alıp barılıwı.

Islam nıqabındaǵı derlik barlıq diniy ekstremistik aǵımlardıń ideologiyasında eki princip — takfir hám jihad bar. Terrorizm zamanagóy ilimiy sheńberlerde úsh kózqarastan, yaǵnıy jınayıy háreket, terroristlik topar hám terroristlik táliymat sıpatında qaraladı.

Uris ayırar,
Tinishlıq
tabıstırar.

Xalq maqalı

MAǒLÍWMAT USHÍN

Izertlewlerge qaraganda, ótken bes jil dawamında musulman mámleketlerinde júz bergen terroristlik hújimler nátiyjesinde eki júz mıńnan aslam adam qurban bolǵan hám jaraqatlangan. Ótken dáwir dawamında terrorism musulman mámleketlerine 348 milliard dollar muǵdarında zıyan keltirgen. Irak, Awǵanstan, Pakistan hám Nigeriya eń kóp zıyan kórgen mámleketler bolıp, terror qurbanlarınıń shama menen 70 procenti usı mámleketlerge tuwra keledi.

Buddizim nıqabı astındaǵı ekstremistler qurbanı bolǵan myanmalı qashaqlar

MAǴLÍWMAT USHÍN

Takfir — dinnen shıqqanlıqta, kápirlikte ayıplaw. Takfir diniy ekstremistler tárepinen tiykarınan musulmanlarǵa qarsı qollanılmaqta.

Jihad — sózlik mánisi jiddu jahd etiw, ǵayrat etiw, qanday da bir jumıstı tolıq orınlaw ushın bar kúsh ǵayrat hám uqıplılıǵın sarpław bolıp esaplanadı. Islam dininde bul sóz basqınshı hám qozǵalańshılarǵa qarsı eli, jurtı, watanın qorgawǵa shıqqan adamlardıń ámeliyatlarına qarata islengen.

Bunday terroristlik toparlar ózleriniń háreketlerin Qurandı kárim kórsetpeleri tiykarında bekkemlewge háreket etedi.

Islam tálitmatında musulmanlıqtı dawa etiwshi insan basqa insanlarǵa ya tili menen, ya qolı menen zıyan tiygizbewi shárt etip qoyılǵan. Kerisinshe, musulman adam jer júzinde reformalaw, urısqa adamlardı bir-biri menen jarastırıw táshwishinde bolıwı kerekligi belgilengen.

Búgingi kúnde jáhán jámiyetshiligin táshwishke salıp atırǵan, yadrolıq poligonlardan da qáwiplirek bolǵan ideologiyalıq poligonlar arqalı insanlardıń isenimin, ómirin záhárleytuǵın di-

Din haqqında sizler menen urıspaǵan hám sizlerdi óz elinińden (aydap) shıǵarmaǵan kimselerge jaqsılıq etiwiniń hám olarǵa ádalatlı bolıwınıńdan Alla sizlerdi qaytarmaydı. Álbette, Alla ádalatlı adamlardı súyedi.

Qurandı karim, Mumtahana súresi, 8-ayat

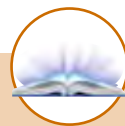
niy dogmalıq ağımlardan biri — «salafiylik» bolıp esaplanadı.

«Salafiylik» túsiniǵı arab tilindeǵı «salaf» sózinen alınǵan bolıp, «burın jasap ótkenler», «ata-babalar» mánisin ańlatadı. Islam dereklerinde «salafı solih» sózi islamnıń dáslepki dáwirinde jasaǵan sahaba hám qol astındaǵılarına baylanıslı qollanıladı. Bul atama keyingi dáwirlerde hám búgingi kúnde jasap atırǵan musulmanlarǵa qollanılmaydı. Biraq ózlerin «salafiyler» dep járiyalǵan ekstremistik toparlardıń alıp barıp atırǵan háreketi islam táliymatına, onıń dástúrlerine, principlerine ulıwma qarsı. Sonıń ushın olardı «jalǵan salafiyler» dep ayıladı.

Jalǵan salafiyler tárepinen jámiyetteǵı tınıshlıq hám turaqlılıqtı buzıwǵa qaratılǵan taqatsızlıq, qoparıwshılıq sıyaqlı ideyalar alǵa qoyılmaqta. Olar jaslardıń ańın záhárlew arqalı musulmanlar arasında diniy tiykardaǵı kelispewshiliklerdi keltirip shıǵarıwǵa háreket etedi. Mámleket hám xalıqqa xızmet etip atırǵan huqıqtı qorǵawshı organ xızmetkerlerin bolsa dinsizlikte ayıplaydı. Olar 2007-jılı Tájikstanda jasawshı xanafiy mázxebi wákıllerin «hidoyatda adasqanlar», shialardı bolsa «kápir» dep járiyalǵan. 2004-jılı Tashkentte qoparıwshılıq háreketlerin islegen. 2009-jılı Ózbekstanda bir qatar diniy ulamalardıǵa qastayanlıqlar uyımlastırılǵan. Bul háreketniń ideyaları islam dini táliymatına ulıwma qarsı ekenligin kóremiz.

ISHIM (Irak hám Shom islam mámleketi) — 2006-jılı Irakta radikal toparlardıń uyımlasıwınan júzege kelgen terroristlik shólkem. Bul shólkem 2013-jılı Siriyadaǵı puqaralar urısına qosıldı. Olardıń háreketleri Irak aymaǵındaǵı shet el áskeriy kúshlerin, Irak áskerlerin, puqaralar hám imarat qurılısların joq etiwge qaratılǵan.

4 — Dúnya dinleri tariyxı, 11-kl

Aspannıń ziy-
neti juldızlar
menen bolsa,
jerdiń kór-
kemligi alımlar
menen.

**Mahmud
Zamaxshariy**

Bes zatqa keshi-
rim joq: Allaǵa
shek keltiriw,
nahaq adam
óltiriw, mómin
adamǵa jala
jabıw, urıstan
qashıw hám
jalǵan ant penen
nahaqtan mal-
dúnya iyelep
alıw.

Hadis

Shólkem Siriya, Irak, Livan mámleketleri aymağında «Islam mámleketin» qurıw ideyası menen shıqtı.

2014-jılı iyul ayında junayıy uyım ózin «IM (Islam mámleketi)» dep atay basladı. BMSH esap-kitaplarına qarağanda, usı din nıqabındağı jawın-gerler 2014-jıldıń basınan baslap mırnılap adamlar—balalar, hayallar, qariyalar, tınısh xalıq wákılleriniń ómirine gúnakar (ayıpker) boldı. Olarğa qarsı shıǵıp

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Terrorizm millet hám din tańlamaydı. Siriya keshe hám búgin.

Berilgen teksttiń mazmunı menen súwretlerdegi jaǵdaylardı bahalań.

Pikirińizdi «jerde buzǵınshılıq, egin hám násillerdi nabit etiw» sózleri menen baylanıstırıńa

Adamlar arasında sonday kimse bar, onıń dúnya tirishiligi haqqındaǵı gápi sizge qızıqlı boladı. Kewlindegi «iymanı»na Allanı gúwa etedi, sonday-aq ózi (Islamǵa baylanıstı) dushpanlardıń qorqınshılısı.

(Aldıńızdan) ketkeninde jerde jasırın buzǵınshılıqtı egin hám násildi nabit etiw isleri menen júredi. Alla bolsa buzǵınshılıqtı jaqtırmaydı.

Qurani karim, Baqara süresi, 204-205 ayatlar

atırǵan barlıq adamlar, sonıń qatarında, musulmanlardı da, kápirge shıǵarıp, olardıń janlarına qaslıq etti.

IShIM hám onıń quramında bolǵan barlıq jawıngerlerge baylanıslı Dúnya islam ulamaları keńesi ashıq xat jazıp, onda IShIMniń nadurıs jolda ekenin dáliller menen dállillep, olardı bul joldan qaytıwǵa shaqırdı. Birlesken Milletler Shólkemi, Evropa Awqamı, Arab mámleketleri ligası sıyaqlı xalıqaralıq shólkemler, AQSh, Avstraliya, Saudiya Arabiyası, Ullı Britaniya, Indoneziya sıyaqlı mámleketler IShIMin terrorist shólkem dep

Birdi —
mıńǵa,
Mıńdı —
sansızǵa
(túmengen)

Xalıq maqalı

Sońǵı 20 jilda jüz bergen teraktler kartası

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Berilgen tekstti oqín.
«Toparlarga bólin-
bew» búgingi kúnde
qanday áhmiyetke
iye?
Pikirińizdi tiykarlań.
... «Dindi dúzińiz hám
onda topar-toparğa
bólinbeńiz!»

**Shura súresi,
13-ayattan**

«Muqaddes Qurani
kârimde musulman-
larğa qarata topar-
larğa bólinbeń, degen
mazmundağı kór-
setpeler bar. Bul hár
türli ağımlarğa bóli-
nip, adamlardı tuwrı
jordan adastırıwğa
dinimiz ulıwma qarşı
ekenine anıq dâلیل
emespe?»

Shavkat Mirziyoev

järiyaladı. Onıń islam dinine ulıwma baylanısı joqlıgın qayta-qayta atap ótti.

Islam dininiń ekinshi muqaddes deregi bolğan hádis shárifte «Qıyamet kúni birinshi so-raw nahaq tógilgen qan haqqında boladı», delingen. Islamğa jat bolğan, lekin atı islam dini nıqabındağı bunday shólkemler, ásirese internet tarmaqlarınan ózleriniń jerkenishli ideyaların jayıwda paydalanbaqta. 2017-jılgı mağlıwmatlarğa qarağanda, dúnyada jámiyetlik dúzimge qarşı toparlar paydalanatuğın 5000 nan artıq internet saytları bolıp, olarğa xızmet kórsetiwshı portallar sanı artıp barmaqta.

Usı saytlarğa kirip, terroristlik shólkemlerdiń torına túsken adamlar óz elinen keship, jat elerde jaman niyetli shaxslarğa xızmet etetuğın qulğa aylandı.

IShIM ekstremistlik shólkemi tek Irak hám Siriya onıń qaptalındağı mámleketler emes, al pútkil dúnyadağı tınıshlıq hám turaqlılıqqa qáwip salmaqta. Tınıshlıqqa qáwip salıw, jámiyettiń rawajlanıwı, xalıqtıń abadanlıgına zıyan tiygiziw, jasırın türde kóterilis shıgarıw dinge ulıwma jat.

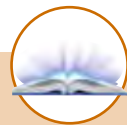
Bul shólkem 2013—2014-jıllar dawamında 10 mıńnan ziyat terroristlik háreketlerin islegen. Xudkush («tiri bomba»)ler tárepinen 100 den ziyat jarılıwlar ámelge asırılğan. Siriyada IShIM jámiyetlik dúzimge qarşı toparlar 60 tan ziyat shirkew hám monastrlerdi oyran etken. 2014-jıl Iraktıń Mosul qalasındağı «al-Isro» meshiti janında shólkemge qosılıwdan bas tartqan 12 islam ulamaları ashıq-aydın kórsetip ótilgen.

Islam dini táliymatında tek insandı emes, al haywanlardıń haqları da qorǵalıwı belgilen-gen. Máselen, haywanlardı sebepsiz azaplaw hám shıdamınan tısqarı islerdi etiwge iytermelewden qaytarıladı. Adamlardı qul etiw, olarǵa azap beriw, olardıń janına qashıq etiw úlken gúna bolıp esapla-nadı.

«Quraniylar»—XIX ásirde Hindstanda payda bolǵan adasqan toparlardan bolıp esaplanadı. Bul topar hádislerdi tolıq biykar etiwı menen ajıralıp turadı. Házir bolsa bul topar Hindstan hám Pa-kistannan Angliyaǵa, ol jerden Evropa hám basqa mámleketlerge tarqaldı. Sońǵı waqıtlarda bul adas-qan topar wákilleri Oraylıq Aziyada da payda bol-maqta.

Ózlerine «ahlu-l-Quran» degen at qoyǵan topar, tek Qurandı ǵana sháriyat deregi dep esaplaydı. Sonday-aq, olar Qurandı óziniń bilgeninshe túsın-diredi.

Ásirler dawamında Islam alımları Quran hám hádislerge tayanıp kelgen. Islam taliymatına muwa-pıq, hádislerdi biykar etiwshi adam islamdı biykar etiwshi dep esaplanadı. Hádislerdi bilmegen in-san Qurandı da durıs túsınbeydi. Sebebi, Qurandaǵı kóplegen ayatlardıń túsiniǵı hádislerde bayan etilgen. «Ahlu-l-Quran» toparınıń ideyaları islam dininiń muqaddes kitabında berilgen qaǵıydalarǵa qarsı. Máselen, Niso súresiniń 59-ayatında «Allaǵa sıyınıń, Rasulǵa sıyınıńız hám de ózińizden bolǵan baslıqlarıńızǵa boysınıńız» dep atap ótiledi. Yamasa usı súreniń 82-ayatında «Kim, Payǵambarǵa sıyın-sa, demek, Allaǵa sıyınıptı» delinedi. Hashr súre-siniń 7-ayatında bolsa «Payǵambar sizlerge bergen zattı alıńlar, ol sizlerdi qaytarǵan zatlardan qay-tıń!» dep kórsetpe beriledi.

Bir zamanlar urısta áskerler ólse — ólgen shıǵar. Házir-gi urısta qural kótergennen góre qural kótermegen kóbirek qırıladı. Zamanagóy qurallar okop penen balalar baqshasınıń aerodrom menen tuwıw úyiniń parqına bar-maydı.

Utkir Hashimov
«Dápter jiye-gindegi jazıwlar»

Haqiqiy tawbege keliw uzaq müddetli process, ol bir gana is-háreket penen júzege shıq-paydı.

Martin Lyutera

Quraniylardıń adasqan táreplerinen jáne biri narkotik zatlardı paydalanıw hám basqa kóplegen buzıqlıqlardı hadal dep pátiwa da beredi. Bunday pátwa beriw iyman shártlerine qarsı.

Quraniylardı jámiyetlik tarmaqlarda Muhammed (s.a.v.) hám olardıń sahabalarına hürmetsizlik etiwleri arqalı tanıp alıwı múmkin. Olar Imam Buxariy, Imam Muslim hám Imam Termiziydey ullı alımlardı kemsitedi. Qurandı jegrilikli tillerde oqıwdı úgit-násiyatlawı arqalı da ajıratıp alıwğa boladı. Juwmaqlap aytqanda, ústi jiltıraq, ishi qaltıraq bolğan bunday toparlar islam dininiń sap (taza) mazmun-mánisin buzıw, jeterli ilimge iye bolmağan insanlardı adastırıw maqsetinde dúzilgen.

Mámleketimizde tınıshlıq hám turaqlılıqtı saqlaw ushın hárbir tınıshlıqtı súyiwshi insan óziniń átirapında bolıp atırğan waqıya-hádiyselerden sergek bolıwı kerek. Siziń de bilim beriw orınlarında berilip atırğan ilim-bilim sırların tolıq úyreniwiniń arqalı ideologiyalıq qáwiplerge qarsı tura alıw, jawızlıqqa qarsı bilim menen gürese alıw sıyaqlı kónlikpelerińiz qalıplese.

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Islam tariyxında dáslepki diniy ağımlardıń kelip shıǵıwı qaysı dáwirge tuwrı keledi?
2. Shetelliler payda bolıwınıń tiykarǵı sebebi nede? Olardıń maqsetleri neden ibarat?
3. Din nıqabındaǵı ekstremizmniń mánisi jámiyet ushın qanday qáwiplerdı keltirip shıǵaradı?
4. Mámleketimizde ekstremizm hám terrorizmge qarsı qanday siyaset alıp barılmaqta?

12—13-§

ÓZBEKSTANNÍŇ XALÍQARALÍQ TERRORIZM HÁM EKSTREMIZMGE QARSÍ GÚRESTEGI ORNÍ

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍSASÍZ:

1. ÓzbekstanníŇ terrorizmge qarsí gúrestegi milliy strategiyası
2. Awǵanstan mashqalasın sheshiw boyınsha ÓzbekstanníŇ baslaması.
3. ÓzbekstanníŇ Oraylıq Aziyada turaqlılıqtı támiyinleniwindegi ornı.

ÓZBEKSTANNÍŇ TERRORIZMGE QARSÍ GÚRESTEGI MILLIY STRATEGIYASÍ

Dúnyanıń ayırım regionlarında júzege kelgen tınıshsız jaǵday xalıq migraciyasınıń kúsheyiwine, bul bolsa, óz gezeginde, terrorizm hám ekstremizmniń tarqalıwına hám de olardıń global mashqalardıń birine aylanıwına sebep bolmaqta.

Sonıń ushın da mámleketimizdiń tek ǵana ishki emes, al sırtqı siyasatında da terrorizmge qarsı gúres, xalqımız tınıshlıǵın saqlaw hám támiyinlew máselesi turaqlı mámleketimizdiń itibarında bolıp kelgen.

2017-jılı Birlesken Milletler Shólkeminiń 72-sesiyasında mámleketimiz basshısı Shavkat Mirziyoev dúnya jámiyetshiliginiń itibarın planetamızdıń erteńgi kúni, perzentlerimizdiń abadanlıǵı, jaslardıń óz uqıplılıǵın kórsetiwi ushın zárúr sharayat-

Shax bolarsañ — eger sergek bolsañ,
Eger sergek bolsañ — shahsañ sen.

Áliyshe Nawayı.

Islam dini
bizdi jaqsılıq
hám tınıshlıqqa,
tiykarǵı
insanıyılıq
pazıyletlerdi
abaylap-saqlawǵa
shaqıradı

***Shavkat
Mirziyoev***

lar jaratıw, zorlıq ideyası tarqalıwınıń aldın alıwǵa qarattı.

Sonday-aq, búgingi kúnde dúnyanıń qaysı mámleketinde júz berip atırǵan terroristlik háreketler basqa ellerdi de shetlep ótpeydi.

Ideologiyalıq qáwiplerdi júzege keltirip atırǵan toparlardıń tiykarǵı maqseti jer astı hám jer ústi baylıqlarına iye bolǵan mámleketlerdi oyran etiw hám bunıń aqıbetinde baylıq arttırıw, ózine gárezli etiwden ibarat.

Mámleketimizde ámelge asırıw zárúr bolǵan reformalardı, sociallıq-ekonomikalıq rawajlanıw baǵdarların ózinde jámlegen Háreketler strategiyasınıń besinshi tiykarǵı baǵdarında diniy keńpeyllikti támiyinlew boyınsha eń áhmiyetli wazıypalar belgilep berilgen.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Tómendegi tekstti oqıń. «Global qáwipsizlikti támiyinlewdiń zárúr shárti» degende neni túsindińiz? Pikirińizdi tınıshlıq, turaqlılıq, rawajlanıw, birge islesiw sıyaqlı principler menen túsindiriyń.

«Awǵanstandaǵı jaǵdaydı turaqlastırıw tek regionlıq emes, al global qáwipsizlikti támiyinlewdiń zárúr shárti bolıp qaladı».

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevtiń BMSH Bas Assambleyası 72-sessiyasındaǵı bayanatınan.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Berilgen súwretlerge dıqqat penen itibar beriń hám tómenдеgi so-rawlarǵa juwap beriń.

1) Ózbekstan mámleketi qanday waqıyalardıń aldın alıwǵa háreket etpekte?

2) «Bir kún urıs shıqqan úyden qırq kún bereket ketedi» degen maqal tiykarında 1-súwrette berilgen kórinisti túsindiriyń.

3) 2-, 3-, 4-súwretlerde táriyiplengen jaǵdaylarǵa qarap, terrorist hám dogmatistlerdi islam dininiń insanılıq áhmiyetin ańlaǵan, túsingen hám oǵan ámel etken dep aytıw múmkin be?

ÓZBEKSTANLÍ ISLAMTANIW SHÍLARDÍN MÚRÁJÁATI

(2016-jil)

Áy, IShIMshiler!!!

...

Sizler sebepli Islamdı adam óltiriwshilik hám jaramaslıq dini dep oylaytuğın adamlar payda boldı!..

Sizlerdiń jawızlıǵıńız hám apatıńız benen salmalar qanǵa toldı!..

Balalar jetim, hayallar jesir, qariyalar qarawsız qaldı!..

Sizlerdiń qolıńız benen Payǵambarlar, áwliyeler, alımlardıń qábirleri buzıldı, meshitler jarıp jiberildi!..

Sizlerdiń qolıńız benen mektep, medreseler oyran etildi!..

Sizler sebepli qanshadan-qansha zavodlar, jumıs orınları jabıldı!..

Sizlerdiń jawızlıǵıńız hám apatıńız benen pútkil dúnya musılmanlar ústinen kúldi!..

Sizlerdiń jawızlıǵıńız sebepli millionlap adamlar ilim alıwdan toqtadı!..

Sizlerdiń qolıńız benen qanshadan-qansha emlewxanalar jabıldı, kesel, mayıp, shalajanlar sanı arttı!..

Sizlerdiń baslamańız benen qanshadan-qansha shańaraqlar baspanasız qaldı!..

Sizler sebepli musılmanlarǵa «jawızlıq», «ayawsızlıq», «qalaqlıq» sıyaqlı tamǵalar qoyıldı!..

MAǒLÍWMAT USHÍN

Din yamasa isenim tiykarında taqatsızlıq hám kemsitiwlerdiń hárqanday túrlerin joq etiw haqqındaǵı Deklaraciya. BMSH Bas Assambleyasınıń 1981-jıldıń 25-noyabrdegi Rezolyuciyası menen járiyalanǵan. Usı Deklaraciya yuridikalıq jaqtan májbúriy bolmasa da, búgingi kúnde onıń qaǵıydaları xalıqaralıq ádettegi huqıq norması bolıp esaplanadı.

AWĠANSTAN MASHQALASÍN SHESHIW BOYÍNSHA ÓZBEKSTANNÍN BASLAMASI

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMSH Bas Assambleyasınıń 72-sessiyasında Awġanstandaǵı jaǵdaydı turaqlastırw regionlıq global qáwipsizlikti támiyinlewdegi zárúr shart ekenligine jáhán jámiyetshiliginiń itibarın qaratı. Mámleketimiz Prezidenti usı bayanat arqalı Awġanstanda tınıshlıqqa erisiwdiń birden-bir jolı— oraylıq húkimet hám mámleket ishindegi tiykarǵı siyasiy kúshler arasında aldınnan heshqanday shárt qoymastan, tuwrıdan-tuwrı pikirlesiw alıp barıw ekenligin atap ótti.

Awġanstan aymaǵında hám BMSH shafeliginde ótiwi, bunda awġanstanlılardıń ózleri sheshiwshi orın titıwları hám óz táǵdirlerin ózleri erkin sheshiwge haqlı ekenliklerin belgiledi.

Sonday-aq, mámleketimiz Prezidenti Ózbekstan Awġanstannıń ekonomikalıq tikleniwine, onıń transport hám energetika infradúzilmesin rawajlandırwǵa, milliy kadrların tayarlawǵa úlken úles qosıp atırǵanlıǵın hám bul isler bunnan keyin de dawam etiwın atap ótti. Sonıń menen birge Awġanstan mashqalası global kólemdegi máseleler orayında bolıwı kerekligi, xalıqaralıq jámiyetshiliginiń is-háreketleri, birinshi gezekte, Awġanstandaǵı ótkir sociallıq-ekonomikalıq mashqalalardı

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Regionallıq kelispewshilikler Ózbekstannıń qáwipsizligine qanday qáwip salıwı múmkin?

MAǒLIWMAT USHÍN

Ózbekstan Evropa Keńesi sheńberinde bir qatar xalıqaralıq shárt-namalardı qol qoyǵan.

Bular:

1977-jıl daǵı terrorizmniń aldın alıw;

1978-jıl daǵı shaxslardıń oqatar quralların satıp alıw hám olardıń saqlanıwın qadaǵalaw;

1983-jıl daǵı zorlıq penen ámelge asırılǵan jinayatlar aqıbetinde jábirlengenlerge kompensaciya beriw haqqındaǵı Evropa Konvenciyaları.

sheshiwge qaratılıwı kerekligi haqqındaǵı usınıstı alǵa qoydı.

2018-jil 26-27-mart kúnleri Ózbekstan baslaması menen paytaxtıımızda «Tınıshlıq procesi, qáwipsizlik tarawıda birge islesiw hám regionlıq sheriklik» temasında xalıqaralıq konferenciya shólkemlestirildi.

Mámleketimiz basshısı Shavkat Mirziyoev Awǵanstan jerinde shama menen 40 jıldan beri dawam etip atırǵan qurallı soqlıǵısıw haqqında sóz bolar eken, «urıs otı» bul jerge shetten alıp kiri-

MAǒLÍWMAT USHÍN

Tashkent qalasında 2018-jıl 11—12-iyun kúnleri «Terrorizmge alıp ke-liwshi jawız ekstremizm hám radikalizmniń aldın alıw hám de olarǵa qarsı gúresiwde jaslarǵıń roli» temasında xalıqaralıq konferenciya bolıp ótti.

Konferenciya BMSH, Evropa Awqamı, EQBISH sıyaqlı abroylı xalıqaralıq shólkemler, AQSh, Ullı Britaniya, Germaniya, Ispaniya, Niderlandiya, Latviya, Pakistan, Rossiya, Saud Arabiyası, Tájikstan, Qıtay, Hindstan, Yaponiya, Malaziya, Kubayt, Qazaqstan, Qırǵızstan, Awǵanstan sıyaqlı mámleketlerdiń delegaciyaları, shet ellik ekspertler, senatorlar, deputatlar, Ózbekstan jaslar awqamı belsendileri, ilim ǵayrat-kerleri qatnastı.

lip atırǵanı hám bul awǵan xalqınıń qálewı menen emesligin bildirdi. Prezidenimiz xalıqaralıq shól-kemler hám shet ellik siyasiy kúshler aralasqanı menen ele de Awǵanstanda xalıqaralıq terroristlik toparlar sanınıń kóbeyip baratırǵanı, zorlıq hám qan tógiwler, narkobiznestiń saplastırılmay atırǵanı — bulardıń barlıǵı aqıbetinde bul mámlekettegi jaǵday jáhán jámiyetshiligi tárepinen biykar etiliwine jol qoyıp bolmaytuǵının ayırıqsha atap ótti.

Konferenciya qatnasıwshıları ánjuman juwmaǵı boyınsha Tashkent deklaraciyasına qol qoydı. Bul hújjette regionda tınıshlıq hám qáwipsizlikti tá-

Jawlasıw —
ańsat,
jarasıw —
qıyın.

Xalıq maqalı

XALÍQARALÍQ HUQÍQ

1. Hárbir insan pikirlew, hújdan hám din erkinligi huqıqına iye. Bul huqıq óz tańlawına qarap din yamasa isenimge iye bolıw yaki qabıl etiw hám de jeke halda basqalar menen birgelikte, járiyalılıq, yamasa jeke tártipte sıyınıwları orınlaw, diniy hám basqa máresimlerdi, bilimlendiriwdi orınlaw erkinligin qamtıp aladı.
2. Heshkim óz qálewı menen óz dini yamasa isenimine iye bolıw yamasa olardı qabıllaw erkin kemsitetuǵın májbúrlewge duwshar bolmawı kerek.
3. Din yamasa isenimge iye bolıw erki nızamda belgilep qoyılǵan hám basqa shaxslardıń tiykarǵı huqıqları hám erkinliklerin saqlaw ushın zárúr dárejede bolǵanıday jámiyet qáwipsizligin, tártip, saw-salamatlıq hám ádep-ikramlılıǵın saqlaw ushın ǵana, shekle-nedi.
4. Usı Paktte qatnasıwshı mámleketlerdiń juwapkershiligine atanalar, tiyisli jaǵdaylarda nızamlı qáwenderlerdiń, balaların óz isenimlerine baylanıslı diniy hám ádep-ikramlılıqqa tárbiyalaw erkin húrmet etiw minnetlemesin aladı.

«Puqaralıq hám siyasiy huqıqlar haqqındaǵı xalıqaralıq Pakt», 18-statya

Hárbir iste de
gápil bolma,
sergek bol,
gápillardín
isleri
kewildegidey
bolmaydı.

*Yusuf Xas
Hajib*

miyinlew, birge islesiw baylanısların keñeytiw, tatiw qońsıshılıq qatnasıqların jáne de bekkemlew sıyaqlı jaqsı maqsetler kózde tutılğan.

Tashkent konferenciyasınıń jigirmadan artıq mámleket hám de Evropa Awqamı hám BMSH qol qoyğan 24 bántten ibarat deklaraciyasına: regionlıq ekonomikalıq birge islesiw Awğanstan hám pútkil regionda tınıshlıq hám abadanshılıqtı támiyinlewde zárúr áhmiyetke iyeligin atap ótiw; Awğanstan húkimeti hám «Taliban»dı siyasiy dodalawğa kirisiwge, barlıq mámleketlerdi Awğanstannıń ishki islerine aralaspawğa shaqırıw; BMSHnıń Global antiterroristik strategiyası hám BMSH Qáwipsizlik Keñesi rezolyuciyalarına muwapıq terrozimdi saplastırıw boyınsha regionlıq hám xalıqaralıq birge islesiwdiń zárúrligin atap ótiw sıyaqlı áhmiyetli máseleler kirgizildi.

MAĞLÍWMAT USHÍN

Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2017-jıldıń 13-noyabrdegi «Ózbekstan Respublikası Joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw ministrliги janındağı Awğanstan puqaraların oqıtıw bilimlendiriw orayı xızmetin shólkemelestiriw haqqında»ğı 911-sanlı qararı qabıl etildi. Qararğa muwapıq Surxandarya wálayatınıń Termiz rayonındağı Awğanstan puqaraların oqıtıw bilimlendiriw orayı shólkemlestirildi. Orayda Awğanstan tárepi buyırtpalarına muwapıq gumanitar, pedagogika hám injener-texnik bilim beriw baǵdarları boyınsha kadrlar tayarlanadı.

*Surxandarya
wálayatınıń Termiz
rayonındağı Awğanstan
puqaraların oqıtıw
bilimlendiriw orayı*

ÓZBEKSTANNÍŇ ORAYLIQ AZIYADA TURAQLILIQTI TÁMIYINLEWDEGI ORNI

2001-jil 11-sentyabrde Amerika Qurama Sh-tatlariniń Nyu-York hám Vashington qalalarında ámelge asırılğan terroristlik is-háreketlerden keyin ğana xalıqaralıq jámiyet óz názerin Awġanstanġa qarata basladı, ol jerden dúnyaġa jayılp atırġan terrorism, ekstremizm hám náshebentlik sıyaqlı illetlerdiń aqıbetin ańlap jetti.

2012-jılı mámleketimiz óziniń sırtqı siyasiy xızmeti koncepciyasın járiyaladı. Onda regionlıq qáwipsizlikti támiyinlew hám onıń turaqlılıġına qáwip salıp atırġan xalıqaralıq terrorism, narkobiznes, ekstremizm sıyaqlı qáwiplerdiń hárqanday kórinisine qarsı óziniń qatań poziciyasın bildirdi. Koncepciyada dúnyadaġı xalıqaralıq qatnasıqlardıń búgingi awhalına, jáhán maydanında baqlanıp atırġan trendler hám túpkilikli ózgerislerge keń qamtıwlı xarakteristika berilgen.

Koncepciyada Oraylıq Aziya mashqalaları sırtqı kúshlerdiń aralasıwısız, regiondaġı mámleketlerdiń ózleri tárepinen sheshiliwi zárúr, delingen. Onda mámleketimizdiń átirapında hám dúnyanıń basqa orınlarında júz berip atırġan qurallı kelispewshiliklerge de itibar qaratilġan.

Ózbekstan húkimeti Birlesken Milletler Shólkemi bassılıġında Awġanstanda pikirlesiw toparın shólkemlestirip, óz ara güres alıp barıp atırġan kúshler arasında kelisimge erisiw hám kaoliciyalıq awġan húkimetin qalıplestiriw lazımlılıġın ilgeri súrdi.

Sonıń menen birge Ózbekstannıń qońsı Awġanstanġa qarata poziciyası anıq belgilep berildi.

Ózbekstan Respublikası xalıqaralıq qatnasıqlarda óz ara teń huqıqlılıq principine ámel etiw hám óziniń sırtqı siyasatında xalıqaralıq huqıqtıń ulıw-

Erkinlik hám bos waqıt ... Bul eki násege men qansha tolıq iyelik etemen hám onı sol dárejede qádirleymen, bunday artıqmashılıq hám ráhátı satıp alıwġa dúnyadaġı eń bay dáwletli patshanıń da qurbı jetpeydi.

**Rene
Dekart**

ma atap ótilgen prinsipleri hám normalarına sadıq qalıwdı járiyalagan. Joqarıdağılardan mámleketimizdiń xalıqaralıq maydanda alıp barıp atırǵan sırtqı siyasatın tınıshlıq hám birge islesiw sózlerinde jámlengenligin kóriwimizge boladı.

Ózbekstanniń regionda hám dúnyada tınıshlıq hám de qáwipsizlikti támiyinlew jolındaǵı isháreketleri, geografiyalıq jaylasıwı hám ideologiyasına qaramastan, barlıq mámleketler menen ashıq, doslıq qatnasıqlar ornatılǵanlıǵı onıń jáhände tez tán alınıwın támiyinledi.

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Awǵansatn mashqalasın sheshiw boyınsha Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMSH Bas Assambleyasınıń 72-sessiyasında qanday baslama menen shıqtı?
2. www.prezident.uz saytınan Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevтіń BMSH Bas Assambleyası 72-sessiyasında sóylegen bayanatın tawıp oqıń. Bayanatta dúnyada terrorism qáwiplerin keltirip shıǵarıp atırǵan tiykarǵı sebepler menen gúresiw máselesinde qanday usınıslar bergenligin anıqlań hám qatnasınızdı bildiriń. Usı wazıypalardı orınlaw ushın mámleketimizde ámelge asırılıp atırǵan jumıslar haqqında maǵlıwmat beriń.
3. Mámleketimiz basshısı «... zorlıq ideyası, «virus» tarqalıwınıń aldın alıw» máselesi boyınsha qanday usınıslardı alǵa qoydı?
4. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevтіń 2017-jıl 11-noyabr Samarqand qalasında ótken «Oraylıq Aziya: birden-bir tariyx hám ulıwma keleshek, turaqlı rawajlanıw hám rawajlanıw jolındaǵı birge islesiw» temasındaǵı xalıqaralıq konferenciyaда sóylegen sózin hám onda kóterilgen máselelerdi BMSH Bas Assambleyasınıń 72-sessiyasında sóylegen baslamasınıń orınlanıwı sıpatında bahalaw múmkin be? Pikirińizdi bayanattan alınǵan kórsetpeler menen tiykarlań.

14—15-§

XX—XXI ÁSIRLERDE TARIQATSHÍLÍQ

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍSAŞÍZ:

1. XX — XXI ásirlerde sufizm táliymatı.
2. Adasqan sufiy toparlarǵa tán ózgeshelikler.
3. Sufizm hám tariqatshılıq ortasındaǵı ayırmashılıq.

XX—XXI ÁSIRLERDE SUFIZM TÁLIYMATÍ

Musılman dúnyasınıń derlik barlıq ellerinde túrli sufizmlik tariyqatlar wákılleri jumıs islep atırǵanın kóriw múmkin.

Pakistan hám Hindstan aymaqlarında tarqalǵan tariyqatlardıń úrp-ádetlerinde yoga, buddizm, hinduyilik hám áyyemgi hind filosofiyasınıń tásiri bar. Barlaviya, Mexmandiya hám basqa bir qatar tariyqatlarda áyyemgi hind filosofiyasındaǵı «tano-sux» (ruwxtıń kóship júriwi) ideyası keń orın alǵan. Olar namaz yaki zikir etiw waqtında joqarıdan bir orındı bos qoyadı hám oǵan Muhammed Payǵambar ruwxı kelip ornasadı, dep oylaǵan. Meshitlerdiń qubla tárepinde bolsa, óz tariyqatlarınıń tiykarın salıwshısı yaki pirleriniń qábiri jaylasqan bolıp, namazdan aldın hám keyin onı tawap qıladı. Bunday halatlar islam dini táliymatına tuwrı kelmeydi.

Házirgi waqıtta dúnyanıń kóp mámleketlerinde, AQShan baslap Avstraliya arxipelagina deyin bol-

MAǒLÍWMAT USHÍN

Házirgi künde dúnyanıń kóplegen ellerinde Bahawaddin Naqshband (1318—1389) hám ol tiykar salǵan Naqshbandiya tariyqatı úlken abırayǵa iye.

«Ey Párwardi-
garım, ey áziz
Yar, eger jánnet-
tiń dámesinde
sıyınatuǵın
bolsam, jánne-
tińnen biynesip
et, eger do-
zaqtan qorqıp
sıyınatuǵın
bolsam, meni
dozaq otında
kúydir — mır-
mır ırazıman!
Lekin, eger
Seniń jamalıńdı
dep túnlerdi
uyqsız ótkizer
ekenmen, jalba-
rınaman, meni
jamalıńnan
biynesip etpe!»

**Robia
Adaviya**

ǵan aymaqta Bahawaddin Naqshband hám Naqsh-
bandiya tariyqatın biledi hám húrmet etedi. Ne
ushın bunday? Sebebi, Bahawaddin Naqshband, bi-
rinshi gezekte, islam dini sháriyatı normaların bek-
kem tutqan hám olardıń buzılıwına jol qoymaǵan.
Ekinshiden, ol haqıyqıy insanıyılıq ideyalar hám
pazıyletlerdi alǵa súrgen, jámiyettiń túrli wákille-
ri ortasında saqıylıq — mártlik qatnasıqlarınıń pay-
da bolıwına túrtki bolǵan. Bunıń artında adamlar
bir-birine materiallıq hám ruwxıy járdem bere bas-
laǵan, turmıstaǵı qıyınshılıqtı awızbirshilikli jeńip
ótip, shadlıqların da birge bóliske.

Bulardıń barlıǵı Bahawaddin Naqshband já-
miyette dúzbekshi bolǵan tuwısqanlıq hám tatıw-
lıqtıń ózi edi. Onıń «Kewliń Allada bolsın, qolıń
miyette», degen súreni ónerment, diyqanlarda
dinge, dindar hám tariyqatshı sufiylerde miynetke
bolǵan unamlı múnásibet payda etken. Bul óz náu-
betinde, adamlardıń turmıs táriziniń jaqsılanıwına
da xızmet etken.

MAǴLÍWMAT USHÍN

Robia Adaviya (713/714—801) — Basra dárwishle-
riniń belgili wákili. Balalıǵında shorı etip satılǵan.
Keyin ala azatlıqqa shıǵarılǵan. Birneshe jıl sahrada
jalǵız jasaǵan. Ol Allanı súyiwden basqa barlıq nár-
selerdi biykarlaw tárepdarı bolǵan. Allanı heshqan-
day mápti gózlemey, onı haqıyqat súyiw — insan
ruwxıy turmısınıń mazmunı ekenligin dárwishler-
den birinshi bolıp aytıp ótken. Robia Adaviya islam
dúnyasında «áwliye» sıpatında ulıǵlanadı.

ADASQAN SUFIY TOPARLARDIŃ ÓZINE TÁN ÓZGESHELIKLARI

Islam tariyxında barlıq dáwirlerde sufizmdi tar mániste túsinetuđın topar hám shaxslar bolđan. Olar itibarın tiykarınan sufiyliktiń sırtqı táreplerine qaratqan. Bundaylar házirgi kúnde de tabıladı.

Bunday toparlar ushın sufiyge ya dúnyadan, ya aqıretten dáme barlığı ideyasınıń mánisi buzılıp, hár túrli máresimpazlıq, pirparazlıq, «múrid awlaw» (qos tırnaq ishindegi «múrid awı»), hár túrli diniy máresimlerde ózlerin ayrıqsha shaxs ekenliklerin kórsetiw hám usınıń menen abıray, baylıq arttırıw maqset bolıp qalđan.

Bul toparlar sufizmniń kámil insan jetilistiriw ideyasın itibardan shette qaldırđan.

Sol sebepli, sufizmtanıwshı alımlar tárepinen bunday toparlardı klassik sufizm wákillerinen ayırıp biliw, olardı basqa hár túrli ağımlardan ajratıp kórsetiw maqsetinde «tariqatshılar» ataması qollanıwđa kirgizildi. Olardıń tiykarđı maqsetleri ashıp berildi hám din ulamalar tárepinen sında alındı.

SUFIZM HÁM TARIYQATSHILIQ ARASINDAğI AYIRMASHILIQ

Tariyqatshılıq tárepdarları dúnyalıq ilimler insan ómirinde shárt emes, ásirese, qız balalardıń tálım alıwına tosqınlıq etiw sıyaqlı húkimler shıgaradı. Ásirimizdiń baslarında respublikamızdıń hár túrli aymaqlarında jumıs islewshı tariqatshılar arasında bir qatar dástúrli emes ámeller baqlanđan:

— tahajjud (túngi) namazın oqıw parız (yaki vajib) dep biliw;

— pirge qol bergenniń aldındı gúnaları keshirileği, qaza bolđan (oqılmağan) namazları juwapkershiliginen azat boladı, dep biliw;

MAğLIWMAT USHIN

Tariyqatshılar degende sufizmniń tek sırtqı kórislerine tiykarđı itibardı qaratıp, onıń tiykarđı ózgesheliklerin bilmesten, pirge hádden tıs ashıq, hátte sháriyat sheńberinen shıđıp «xızmet etiw»di turmıstađı eń tiykarđı maqset dep biliwshı adamlar yaki jámaátler, toparlar túsinedi.

Shamga uqsa,
hámmege
jaqtılıq
bağışla da,
óziń bolsa qa-
rańgıda bol.

**Bahawaddin
Naqshband**

- tariyqatshılardan basqa adamlardıń toy-mere-
kelerine barmaw;
- pirdiń qolı tiygen suwdı teberik dep bilip pay-
dalanıw;
- pirdiń úyi tárepke ayaqtı sozıw qublağa ayaq
sozıwday gúna boladı, dep biliw;
- saqalsız hám jasalma tisler qoydırgan imam-
xatib hám nayıplargá eliklemew;
- televizor kórmew, radio esitpew hám t.b.

Usı toparlardıń bunday dástúrli emes ámel-
leri islam dini táliymatına hám dástúrlerine ulıw-
ma qayshı keledi. Sonıń ushın da, házir ózle-
rin tariyqatshılar dep dawa etip atırғанlar dáslep
dástúrlük tariyqat tiykarların qopal túrde buzıp
atırғанlıgı, qalaberse, sháriyat kórsetpelerine de
ámel etpey atırғанlıqları belgili bolmaqta. Sonıń
ishinde, pirdiń qolı tiygen suwdı teberik dep bi-
liw ámelin alayıq. Birinshiden, adam shomılğan-
da suwğa onıń júzi-qolınan hár túrli zıyanlı mir-
koblar túsedı. Onı ishiw awır kesellikke alıp keliwi
múmkın. Ekinshiden, Imam Ağzam pikirinshe,
bul suw dáret penen aralasqan esaplanadı. Sháriyat
alımları onı ishiwdı qadağan etken.

MAĞLIWMAT USHIN

*Biz ushın Buxaradan alıs bolğan Londonda turıp, insan káma-
latı hám ruwxıy tárbiyasınıń sheksiz bulağı bolğan Naqshbandiya
táliymatına ámel etiw oğada áhmiyetli. Ózbekstandağı jeti pir zıya-
rat orınların zıyarat etiw, Ğijduwanıy hám Naqshband háziretleri-
niń tuwılğan sánelerine bağışlanğan xalıqaralıq konferenciyalarda
qatnasıw ármanım bar. Bul jurıt jáhange ruwxıy tárbiya ustazların
inam etken Ana-jer sıpatında hámıyshe qádirli bolıp qaladı.*

Britaniya. Shayıx Zimer Solihiy, 2018-jıl.

Sufizm degende, shañaraq, tirishilik, juwapkershilikti umitıp, tárkidúnya etiw túsilmeydi.

Ayırım adamlar tariyqatqa kirgenlerin báne etip, sırtqı kórinis hám máresimlerge úlken áhmiyet beredi, biraq shañaraqları, perzentleri aldındağı minnetlemelerin umitıp qoyadı. Olar ózlerinshe Allaga táwekel etip, shañarağının támiynatınan bas tartpaqta, pirdiñ xızmetin shañaraq aldındağı wajib juwapkershilikten ústin qoymaqta.

Usı jol menen, sufizmniñ negizgi mánisin añlamay hám haqıyqatınan biyxabar qalğanlar haqıyqıy tariyqat qáwimine de, sufizmniñ atına da daq túsirmekte.

Tariyqatshılardıñ isleri sebepli sociallıq kelispewshiliklerge sebep bolıp atırğan jağdaylar haqqında sóz eter ekenbiz, tómendegilerdi de názerden shette qaldırmawımız kerek boladı. Tariyqatshılar arasında:

— tariyqatta bolmağanlarğa pás názer menen qaraw;

— ilim alıwğa bolğan xoshametlewdiñ páseyiwi
— kóplegen áwliyeler oqımasa da úlken abırayğa eriskenler, sıpatında is tutıw;

Sizlerdiñ jaqsılarıńız dúnyanıń isi dep aqıretti, aqıretti dep dúnyanı tárk etpeytuğın hám adamlarğa awırmanlığın túsirmeytuğınlarıńız».

Hádis

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

1. Tariyqatshılardıñ xızmeti islam dini táliymatına tuwrı kele me?
2. Pikirińizdi túsindiriwde tómende berilgen tekstten paydalanıń.

«Adamlarğa (tákkabırlıq penen) júziñdi búristirme hám jerde kerilip júrme. Sebebi, Alla barlıq menmen, maqtanshaq kimselerdi súymeydi».

Qurani kárim, Luqman süresi, 18-ayat.

Biypayda sózdi kóp aytpa hám paydalı sózdi kóp esitiwden qaytpa.

Alisher Nawayi

— shańaraqlı tariyqatshılar shańaraqlarınıń támiynatın pirden wazıypa alıw b́anesinde shańaraqlarınıń materiallıq támiynatınan bas tartıw;

— zamanagóy rawajlanıw jetiskenliklerine kerı múnásibette bolıw, zamanagóy kiyim kiyip júrgenlerge jaqsı pikirde bolmaw hám t.b. jaǵdaylar baqlanadı.

Tariyqatshılar tárepinen sháriyat talaplarınıń durıs talqılanıwı, dástúrlık islam principlerine qarşı bolǵan qaǵıydalar islep shıǵılıwı adamlar arasında narazılıqlarǵa sebep bolmaqta.

Bunnan tısqarı, ayırım tariyqatshılar sufıylik táwıpshiligi, sufıy gimnastika, sufıy urıs óneri sıyaqlı oraylardı ashıp, usı arqalı adamlardıń itibarın ózine tartıw usıllarınan da paydalanbaqta. Bunday tariyqatshılar tárepinen islam tiykarlarınıń buzıp talqılanıwı, hár túrli táliymatlar hám ámeliyatlarınıń sufizmge tiyisli, dep úgit-násiyatlanıwı, islam dinine baylanıslı bolmaǵan túrli jat ideyalarardıń musulmanlar arasında tarqalıwına, olardıń

TARIYXQA NÁZER

Bahawaddin Naqshband (1318—1389) — naqshbandiylik tariyatınıń ullı wákili. El arasında Xoja Bahawaddin Bolagardan, Xojayi Buzruk, Shohi Naqshband atları menen belgili. Buxarada Qasri Xinduvon awılında tuwılǵan. Bahawaddin Naqshband Boboyi Samosiy, Ámir Kulol, Mavlono Orif, Halil ata, Qusam Shayx sıyaqlı ustazlardan sabaq alǵan. Ol eki márte hajǵa barǵan. Ápiwayı turmıs keshirgen, tek diyqansılıq hám keyin ala mıs hám kiyimlerge naǵıs salıw menen kún kórgen. Óz táliymatın jaratıwda Abduxoliq Ğıjduwanıy tiykar salǵan. «Xojagon» dinastiyasınıń segiz statyadan ibarat qaǵıydasına óziniń úsh qaǵıydasın (talabın) qosıp, onı jetilistirgen. Solay etip, sufizm naqshbandiya tariyatında jáne de jetiklikke eristi.

isenimleriniń buzılıwı, shın isenimge zıyan etiwine sebep bolmaqta. Kópshilik «tariyqatshılar» óz topar aǵzaların pirine qol bermegen basqa ápiwayı musulmanlardan ústin qoyadı, «piri joqtıń — dini joq» sıyaqlı ideyalardı tarqatıwǵa urınadı.

Sufizm bolsa bunday naduris pikirlerge qarsı bolǵan, adamlar arasında teńlik, tuwısqanlıq, sociallıq ádillik, jámiyetke paydalı miyneti menen shuǵıllanıwın úgit-nasiyatlaǵan. Máselen, Bahawaddin Naqshbandiydiń «Dil ba Yaru dast ba kor» hikmeti ásirler boyı óziniń mazmunın joǵaltpaǵan.

Sufizmlik kózqaraslardıń bir pütün táliymatqa aylanıp, islam úlkelere keń jayıwı adamlar turmısında áhmiyetli shınlıqqa aylanǵan.

Klassik sufizmge tán bolǵan gózzal ádepikramlılıq, joqarı mánawiy pazıyletlerdi qalıplestiriw, kámil insan, nápsi tárbiyası, watan súyiwshilik sıyaqlı ideyalar xalqımızdıń ásirler dawamında jetilisiwine alıp barǵan ruwxıy baylıǵın quraydı. Házirgi sharayatta da sufizmniń áne usınday ózgesheliklerin kórsetip beriw adamlardı hár túrli tiykarsız ideyalar hám isenimlerge adasıp kirip qalıwınıń aldın alıwda ayırıqsha áhmiyetke iye.

MAǒLÍWMAT USHÍN

Oraylıq Aziyada sufizm hám tariyqatshılıq arasındaqı sáykes kelmewshilik úlken milliy miyras hám dástúrlikten uzaqlasıwdıń nátiyesi bolıp esaplanadı.

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Sufizmniń negizgi mánisin buzıp talqılaw qanday aqıbetlerge alıp keledi?
2. Tariyqatshılıqtıń sufizmnen ayırmashılıǵı nede?
3. Tariyqatshılıqtıń qanday belgilerin bilip aldınıız?
4. Tariyqatshılar tárepinen qanday orınsız jaǵdaylar baqlanadı?

16—17-§

XX–XXI ÁSIRLERDE DIN HÁM MÁDENIYAT

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍASÍZ:

1. Dinniń mádeniy turmıstaǵı ornı.
2. Islam civilizaciya oraylarınıń shólkemlestiriliwi.

MAǒLÍWMAT USHÍN

Mádeniyattıń tutas sistemasınan eki úlken tarmaq ajralıp shıǵadı. Bular óz mazmun-mánisine qaray materiallıq hám ruwxıy mádeniyatlar bolıp esaplanadı.

DINNIŇ MÁDENIY TURMÍSTAǒÍ ORNÍ

Mádeniyat insan hám jámiyet turmısında áhmiyetli orın tutadı. Mádeniyat insaniyatqa bir-birine jaqsı qatnas jasaw, ózgelерdi húrmetlew, jer júzinde tınısh-tatıw jasawdı úyretedi. Din iseniwshilerdiń sociallıq, etnikalıq hám mánawiy turmısına tásir etedi. Bul bolsa dúnya xalıqlarınıń mádeniyatı, ádebiyatı, kórkem óneri sıyaqlı tarawlarına kirip barıwında kórinedi.

Dinniń mádeniyattı úgit-násiyatlaw funkciyası sonda kórinedi, dáslep mádeniyattıń málim bir qatlamları—jazıw, kitap basıp shıǵarıw, kórkem ónerdiń ulıwma rawajlanıwına járdem bergen bolsa, házir ayırım mádeniy fenomenlerdi xoshametlep, bazıların biykar etken halda diniy mádeniy qádiriyatlardı saqlaw hám kóbeyttiriw, ilimiy-ruwxıy miyrastı násil-den-násilge qaldırıw wazıypaların atqaradı.

MAǒLÍWMAT USHÍN

Diniy mádeniyat — insan ruwxıylıǵınıń azıǵı. Insaniyat óz rawajlanıwı dáwirinde túrli dinlerge isenip kelgen. Ilahiy kúshler arqalı tábiyattan járdem soragan. Dúnyada eń kóp tarqalǵan dinler úshew: buddizm, xristianlıq, islam.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

1. XX—XXI ásirlerde qurılǵan usı ibadatxanalardıń arxitekturasına itibar qaratıń hám dinniń mádeniyatqa, rawajlanıwǵa tásiiri haqqında maǵlıwmat beriń.
2. Din dinge iseniwshilerdiń mánawiy turmısına, sociallıq turmıs tárizine kirip barıwı haqqında maǵlıwmat beriń.
3. Pikirińizdi dinniń mádeniy qádiriyatlardı saqlaw hám kóbeytiriw, ilimiy-ruwxıy miyrastı násilden-násilge qaldırıw sıyaqlı wazıypalar menen baylanıstırıp túsindirıń.

ISLAM MÁDENIYATINIŃ PAYTAXTLARI

2005-jıldan baslap Islam Birge islesiw Shólke mine (IBSh) qarastı Bilimlendiriw, ilim hám mádeniyat máseleleri boyınsha xalıqaralıq islam shólkemi (ISESCO) hár jılı shólkemge aǵza Aziya, Afrika hám arab elleri qalaların «Islam mádeniyatı paytaxtı» dep járiyalaydı. ISESCOniń musulman dúnyasındaǵı belgili bir qalalardı islam mádeniyatınıń paytaxtları dep járiyalawı musulman elleri ortasındaǵı mádeniy baylanıslardı rawajlandırıw, islam mádeniyatına tiyisli ilimiy-aǵartıwshılıq, tariyxıy-arxitekturalıq miyrastı úyreniw, tiklew hám úgit-násiyatlaw, dinler aralıq hám civilizaciya

MAǒLIWMAT USHIN

Mákke qalasındaǵı «Masjidul Harom», Madina qalasındaǵı «Masjidun Nabaviy», Ierusalimdegi «Masjidul Aqso» islamdaǵı bas meshitler esaplanadı.

ISLAM MÁDENIYATÍ PAYTAXTLARÍ

Halab

Alma-Ata

Bishkek

Fes

aralıq baylanıstı kúsheyttiriw, hár túrli ellerdiń bul boyınsha is-háreketlerin qol-lap-quwatlaw hám de xoshametlew maq-setlerin gózleydi.

ISESCO tárepinen qalalardı Islam mádeniyatı paytaxtı dep járiyalawda:

- áyyemgi islam estelikleri hám arxitekturalıq estelikler;
- islam mádeniyatına úles qosatuğın ilimiy, mádeniy shıǵarmalar.
- ilimiy-izertlew orayları, qoljazbalar orayları hám arxeologiyalıq orayları;

ISESCO tárepinen 2005-jılı Mákke islam mádeniyatı paytaxtı dep járiyalanğan bol-sa, 2018-jılǵa deyin 43 mámleket Islam mádeniyatı paytaxtı statusın aldı. Bulardıń ishinde Isfaxan (Iran), Xalab (Siriya), Timbuktu (Mali), Tashkent (Ózbekstan), Tripoli (Liviya), Fes (Marokko), Dakar (Senegal), Alma-Ata (Qazaqstan), Dushan-be (Tájikstan), Bishkek (Qırǵızstan), Ğazna (Awǵanstan) sıyaqlı qalalar da bar.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Tariyx páninde alǵan bilimlerińiz tiykarında Islam mádeniyatı paytaxtı atın alǵan qalalar tariyxı haqqında maǵlıwmat beriń. Bunda ISESCO tárepinen qalalardı Islam mádeniyatı paytaxtı dep járiyalawǵa tiyisli talaplardan paydalanıń.

MAĞLIWMAT USHIN

Musulmanlardin ilim jolındağı is-háreketleri sebepli dúnyada birinshi tolıq universitetlerge tiykar salındı. Tuniste «Zaytuna» 732-jılı, Bađdadta «Bayt ul-hikma» 829-jılı, Festa (Marokko) «Karavain» 859-jılı, Kairda «al-Azhar» 970-jılı, Xo-rezmdede Mamun akademiyası 1004-jılı shólkemlestirilgen. Musulman dúnyasındađı bul ilim dárgaylarınin kópshiligi min jıldan aslam waqt jumıs alıp barmaqta.

DÚNYADAĐI DÁSLEPKI UNIVERSITETLER

Zaytuna universiteti

Al-Azhar universiteti

Qaroviyyun universiteti

Bayt-ul Hikma akademiyası

Mamun akademiyası

TARIYXQA NÁZER

1173-jılı qaytısbolğan Tatbaliy (Tudelskiy) Makedoniya-da 20 medrese bolğanlığın, Bađdad, Kair, Kordova hám usığan uqsas úlken qalalarda laboratoriya, observatoriya-lar qurılğanlığı hám de ilimiy izleniwlerge barlıq sharayat jaratılğanlığı, kitapqa bay kitapxanalardı iye «jóme» — universitetler boy tiklegeni haqqında mağlıwmat bergeni.

- mádeniy mákemeler ótkergen festivallar, mádeniy ilajlar, kitaplar, súwretler, tájiriybe isleri hám baspa jumısları;
- qala tariyxı haqqında joqarıdağı talaplar tiykarında maǵlıwmatlardıń bar ekenligine tiykarlanadı.

TASHKENT — ISLAM MÁDENIYATÍ PAYTAXTÍ

Tashkent áyyemnen ilim-pán, mádeniyat orayı bolıp kelgen. Usı qalada orta ásirlerde hár túrli ilim tarawları boyınsha jumıs islegen 100 den artıq alımlardıń atları anıqlanǵan. Sonıń ishinde, Házireti Imam dep ulıǵlanǵan Abu Bakir Qaffol Shoshiy (904—976), isenimli muhaddis sıpatında tanılǵan Abu Said Haysam ibn Kulayb Shoshiy (947-jılı qaytıw bolǵan) hám de Faxrul islam, Al-imam al-Kabir atlarına miyasar bolǵan Abu Bakir Muhammed ibn Ahmed Shoshiy (1038—1114) atların ayrıqsha atap ótiwimiz múmkin.

Zamanlasları «Házireti Imam» dep ulıǵlanǵan bul insannıń tolıq ismi Abu Bakir Muhammed ibn Ali ibn Ismayıl Qaffol Shoshiy bolıp, arab dereklerinde oǵan ayrıqsha húrmet keltiriw ushın atına «úlken», «ullı» mánisin beretuǵın «Kabir» sózin qosıp jazǵan.

Imam Qaffol Shoshiy atı menen dańqqa erisken Hastimam máhállesi óz zamanında Tashkenttiń diniy, ilimiy, ruwxıy hám aǵartıwshılıq orayı sıpatında at shıǵarǵan. Tilekke qarısı, sovetlerdiń babalarımız zıyarat orınları hám zıyaratxanalarına bolǵan ateistlik múnásibetleri nátiyjesinde bunday orınlar itibardan shette qaldı.

Minor meshiti

Házireti Imam (Hastimam) kompleksi

Ġárezsizlik jıllarında ilimiy-mánawiy, diniy-aġartıwshılıq ádebiyatlarıń baspadan shıǵıwına keń imkanıyatlar jaratıldı. Tashkentte Quránı kárim hám hádisler, sonday-aq, islam mánawiy miyrasına úlken úles qosqan alımlar shıǵarmalarınıń ózbek tilindegi basılımları baspadan shıqtı. Házirgi kúnde paytaxtıımızdıń eń eski jerinde, Ózbekstan musulmanları basqarması janında jaylasqan Qaffol Shoshiy atı menen baylanıslı Házireti Imam (Hastimam) kompleksi jıldan-jılǵa abat bolıp, Eski sháhardıń kórkine kórik qosıp atırǵan tariyxıy orınlardan birine aylandı.

Joqarıda atap ótilgen islam dini hám mádeniyatına tikkeley baylanıslı bolǵan bul ullı isler úlken intellektuallıq hám danıshpanlıq penen alıp barılıp atırǵan dana hám xalıqshıl siyasattıń nátiyjesi bolıp tabıladı.

Elimiz paytaxtı — Tashkent qalasınıń Islam mádeniyatı paytaxtı, dep járiyalanıwı islam mádeniyatı hám qádiriyatların tiklew hám de rawajlandırırwda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev basshılıǵında ámelge asırılıp atırǵan islerdiń jer júzilik kólemde tán alınıwında bolıp esaplanadı.

ÓZBEKSTANDAǴÍ ISLAM CIVILIZACIYASÍ ORAYÍNÍN XÍZMETI

Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janındaǵı Ózbekstandaǵı Islam civilizaciyası orayı xızmetiniń tiykarǵı maqseti— islam dini menen baylanıslı

Tashkenttegi Imam Termiziy meshiti

Barakhan medresesi

Xoja Ahror Valiy meshiti

Bizniñ tájiriybemiz sonı kórsetedi, birinshi gezekte, jaslardı ilim-ağartıw-shılıqqa úyretiw olarğa islam dininiñ insan súyiwshilik mánisi, islam mádeniyatınıñ haqıyqıy qádiriyatların jetkiziw ekstremizmge qarsı gürestiñ eñ nátiyjeli quralı bolıp tabıladı.

Bul boyınsha biz Samarqandta Imam Buxariy xalıqaralıq ilimiy-izertlew orayı hám Tashkentte Islam civilizaciyası orayın shólkemlestiriwge qarar ettik.

Shavkat Mirziyoev

bay hám biybaha miyrastı ilimiy tiykarda hár tárepleme tereñ úyreniw, elimizden jetisip shıqqan ullı alım hám oyshıllardıń turmısı hám ilimiy-dóretiwshilik xızmeti haqqında bir pütün túsiniq oyatıw, olar menen xalqımız hám jáhán keñ jámiyetshiligin keñ tanıstırıw, xalıqaralıq kólemde dinler aralıq hám civilizaciyalar aralıq baylanıstı jolğa qoyıw, islam dininiñ insan súyiwshilik mánisin ashıp beriw, jawızlıqqa qarsı ağartıwshılıq penen güresi, jas áwladtı, milliy maqtanısh hám arnamıslılıq ruwxında tárbiyalawdan ibarat.

Oraydıń tiykarǵı wazıypası tómendegilerden ibarat:

- mámleketimiz ásirler dawamında jáhán civilizaciyasınıń ajıralmas bólegi, islam mádeniyatı oraylarınan biri bolıp kelgenligin kórsetetuǵın ilimiy-tariyxıy koncepciyanı islep shıǵıw hám ámelge asırıw;
- oray quramındaǵı kitapxana hám arxiv, qoljazbalar fondlarınıń búgingi Ózbekstannan jetisip shıqqan ullı alım hám oyshıllar, áziz-áwliyeler, olar tárepinen tiykar salınǵan ilimiy hám diniy mekteplerge tiyisli elimizde hám sırt ellerde saqlanıp atırǵan áyyemgi qoljazba hám tasbaspa kitaplar, tariyxıy dálil hám hújjetler, arxeologiyalıq tabılmalar, eski buyımlar, usı baǵdardaǵı zamanagóy ilimiy-izertlew isleri, kitap hám toplamlar, video hám ftohújjetler esabınan qalıplestiriw;
- oray quramındaǵı muzey ekspoziciyasınıń tema baǵdarların tereñ oylanǵan, ilimiy tiykarlanǵan anıq reje boyınsha qalıplestiriw hám onı eñ zamanagóy málimleme-kommunikaciya texnologiyaları tiykarında kórsetiw;

Adamlardın batırı kele-
shektegi isler-
den qorıqpaydı.
Kámalatqa
erisiwden shet-
lengen insan
adamlardın
qorqağı bolıp
esaplanadı.

*Abu Ali
ibn Sino*

- islam dininiń rawajlanıwına úlken úles qosqan ullı watanlaslarımız — Imam Buxariy, Imam Termiziy, Hákim Termiziy, Abu Mansur Maturidiy, Abu Muin Nasafiy, Qaffol Shoshiy, Abduxoliq Ğijduwanıy, Najmiddin Kubra, Burhoniddin Margıno- niy, Bahawaddin Naqshband, Xoja Ahror Valiy sıyaqlı alımlardın bahalı miyrasın ilimiy tiykarda tereńnen izertlew, olardıń ilimiy-ruwxıy mártligin, ullı insanıyılıq pazıyletlerin keń úgit-násiyatlaw;

- jáhán ilim-pán tariyxında óshpes iz qaldırğan Muhammed Xorezmiy, Ahmed Ferganiy, Abu Nasr Farabiy, Abu Rayxan Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mahmud Zamaxshariy, Mırza Ulıǵbek, Ali Qushchi sıyaqlı alım hám oyshıllar miyrasınıń tariyxıy hám zamanagóy civilizaciya rawajlanıwındaǵı ornı hám áhmiyetin, Alisher Nawayı, Zahiriddin Muhammed Babur, Kamoliddin Behzad, Mahmud Muzahhib sıyaqlı klassik ádebiyat hám kórkem óner ǵayratkerleri dóretiwshiliginiń insanıyılıq mazmunın tereń ashıp beriw;

- islam dini adamlardı, barlıq millet hám xalıqlardı hámıyshe nurlı turmısqa, iygilikli isler, óz ara doslıq hám insanıyılıqqa shaqırıwın, onıń negizgi, gumanistik mazmunın tereń tallawǵa qa-

«Evropanıń barlıq tarawındaǵı rawajlanıwında Islam mádeniyatınıń xızmeti sheksiz hám Evropa rawajlanıwına úlken tásir tiygizgen keskin shıǵarmaları bar... Evropaǵa ómir inam etken tek ǵana tábiyat ilimleri emes, al Islam mádeniyatı Evropaǵa dáslepki nurın jibergende-aq hár tárepleme Evropaǵa óz tásinin ótkergen edi».

***Robert Briffault, «Insoniyatning yaralishi»
(«The Making of Humanity») atlı kitabınan***

Biz alimlardan islam dini hám mádeniyatın úyrendik. Bul ilimler islam civilizaciyasınıń tiykarın quraydı. Samarqand, Buxara, Tashkent ullı shaxslardıń jurtı. Bular bar kúshin ilim alıw hám tarqatıwǵa jumsaǵan... Olar paydalı hám mápdarlı ilimdi ıqlas penen tarqattı...

ISESCO bas direktori Abdulaziz bin Usman at-Tuvayjiriy

ratılǵan ilimiy-izertlewler, dúnya xalqın bir maqset jolında — jawızlıqqa qarsı aǵartıwshılıq penen gúresiw jolında birlesiwge shaqıratuǵın túrli ánjumanlar, aǵartıw-shılıq ilajlardı ámelge asırıw;

- Ózbekstannıń áyyemgi tariyxı hám mádeniyatı, mámleketshilik dástúrleri, xalqımızdıń turmıs tárizi hám dúnyaqarası islam civilizaciyası menen tı-ǵız baylanıslı halda qalıplesip, rawajlanganın Samarqand, Buxara, Xiywa, Tashkent, Kesh, Nasaf, Termiz, Andijan, Margulan, Karmana, Qoqan sıyaqlı áyyemgi qalalarımız, ullı alımlar hám áziz-áwliyeler esteligine baǵıshlap jurtıımızda boy tiklegen estelikler kompleksleri, muqaddes zıyarat orınları maketleri, ullı tulǵalar, bahalı qoljazba hám tasbaspa shıǵarmalar, materiallıq hám materiallıq emes miyras, atap aytqanda, «Shashmaqam» úlgi-leri sıyaqlı siyrek ushırasatuǵın eksponatlar arqalı sáwlelendiriw, usı baǵdarlarda ilimiy-izertlewler alıp barıw, olardıń nátiyjeleri tiykarında qamuslar, katalog hám albomlar, ilimiy-xalıqlıq toplamlar, telekórsetiw, film hám basqa materiallar tayarlaw;

- Orayda jergilikli hám shet elli qánigelerdi keń tartqan halda ilimiy-izertlew jumısların jolǵa qoyıw hám olardıń nátiyjelerinen elimiz hám de jáhán keń jámiyetshiligin xabardar etip barıw;

MAǴLÍWMAT USHÍN

Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janındaǵı Ózbekstandaǵı Islam civilizaciya orayı Prezidentimizdiń 2017-jıl 23-iyundegi «Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janındaǵı Ózbekstandaǵı Islam mádeniyatı orayın shólkemlestiriw is-ilajları haqqında»ǵı PQ-3080-sanlı qararına tiykarlanıp shólkemlestirilgen.

- Evropa Renessansınıń qáliplesiwine kúshli tásir kórsetken Musılman Renessansı dáwirinde ilim-pán, mádeniyat hám kórkem óner, arxitekturalıq rawajlanıw haqqındaǵı keń kólemlı maǵlıwmatlar pavilonların shólkemlestiriw arqalı Orayda kórsetiletuǵın ekspoziciyalardı usı dáwirlerge tiyisli eksponat hám kórgizbeli qurallar menen bayıtıw;

- jáhán tariyxında «Ámir Temur hám temuriyler renessansı» degen atama menen ayırıqsha orın iyeleytuǵın dáwirde jaratılǵan ilim-pán, mádeniyat hám arxitektura dúrdanaların islam mádeniyatınıń tek ǵana jurtıımızdaǵı emes, al, pútkil musılman dúnyasındaǵı rawajlanıw hám alǵa ilgerilew dáwiri sıpatında kórsetiw;

- búgingi kúnde barǵan sayın áhmiyetke iye bolıp atırǵan dinler aralıq hám civilizaciýalar aralıq baylanıstı nátiyjeli jolǵa qoyıw maqsetinde Ózbekstandaǵı Islam civililizaciyası orayınıń jer júzindegi abı-raylı xalıqaralıq ilimiy mákeme hám strukturalar, sonıń ishinde, UNESCO, ISESCO sıyaqlı xalıqaralıq shólkemler menen jaqın birge islesiw baylanısların ornatawdan ibarat.

Jaqsı ádep-ikramlılıq pazıyletlerge iye adam — hárqanday qımbat bahalı dúrlerden de biybaha.

*Yusuf
Xas Hajib*

Oraylıq Aziya xalqı eń «jas» regionlardan biri bolıp esaplanadı. Bul jerde xalıqtıń derlik 60% in jaslar quraydı hám bul dúnya boyınsha ortasha kórsetkishten ádewir joqarı. Usı maqsette Ózbekstan Birlesken Milletler Shólkemi Bas Assambleyasınıń jaqında Nyu-Yorkte bolıp ótken sessiyasında Jaslar huqıqları haqqındaǵı xalıqaralıq konvenciyanı islep shıǵıw hám de «Aǵartıwshılıq hám diniy keńpeyillik» dep atalǵan arnawlı rezolyuciyanı qabil etiw baslaması menen shıqtı.

Shavkat Mirziyoev

*Samarqand.
Mirza Ulıǵbek alımlar menen*

MAǒLÍWMAT USHÍN

Ullı Britaniya Parlamentiniń lordlar palatası wákili lord Muhammed Iltaf Shayx:

«Eger Ulıǵbek hâzir tiri bolǵanında ózbekler birinshi bolıp ayǵa sapar etken bolar edi. Al-Xorezmiy bolmaǵanında zamanagóy texnologiyalar da bolmas edi. Ibn Sino shıǵarmaları tiykarında hâzir Evropa medicinanı úyrenmekte. Biz radikallasıwǵa Ózbekstan mádeniyatı menen qarşı gúresiwimiz kerek. Sizler Imam Buxariy hádislerin inglis tiline awdarma islep, túsindiriń. Biz bul kitaplar menen nadanlıqqa qarşı gúresemiz».

2018-jıl, 1-mart. London. Ózbekstan hám Ullı Britaniya ziyatları, diniy taraw wákılleriniń ushırasıwınan.

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Din mádeniyattır rawajlanıwına qanday úles qosadı?
2. Ne ushın Tashkent Islam mádeniyatı orayı dep daǵazalandı?
3. Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janındaǵı Ózbekstandaǵı Islam civilizaciya orayınıń xızmeti haqqında maǒlıwmat beriń.
4. Din jazıw, kitap basıw, kórkem ónerdiń ulıwma rawajlanıwına qanday úles qosadı?
5. ISESCOń musılman dúnyasındaǵı belgili qalalardı islam mádeniyatınıń paytaxtları dep járiyalawdan qanday maqsetti gózleydi?

18–19-§ XX–XXI ÁSIRLERDE DINIY DÁSTÚR HÁM MÁRESIMLER

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍSASÍZ:

1. «Máresim» túsiniǵiniń mazmun-mánisi.
2. Milliy hám diniy máresimlerdiń transformaciyalasıw procesleri.
3. Milliy qádiriyatlar hám diniy dástúrler.

«MÁRESIM» TÚSINIǴINIŃ MAZMUN-MÁNISI

Hárbir xalıqtıń ózine tán úrp-ádet, dástúr hám máresimleri bar. Olardıń hárbiri basqasınan tıp-tıykarınan parıqlanadı. Biri paydalı, biri pútkilley zıyanlı. Úrp-ádet — adamlardıń turmısına sińip ketken, belgili múddette tákirarlanıp turatuǵın is-háreket, kópshilik tárepinen qabıl etilgen minez-qulıq qaǵıydaları kónlikpesi.

«Ádet» degen túsiniq belgili bir sharayat tásirinde payda bolıp, adamnıń minez-qulqında bekkemlenip qalǵan hám keyin ala óz-ózinen iqtıyarsız orınlantıuǵın háreket mánisin bildiredi. Máresim insan turmısındaǵı áhmiyetli waqıyalardı belgilewge qaratılǵan, rásmiy hám ruwxıy kóterińkilik jaǵdayda ótetuǵın, ulıwma qabıl etilgen tártip-qaǵıydalarǵa ámel etetuǵın ilaj sanaladı. Adamlar birewdiń qayǵı yaqı quwanışına sherik bolıp, keleshek ushın jaqsı

Hárbir qus
óz hawazınan
shadlanar.

Xalıq hikmeti

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

1. Siziń shańaraǵınıńızda qanday úrp-ádetler bar?
2. Xalqımızdıń qaysı ádet hám dástúrleri qádiriyat sıpatında nızam dárejesine kóterilgen?

DÓRETIW-SHILIK JUMÍS

«Isim qoyıw», «nekeden ótiw», «jerlew», «eske alıw» sıyaqlı túsinipler qanday ilajlardı ózinde sáwlelendiredi?

Afrika qáwimlerinden birinde kewil aytıw ádeti

Úlkemizde báhár hám gúz aylarında qábirstanlarda ótkeriletuǵın shembilik

niyetler etedi. Hárbir máresimniń ózine tán ulıwma qabıl etilgen dúzilisi (baslanıwı, ortası, aqır) boladı. İnsan turmısında bolıp ótip atırǵan áhmiyetli waqıyanı belgilew barısında dástúr de, ádet te, máresim de jámlesedi. Dástúr, ádet hám máresim bir-biri menen tikkeley baylanıslı hádiyseler bolıp esaplanadı.

Sonlıqtan, dástúrlardıń quramlı bólegi ádet, ádetniń quramlı bólegi bolsa máresim de bolıwı múmkin. Ayırım jaǵdaylarda «dástúr», «ádet» hám «máresim» túsinipleri bólek qollanılsa, olar abstrakt mánisti ańlatıwı da múmkin. Bunday payıtta olarǵa anıqlawshı sózler qosılıp, máselén, «dástúrlük bayram», «dástúrlük festival», «dástúrlük keshe» yaki «sıyıqlaw máresimi», «toy máresimi», «pensiyáǵa jiberiw máresimi» túrinde qollanıladı.

MILLIY HÁM DINIY MÁRESIMLERDİŇ TRANSFORMACIYALASÍW PROCESLARI

Progress, zaman talabına juwap bergén úrp-ádet jáne de kúsheyip, zamánǵa qarap rawajlanıp barmaqta. Xalqımızdıń shańaraqlıq máresimleri de tariyxıy zárúrlük tiykarında payda bolǵan hám zaman shıǵırıqlarınan ótip, áhmiyetli ruwxıy qádiriyat sıpatında rawajlanǵan.

XX ásirde jańa úrp-ádet hám dástúrlér turmısımızǵa kirip kele basladı. Máselén, tuwılǵan

MAǒLÍWMAT USHÍN

«Máresim» sózi jámáátshilik qatnasında ótkiziletuǵın úlken ilaj mánisin bildiredi. Shańaraqlıq úrp-ádetler shańaraq payda bolıwı menen júzege kelgen. Sol sebepli ol shańaraqlar ózgeriwi menen birgelikte ol da ózgergen, rawajlanǵan.

narestelerdiń ata-analarına gúwaliq yaki erjetken jaslarǵa pasport tapsırıw, oqıw ornın pitkeriwshilerine saltanatlı túrde diplom hám shahodatnamalardı tapsırıw hám olardı miynet jámáátine qabıl etiw, saltanatlı pensiyaǵa jiberiw hám basqalar. Házirge kelip olar dástúrlık ilajlarımızǵa aylanıp barmaqta.

Diniy úrp-ádet, dástúr hám máresimler waqıt ótiwi menen milliy dástúr hám máresimlerge ay-

Jáhán hám milliy dinlerdegi ibadat máresimleri

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Berilgen tekstti oqıń.

1. Tekstte qanday shańaraqlıq dástúrler, qádiriyat hám máresimler bar?
2. Jáne qanday shańaraqlıq ilajlar, máresimler, dástúrler hám úrp-ádetlerdi bilesiz?
3. Shańaraqlıq ilajlar, máresimler, dástúrler hám úrp-ádetler qanday maqsette ótkeriledi?
4. Xalqımızǵa tán bolǵan ilajlar, máresimler, dástúrler hám úrp-ádetler haqqında maǵlıwmat beriń.

Farhad jumısqa kirgenine bir ay boldı. Birinshi aylıǵın alıp keldi de, anasına berdi. Anası duwa qılıp: «Shańaraqtıń úlkeni — atańız, ol kisige beriń, bul shańaraǵımızǵa tán ádet», — dep qosıp qoydı. Sol kúni shańaraq aǵzaları keshki dasturqan átirapına jynalǵanda Farhadtıń atası aqlıǵının birinshi hadal islep tapqan pulı menen qutlıqlap, duwa etti. Bul áhmiyetli waqıya múnásibeti menen Farhadtıń anası dasturxan jaydı.

Surxandaryada Nawruz bayrami.

Hindstanda jaħa jil bayrami.

Tatar xalqı bayramı «Saban toyı».

Tashkentte maslenica bayrami.

lanıp barıwı transformaciyalasıw dep ataladı. Má-selen, xristianlıq dini Evropa xalıqları turmısına kirip kelgende usı dinniń máresimleri atap ótilgen xalıqlardıń milliy úrp-ádet hám dástúrlerine aylandı. Xristianlarda Rojdestva bayramı, hindlerde Xoli bayramı, koreyslerde shamanizm menen baylanıslı úrp-ádetler bar.

Ózbekstanda bolsa, barlıq dinlerde muqaddes dep esaplangan shańaraq institutı milliy qádiriyat sıpatında Tiykargı nızamğa kirgizilgen hám dástürge aylangan.

Diniy máresimlerdi orınlawda din wákille-ri, keyin-ala ruwxanıylar basshılıq etken. Olar óz máresimlerin áste-aqırın málim bir dinniń talabı, ózgesheligi, qağıydası hám mútájligine sáykeslestirgen.

Xristianlıqta «Jeti sırlı máresim»: shoqındırıw, nan hám sharap tartıw, miro mayın súrtiw, táwbe etiw, eley (muqaddes zaytun mayı) súrtiw máresimi, ruwxanıy atağın beriw, neke máresimleri bar. Rojdestvo hám Pasxa xristianlıqta keń nıshanlanatuğın eń tiykargı bayramlar esaplanadı.

Islam dininde aqıqa (qonaq ası), amri maruf (sawap islerge arnalğan máresim), súnnet, oraza tutıw hám Ramazan hayıtı, qurbanlıq etiw hám Qurban hayıtı, namaz, haj, neke, jerlew hám basqa máresimler bar.

Evreylikte ibadat, shembi kúnin muqaddes dep biliw, tuwılıw, erjetiw, neke hám jerlew máresimleri ayrıqsha orın tutadı.

MILLIY QÁDIRIYATLAR HÁM DINIY DÁSTÚRLER

Ózbekstanda diniy máresimlerdeń erkin ótkeriliwi támiyinlenedi, biraq bunda nızamlar, jámáátlık tártibi buzılmawı hám shaxsqa hám de puqaralardıń huqıqına qol qatılmawı tiyis. Diniy máresimler meshit hám ibadatxanalarda, diniy shólkem mákemelerinde, zıyarat etiw orınlarında, qábirstanlarda, puqaralardıń shańaraqları hám úylerinde ótkeriledi. Belgilengen orınnan tısqarıda diniy máresimler yaki galaba ibadatlar ótkeriletuǵın jaǵdaylarda bul haqqında jergilikli hákimiyat xabarlandırılıp qoyılıwı hám bunday ilajlar qatań tártip saqlanǵan halda shólkemlestiriliwi lazım.

«Qádiriyat» ataması bizge arabsha «qádir» sózinen kirip kelip, búgingi kúnde bul túsiniq barlıq hám jámiyettegi qanday da bir nárse hám hádiyseniń adamlar ortasındaǵı, óz ara jámiyetlik

Nawrız quday maqluqattı jaratqan altı kúnniń birinshisi bolıp esaplanadı. Quyash hám Ay, aspannıń eki kózi bolǵanınday, Nawrız hám mehirjan zamannıń eki kózi bolıp esaplanadı.

**Abu Rayxan Beruniy,
«Áyyemgi xalıqlardan qalǵan estelikler»**

DÓRETIWSHILIK JUMIS

Tómendegi tekstti oqıń hám ondaǵı «mıń jıllıq tuwısqanlıq hám jaqsı qońsıshılıq qatnasıqları» degen gápti tema menen baylanıstırıp túsindirıń.

«Bizıń regionımız xalıqların mıń jıllıq tuwısqanlıq hám jaqsı qońsıshılıq qatnasıqları baylanıstırıp turadı. Bizdi tariyx, din, ulıwma mádeniyat hám dástúrler birlestiredi».

Shavkat Mirziyoevniń 2017-jılı 11-noyabrde Samarqand qalasında bolıp ótken xalıqaralıq konferenciyaдаǵı «Oraylıq Aziyanı tariyx, din hám ulıwma mádeniyat hám dástúrler birlestiredi» atamasındaǵı sózinen.

Insan qaytis bolgannan soń onıń úsh ámelinen basqa ámeleri toqtaydı:

— onıń haqqına duwa etetuǵın perzent;

— sadaqa (qurdırǵan jolları, ekken terekleri hám basqalar);

— adamlarǵa paydası tiyetuǵın ilimi.

qatnasıqlardaǵı tutqan áhmiyetin kórsetiw ushın qollanılmaqta.

Bayram — túrkiyshe «úlken jıyın», «toy» máni-lerin ańlatadı. Bul keń nıshanlanatuǵın saltanatlı kún. Áwladtan-áwladqa miyras sıpatında ótip kiyatırǵan ilaj dástúrlık bayram delinedi (máse- len, Nawrız bayramı). Bul túrdegi bayramlar bir xalıq ilaj yaki millettiń usı waqıttaǵı sociallıq turmısı, onıń turmıs tárizi menen tikkeley baylanıslı bol- maydı.

Diniy bayramda bolsa hárbir dinniń qaǵıyda- larında belgilep qoyılǵan máresimler belgilenedi. Qurani kárim ayatları hám hádislerde diniy máre- sim hám bayramlar (Ramazan hayıtı hám Qurban hayıtı) haqqında kóplep maǵlıwmatlar berilgen.

Barlıq dinde insanniń qaytis bolıwı menen bay- lanıslı máresimler bar. Bul máresimlerde ayırım dindigiler arnawlı kiyim kiyedi.

Islam dininde matam máresiminde kiyiletuǵın arnawlı kiyimler joq. Lekin, musılman bolǵan ayırım xalıqlar ózleriniń úrp-ádetlerinen kelip shıǵıp kiyinedi. Islam dininde kózge kórinetuǵın jaqsı ádetlerdiń biri, músiybet túsken shańaraqtıń qońsıları ısırapkershilikke jol qoymaǵan halda dár- hal awqat pisirip shıǵaradı. Bul milliy-diniy qádi- riyatqa aylanǵan ádet.

MAǒLIWMAT USHÍN

Islam dininde aza ushın úsh kún belgilengen. Kúyewi qaytis bolǵan hayaldıń aza múddeti Qurani kárimde 4 ay 10 kún dep belgilengen. Bul waqıt ishinde hayal jasanıp kiyinbeydi, iyisli nárselerden paydalanbaydı, pardoz etpeydi, «idda»sı ishinde basqaǵa turmısqa shıqpaydı hám buǵan hárekette etpeydi. Onıń kiyiminiń reńiniń áhmiyeti joq, tek ápiwayı bolıwı usınıs etiledi. Jetisi, jigirması, qırqı, jıl sadaqası, qara kiyim kiyiw, ásirese, hayallardıń dawıs shıǵarıp jılawı, bir jılǵa shekem toy, kúlip-oy- namaw sıyaqlı illetli islerdiń islam sháriyatına baylanısı joq.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

1. Berilgen súwretlerde qanday qádiriyatlar sáwlelengen?
2. Siz usı qádiriyatlardıń qaysı birinde qatnasasız?
3. Usı qádiriyatlardı saqlaw hám áwladtan-áwladqa jetkeriw zárúr me? Eger maqul deseńiz, bunda qanday islerdi ámelge asırıw kerek?

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Insan ómirinde máresimlerdiń qanday áhmiyeti bar?
2. Dástúr, ádet, máresimler bir-biri menen baylanıslı ma? Pikirińizdi dálilleń.
3. Ne ushın shańaraq institutın milliy qádiriyat sıpatında atap ótemiz? Shańaraq qádiriyat esaplana ma?
4. «Shańaraq — muqaddes dárgay» degende neni túsinesiz?
5. «Ulıwma insanılıq qádiriyatlar» degende neni túsinesiz?

20—21-§ ZAMANAGÓY MÁLIM- LEME TARMAQLARÍ HÁM DIN FAKTORÍ

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍASÍZ:

1. Din hám kinematografiya. Din hám kórkem ádebiyat.
2. Virtual messenjerler hám olardan hár túrli ekstremistlik aǵımlardıń paydalanıwı.
3. Ózbekstanda málimleme qáwıpleriniń aldın alıw boyınsha háreketler.

Málimleme — insan óz seziw organları arqalı qabil etetuǵın barlıq signallar kompleksi.

DIN HÁM KINEMATOGRAFIYA. DIN HÁM KÓRKEM ÁDEBIYAT

Azanda uyqıdan turǵan waqtımızdan keshki uyqıǵa ketken waqtımızǵa shekem átirapımızdaǵı barlıq nárseler bizge ózi haqqında maǵlıwmat berip turadı. Búgingi künde maǵlıwmatlar sonshelli kópliginen kereksiz informacyalar menen yadımız bargan sayın tolıp barmaqta.

Radio, televidenie, telefon, internet sıyaqlı málimleme tarmaqları arqalı jetkerilip atırǵan maǵlıwmatlar túrli kóriniske iye. Olar arasında tekst, súwret, video, túrli belgiler sisteması hám basqalar bar. Kinematografiya búgingi künde maǵlıwmat jetkerip beriwdiń eń intensiv usılına aylandı. Kino tek maǵlıwmat beriw emes, al, tárbiyalaw, ideologiya, dúnyaqaras hám isenimdi qáliplestiriw wazıypasın atqarmaqta.

Elimizde gárezsizlik jıllarında jas áwladtı joqarı insanıyılıq pazıyletler ruwxında tárbiyalawǵa qaratilǵan kóplep filmler jaratıldı. Olar, tiykarınan, danıshpan babalarımızdıń turmısı, ilimiy xızmeti, aǵartıwshılıq miyrasın xalqımızǵa jetkerip beriwge,

Jaqsı islerdiń jáne bir ab-zallığı sonda, ol kewlińdi kóteredi hám onı jáne de iygiliqli islerge shaqıradı.

Jan Jak Russo

zamanımızdın óz Watanı, xalqı, insanıylıq qádiriyatların qorǵawdaǵı kórsetken qaharmanlıqların sáwlelendirip beriwge arnalǵan. Usı kinofilmlerdi kórgen tamashagóyler olardan estetikalıq zawıq, ilim-aǵartıwshılıq penen birge qayırılı islerge jiger hám kúsh-ǵayrat aladı. Biraq, salı shiginsiz bolmaydı degenindey, barlıq kinofilmler barlıq waqıtta da insanlarga ilim-aǵartıwshılıq tarqatıw, jaqsı islerge shaqırıw, ulıwma insanıylıq qádiriyatlardı úgit-násiyatlawǵa xızmet etpey atır.

Kerisinshe, ayırım «isbilermenler» pul islew maqsetinde yaki anıq bir niyetlerin ámelge asırıwdı

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Tómendegi súwretlerge dıqqat penen qarań hám olarǵa múnásibet bildirıń.

1. Pikirińizdi «ideologiyalıq immunitet», «milliy hám ulıwma insanıylıq qádiriyat», «ádep-ikramlılıq», «ǵalabalıq mádeniyat» sıyaqlı atamalar tiykarında túsindirıń.
2. Ekinshi qatardaǵı súwretler insannıń ruwxıylığına, ásirese, jas balalar ruwxıylığına qanday tásir etedi, dep oylaysız?

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Tómendegi súwretlerge diqqat penen qarań hám olarǵa múnásibet bildiriń. Berilgen kesteni toltırıń.

Multifilmler teması:	
Olardaǵı ádep-ikramlılıqqa qarsı túsiniq hám ideyalar:	
Milliy hám diniy qádiriyatlarǵa qarsı bolǵan ideologiyalıq qáwipler:	
Qorqınıshlı saxnalar:	
Olardaǵı qosıqlar:	
Siz jaqsı kóretuǵın saxnalar:	
Olardıń tiykarǵı ideyası:	
Siz úkelerińizge qaysı multifilmlerdi kóriwdi usınıs etesiz?	
Qaysı qaharmanlar qatnasıwındaǵı multifilmler jaratılıwı kerek, dep oylaysız?	
Multifilmlerdegi ideyalar nege xızmet etiwı kerek?	

kóзде tutqan halda, túrli kinematografiya ónimleri arqalı xalqımızdın mentalitetine say bolmağan ideyalardı tarqatıwǵa urınbaqta.

Búgingi kúnde kino álemi hám olardıń insanlar sanasına tásiiri artıp barmaqta. Kinonıń insan sanasına unamlı tárepleri de kóp. Biraq, «perde artında» olar menen baylanıslı bolǵan bir qatar unamsız tárepleri de bar. Sebebi, tamashagóy kinonı kórip otırar eken, onıń ulıwma mánisin túsiniwden tısqarı, onıń ishki mániske iye ekenligin, tuwrısı, kópshiligimiz kóz aldımızǵa keltire almamız.

Eń qızıǵı, waqıya hám hádiyseler tamashagóydiń sanasına tap real turmısta bolıp atırǵan hádiyselerdey kirip keledi. Áste-aqırın, yaǵnıy, kino waqıyalarınıń dawamında tamashagóy qıyalına da kelmeytuǵın jaǵdaylardı sonday ideallıqta sáwlelendiredi, nátiyjede ol kinodaǵı shınlıqqa isenip qaladı. Eger 3D formatındaǵı filmler bolsa, filmniń qatnasıwshısına aylanadı. Texnikanıń rawajlanıwınan unamsız maqsetlerde paydalana tuǵın adamlar da bar. Olar ele dúnyaqarası tolıq qalıplespen balalardıń sanasın záhárlewge urınadı. Máselen, ayırım multfilmlerdiń tiykarǵı mazmunı jawızlıqqa iye jaramas, menmen adamnıń tuwrı jolǵa qayıwı, mehriban adamǵa aylanıwı haqqında bolsa da, lekin, tiykarǵı mánisinde balada

Hárqanday nársege hár tárepleme názer sal — paydasın da, zıyanın da kór.

Basqalardıń pikirin oylap otırǵannan kóre, óz ústińde kóbirek isle.

Lev Tolstoy

Adamlar arasında sonday kimseler bar, onıń dúnya turmısı haqqındaǵı ǵápi Sizge qızıqlı boladı. Kewlindegi «ıymanı»na Allanı ǵúwa etedi, lekin ózi (Islamǵa qaraǵanda) dushpan. (Aldıńızdan) ketkennen keyin bul jerde buzǵınshılıq, egin hám hásildi qurtıw isleri menen júredi. Alla bolsa buzǵınshılıqtı jaqsı kórmeydi.

***Qurani kárim,
Baqara süresi,
204-205-ayat***

(Ey insan) Óziń
(anıq) bilmegen
nársege erme!
Sebebi, qulaq,
kóz, kewildiń
hárbiri haqqında
(hárbir insan)
juwapker boladı
(juwap beredi).

***Qurani kárim,
Isra súresi,
36-ayat.***

buzg'ınshılıq, uyatsızlıq, jawızlıq islewge ańsat ǵana kirisip ketiwge beyim birqansha tárepler bolıwı kózge taslanadı. Jáne sonday kinolar da bar, olardı kórgen balalarda janıqaslıqqa meyili kúsheyedi. Qıyalparaz bolıp qaladı.

Ótken ásirdiń aqırında jaslar ortasında karate, kungfu sıyaqlı qol urısı ónerin úgit-násiyatlawshı filmlerge talap arttı. Bunday filmler gúres ónerin shıraylı etip kórsetiw saxnaları bolıwı menen birge, miyrimsizlik, ádepsizlik, diniy hám milliy úrp-ádetlerge tuwrı kelmeytuǵın saxna kórinislerin óz ishine alǵan. Bul 1980 — 1990-jıllardaǵı jinayatshılıq penen baylanıslı waqıyalarda óziniń kórinisin berdi.

Túrli missioner shólkemler kinematografiya arqalı hárqıylı kóriniste óz ideyaların alǵa súriwleri — ashıq-aydın, járiya etiw, jasırın, psixologiyalıq tásir ótkeriw hám basqa jollar menen ámelge asırıwları múmkin.

Hárbir shańaraqta súyip tamasha etiletuǵın batıs hám basqa mámleketlerdiń seriallarında shańaraqtıń dostı ruwxanıy barlıq mashqalalardı sheshetuǵın, shańaraq aǵzalarınıń sırlarınan xabardar shaxs sıpatında kórsetiledi. Yaki hind kinolarında bir dinge sıyınıw máresimi (pil, maymıl, sıyrı yaki basqa) kórsetiledi hám olar qutqarıwshı sıpatında talqlanadı.

Bunıń nátiyjesinde tek balalar ǵana emes, al, úlkenler de usı filmlerdegi ibadat saxnalarına bilip-bilmey elikleydi. Máselen, «Faryod-1» ózbek filminde ata qızın qaytarıp alıp ketiwi ushın quda tárepke eki alaqańın bir-birine qosıp turıp (hind filmidegidey) iltimas etedi.

Bul sıyaqlı ádetler tiykarınan, kinofilmler arqalı kirip keledi. Ótken koloniallıq dúzim dáwirinde

súwretke alıngan ayırım filmlerde de milliy qádiriyatlarımızdı buzıw sıyaqlı saxnalastırılğan waqıyalar («Yor-yor» filmindegi toy saxnasındağı «горько» dep qıshqırıw sıyaqlı jaǵdaylar) zorlıq penen kirgizilgen.

Bul bolsa, sovetler tárepinen *milletti joq etiw ushın, onıń tilin, úrp-ádetin joq etiwdiń ózi jeterli*» degen ideyanıń sińdiriliwi kerek dep túsiniw kerek.

Bunday ideologiyalıq qáwipler búgingi kúnde sırttan kórkem filmler arqalı kirip kelip atırǵanlıǵın kóriwimiz múmkin. Bul filmler ushın qarǵı ajratqan qáwenderler usı filmler arqalı ózleriniń ǵárezli maqsetlerin ámelge asırıwdı gózleydi.

Tarqat,
húkim súr! Qanday
arsızlıq!

Birlestir, jektele!
Eń gózzal baylıq!

Gyote

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

1. Tómendegi gúrrińdi oqıń. Áziz úkelerin qalay aljastırıwı múmkin?
2. Ázizdiń islegen isine baha beriń.
3. Siz ne islegen bolar edińiz?

Ázizdiń ata-anası keshki jıyınǵa mirát etilgenligi ushın oǵan úkesi hám qarındasına qarap turıwdı, óz waqtında awqatlanıwın, kompyuter menen bánt bolıp, úkelerine itibarsız bolmawın qattı tapsırıp ketti. Ázizdiń qarındası ele 4 jasqa da tolmaǵan. Inisi bolsa 6 jasta. Balalar televizorda bolıp atırǵan multfilmlerdi kórip, «ertek-ertek» oynamaqshı boldı. Ázizdiń qarındası, ajaǵasına «men Appaqayım bolaman, kózimdi jumıp turaman, siz meni ernimmen súyip tiriltesiz» dese, ajaǵası «joq men maqluqpan, sen Sahipjamal bolasań, meni ernimmen súyip tirilteseń», dep bir-biri menen jánjellesip qaladı... Olardıń bul jánjelin kórip turǵan Áziz, tez barıp televizordı óshirdi. Olarǵa «heshqanday multfilm joq», dep ashıwlandı, biraq úkelerin ne menen bánt etiwın bilmey qaldı...

VIRTUAL MESSENGERLER HÁM OLARDAN HÁR TÚRLI EKSTREMISTLIK AǒIMLARDÍN PAYDALANÍWÍ

Kóz haramǵa qaraǵanında hújdandı, kewildi ğam-ızalar, buzıq záhárli pikirler yaki jawızlıq qaplaydı. Ishqıpazlıq kúshleri háreketke kelgendey bolsa, adam ózi bilmegen hám sezbeğen halda apatqa, jawızlıqqa hám buzıq oy-pikirler iyirimine túsip qaladı.

***Muhammad
Nurullah Saydo
Jazariy.***

Házir ideyalıq qarama-qarsılıqlar quramalı tús alǵan, ideologiyalıq poligonları yadro poligonlarınan kúshlirek bolıp baratırǵan dáwir bolıp tabıladı.

Júzden aslam xalıqaralıq kanallar kók ekran hám de global tarmaq arqalı ideologiyalıq qáwipler salıp turǵan dáwirde jasamaqtamız. Internet virtual, biraq, obyektiv hádiyse. Onıń turmısımızǵa kirip keliwine tosqınlıq etip bolmaydı. Sonday-aq, virtual messenjerler arqalı tarqatılatuǵın ideologiyalıq qáwiplerge heshqanday shegara tosqınlıq ete almaydı. Internet arqalı unamalı maǵlıwmatlar menen birge insan minez-qulqına kerı tásir etetuǵın informaciyalar da jetkerilip berilip atırǵanlıǵı anıq.

Málimleme qurallarınan ğárezli maqsette paydalanıw, xalıqtıń sanasına unamsız tásir ótkeriw arqalı siyasiy hám ekonomikalıq húkımranlıqqa erisiwge urınıw málimlemeler urısı delinedi.

Málimlemeler urısı shaxs yaki mámlekettin tınıshlıǵına qáwip salǵan halda, oǵan basım ótkeriwde kórinedi. Málimlemeler urısı jámiyetlik, siyasiy, etnikalıq hám basqa sistemalardıń óz mápleri jolında bir-birine ashıq hám jasırın maqsetli tásirlerin de qamtıp aladı.

Máselen, buzǵınshı toparlar ózleriniń jerkenishli maqseti jolında internetten ustalıq penen paydalanbaqta. Buzǵınshı toparlar tárepinen ámelge asırılıp atırǵan insanıyatqa qarsı jinayatlar ǵalaba xabar quralları, ásirese internet arqalı kóp kórsetilmekte.

Terroristler óz háreketlerin joqarı sapalı hám professional sheberlik penen islengen videofilmler arqalı kórsetedi. Olar bul iske joqarı bilimli, táji-

riybege iye bolğan qánigelerdi tartpaqta. Hár saparı olar tárepinen shıǵarılğan videokórinisler aldınǵısınan parıqlanadı. Bunday kórinisler xalıqaralıq jámiyetshilikke qanday tásir etiwın kórip, baqlap, usıǵan baylanıslı is tutadı.

Sonıń ushın global tarmaqtan aqılǵa muwapıq paydalanıwdı úyreniw lazım. Bunıń ushın informacıya alıw hám jetkerip beriw, internetten paydalanıw mádeniyatına ámel etiw lazım. Tek sonda ǵana global tarmaqqa qoyılǵan «órmekshı torı»na túsip qalmaysız.

Qosımsha oqıw ushın

Töwendegi turmıshlıq waqıyanı oqıń. Internetke pútkilley beriliw hám onnan aqılǵa muwapıq paydalanıw qanday ayanıshlı aqıbetlerge alıp keliwi mümkinligin talqılań.

MAǒLIW-MAT USHÍN

«Málimleme urısı» sózin birinshi qollanǵan fizik alım Tomas Ron esaplanadı. Ol 1976-jılı usı máselege barlıq juwapker adamlardıń itibarın qarattı.

«Men Moskva qalasına jumıs islew maqsetinde barǵan edim. Bos waqıtlarımda internet saytlarǵa kiriwdi ádet ettim... Áste-aqırın sociallıq tarmaqta shólkemlestirilgen hár túrli toparlarǵa aǵza bola basladım. Bul toparlar arqalı birqansha jańa doslar arttırdım. Bul «doslarım» meni ózlerinshe dininiń túrli wákilleri menen tanıstıra basladı.

Keyin bolsa, Moskva qalasında birneshe jańa «biradarlar» menen tanıstım... Internet imkanıyatların iske salıp, Pakistan, Awǵanstandaǵı terrorshular lagerlerinde bolatuǵın sáwbetlerdi hám Siriyadaǵı waqıyalar túsirilgen videokórinislerdi kórdim. Men negedur olardıń háreketlerine oǵada qızıǵıp qaldım.

Moskvadan úyge qayıtqanımda shańaraq aǵzaları hám doslarıma da tanıtıwıw, úyretiw maqsetinde ózim menen birge fleshkaǵa jazılǵan bayanatlar, internetten alınǵan videokórinislerdi de alıp keldim. Ókinishlisi, men sırt elde júrip, internetten tapqanlarım qurı saǵım, buzǵınshı maǒlıwmatlar eken, «biradarlar» maǵan túsindirgen nárseler haqıyqıy islam dininen pútkilley uzaq, qurı gápler ekenin kesh ańlap jettim».

«Internettegi qáwıplerden qorǵaw» kitabınan alındı.

ÓZBEKSTANDA MÁLIMLEME QÁWIPLERINIŃ ALDÍN ALÍW BOYÍNSHA HÁREKETLER

Waqtıńızdı
biyhuwda sarp-
lamań, sebebi,
hárbir obal
bolǵan nárseniń
juwabı boladı.

Xalıq hikmeti

Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti-
niń 2014-jılı 20-yanvardaǵı «Diniy mazmundaǵı
materiallardı tayarlaw, alıp kiriw hám tarqatıw sa-
lasındaǵı xızmetti ámelge asırıw tártibin jetilistiriw
is-ilajları haqqında»ǵı 10-sanlı qararı menen «Óz-
bekstan Respublikası aymaǵında diniy mazmun-
daǵı materiallardı tayarlaw, alıp kiriw hám tarqatıw
xızmetin ámelge asırıw tártibi haqqında»ǵı hám de
«Diniy mazmundaǵı materiallardı mámleketlik din-
tanıwshılıq ekspertizasınan ótkeriw tártibi haqqın-
da»ǵı ustavlar tastıyıqlandı.

Usı ustavlar Ózbekstan Respublikası aymaǵında
diniy mazmundaǵı materiallardı tayarlaw, alıp kiriw
hám tarqatıw boyınsha xızmetti ámelge asırıw tár-
tibin, diniy mazmundaǵı materiallardı mámleketlik
dintanıwshılıq ekspertizasınan ótkeriw tártibi, son-
day-aq, Ózbekstan Respublikası aymaǵında tayar-
law, alıp kiriw hám tarqatıwǵa mólsherlengen diniy
mazmundaǵı materiallardıń mámleketlik dintanıw-
shılıq ekspertizasın ámelge asırıwda qatnasıwshı
táreplerdiń huqıq hám minnetlemelerin belgileydi.

Ózbekstan Respublikası aymaǵında diniy maz-
mundaǵı materiallardı tayarlaw, alıp kiriw hám
tarqatıw boyınsha xızmet hám de bunday mate-
riallardıń mámleketlik dintanıwshılıq ekspertizası
Ózbekstan Respublikası nızamları, Oliy Majlisi
palatalarınıń qararları, Prezidentiń nızam hújjet-
leri, Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti-
niń qararları hám usı Ustavlarǵa muwapıq ámelge
asırıladi.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

1. Zamanagóy jawingerlik filmleriniń ótken jıllarda kolledj oqıwshıları ortasında júz bergen tártipsizlikler hám jinayatshılıq penen qanday baylanıslı bolıwı múmkin?
2. Bunday film syujetleri oqıwshı jaslar tárbiyasına qanday tásir etiwı múmkin?
3. Ózbek film saxnalarınıń birinde bir-biri menen urısıw maqsetinde toplanǵan jaslar: «Márt bol, erkek bol, dosqa dos bol...» degen qosıqtı aytadı. Usı gáptegi dos bolıw, erkek bolıw túsiniklerin «*Aralarınıızda eń kúshlilerinińiz kimligin aytayın ba? Ol ǵázebi kelgende ózin tutıp tura alatúginińiz*», degen hádis hám Quranı kárimniń «*Jaqsılıq hám taqıwa jolında birge islesih, gúna hám dushpanlıq jolında birlеспеñiz!*» (Moida súresi, 2-ayat) degen kórsetpesi menen baylanıstırın.

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Málimleme degende neni túsesiz? Málimlemenin qanday unamsız hám unamlı tárepleri bar?
2. İnsan sanası ushın gúreste málimlemenin ornı nede?
3. Ne dep oylaysız, insan málimlemenı paydalanıw mádeniyatına iye bolıwı shárt pe?
4. Kinofilmlerdiń insan ómirine táseri qanday?
5. Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2014-jılı 20-yanvardaǵı «Diniy mazmundaǵı materiallardı tayarlaw, alıp kiriw hám tarqatıw salasındaǵı xızmetti ámelge asırıw tártibin jetilistiriw is-ilajları haqqında»ǵı 10-sanlı qararı menen «Ózbekstan Respublikası aymaǵında diniy mazmundaǵı materiallardı tayarlaw, alıp kiriw hám tarqatıw xızmetin ámelge asırıw tártibi haqqında» hám de «Diniy mazmundaǵı materiallardı mámleket dintanıwshılıq ekspertizasınan ótkeriw tártibi haqqında»ǵı ustavlar qanday háreketlerdi tártipke salar eken? Usı ustavlardıń tekstlerin alıp oqın hám mazmunın túsendirip berin.

22—23-§

XX—XXI ÁSIRLERDE DÚNYANÍN KONFESSIONALLÍQ KÓRINISI

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍSAÍZ:

1. Konfessiya túsiniginiń mazmun-mánisi.
2. Dúnyada konfessionallıq ózgerislerdiń sebepleri.
3. Dúnyanın búgingi kúndegi konfessionallıq kórinisi.
4. Ózbekstan Respublikasındaǵı konfessiya aralıq qatnasıqlar.
5. Ózbekstan musulmanları basqarması.

MAǒLÍWMAT USHÍN

«Konfessiya»

sóziniń mazmun-mánisinen kelip shıqqan halda, qánigeler házirgi kúnde dúnyada shama menen 1000 nan artıq diniy konfessiya bar, dep esaplaydı.

KONFESSIYA TÚSINIGINIŇ MAZMUN-MÁNISI

Diniy konfessiya — belgili diniy táliymat sheńberinde qáliplesken hám ózine tán ózgesheliklerge iye isenim hám usı isenimge eriwshiler jámaáti. Konfessiya ulıwma atama bolıp, xristianlıq, buddizm sıyaqlı úlken dinler de, olardıń negizinde payda bolǵan pravoslavlıq, katoliklik, lamaizm, dzen-buddizm sıyaqlı baǵdarlar da usılay ataladı.

Islam dininde bunday jaǵday baqlanbaydı. Sebebi, heshqaysı mámlekette hanafiy mázhebi bólek, basqa mázhebler bólek konfessiya sıpatında dizimnen ótpeydi. Máselen, Ózbekstanda birneshe shia jámaátleri bolıwına qaramay, olar ózlerin bólek diniy konfessiya dep esaplamaydı.

Globallasıw dúnyanı bir pütün hám tutas etiw menen bir qatarda, onıń nátiyesi sıpatında bólek halda alınǵan millet hám jámiyetler dárejesinde ózin-ózi ańlawǵa bolǵan umtılıwdıń tereńlesiwine de negiz jaratpaqta.

Bul procesler insan ruwxıylıgınıń ajıralmas bóle-
gi bolǵan dinniń mánisin túsiniw, onıń insan hám
jámiyet turmısındaǵı ornın ańlawǵa bolǵan itibardıń
kúsheyiwın keltirip shıǵarmaqta.

DÚNYADAǴÍ KONFESSIONALLÍQ ÓZGERISLERDİŇ SEBEPLERİ

Dúnyanıń diniy kórinisi qatıp qalǵan, turaqlı há-
diyse emes. Atap aytqanda, bul kórinis jıldan-jılǵa
ózgerip baratırǵanı, bar dinler ózleriniń dástúrlík
kórinisleri sheńberinen shıǵıp baratırǵanlıǵın da
ayırıqsha atap ótiw lazım.

Búgingi kúnde bar bolǵan dinler sheńberinde
jańa baǵdar hám sektalardıń payda bolıwı dawam
etpekte. Máselen, qánigelerdiń maǵlıwmatları
boyınsha, XX ásirdiń ekinshi yarımında xristianlıq,
buddizm, islam hám basqa dinler sheńberinde júz-
lep sektalar payda bolǵan. Bul bolsa keleshekte de
usınday procesler dawam etiwın kórsetedi.

Zamanagóy haqıyqatlıq ekstremistlik xarakterdegi
sektalardıń insan sanası hám qálbi ushın gúres
jolındaǵı háreketiniń janlanıp baratırǵanlıǵın kór-
setpekte. Olar xalıqtıń diniy bilimleri tómenliginen

*Londonda ibadat
máresimi*

Ol shayır emes, payǵambar. Ondaǵı
Quran — insan tárepinen ermek ushın
yaki hámmege ulıwma maǵlıwmat be-
riw ushın jazılǵan kitap emes, al, bul
ilahiy nızam bolıp esaplanadı.

***Jogann Wolfgang fon Gyote. Batis
avtorınıń Shıǵıs haqqındaǵı diywanı.***

Angliyadağı jöme meshiti

Germaniyadağı jöme meshiti

МАГЛІWMAT UShİN

Qazaqstanda musulman (2517 diniy shölkem) hám pravoslav (323) diniy jámáátleri jetekshi orında barmaqta. Olar mámlekettegi dinge isenetuğın xalıq qatlamınıń 95 % in quraydı.

Türkmenstanda 99 diniy shölkem islam dininiń sunniylik bağdarı, 5 shia ağımı, 13 rus pravoslav shirkewine (3 i Ashxabad qalasında jaylasqan) hám 11 basqa din wákıllerine (Katolik shirkewi — 1, Krishnani túsiniw jámááti — 1, Bahoiylar — 1, Baptistler — 1, Pyatidesyatnikler — 1, Velikaya blagodat — 1, Jetinshi kún adventistleri — 1 hám Jańa apostol jámááti — 1) tiyisli. Tájikstanda shama menen 3000 nan aslam meshitler bar. Sonday-aq, Rus pravoslav, Evangeliya xristian-baptistleri, Rim-katolik, Jetinshi kún adventistleri, Evangeliya lyuteran, Iegovo sháhıdleri shirkewleri, bahoiy, zardushtlik, evrey diniy jámáátleri sıyaqlı diniy shölkemler dizimnen ótken.

paydalanıp, aqırettiń jaqınlığı menen qorqıtıw hám de jaslar hám materiallıq jağdayı tómen bolğanlar ishinde jumıs alıp barıw jolı menen óz tárepdarların kóbeytiwge háreket etpekte. Bunday sektalarğa tiykar salğan «áwliye»ler óz izbasarların aldaw jolı menen olardıń mal-mülklerine iyelik etiwge urınbaqta.

Jasırın jumıs alıp barıwı, sekta ishinde bolıp atırğan waqıyalardıń kópshilikke málim bolıp qalmawınıń qatań qadağalanıwı aqıbetinde olardıń háreketinen jámáátshilik biyxabar qalmaqta.

Ugandadağı «Aqıret kúni» sektası bashlıarınıń háreketi buğan mısıl boladı. Aqıretti 1999-jıldıń 31-dekabrine belgilegen usı sekta bashlıarı óz tárepdarlarınıń mal-mülklerin satıw, túsken qarjını olarğa beriwge hám usı jol menen gúnalardan qutılıwğa shaqırğan. Qıyamettiń

2001-jılı 1-yanvarğa «kóshiriliwi» sekta basshılarına bolğan gúmannıń oyanıwına alıp kelgen. Sonnan soń basshılar Kanungu awılında 500 den aslam óz tárepdarların aldap, bir jayğa qamap, ot berip jibergen. Maǵlıwmatlarğa qaraǵanda, jáne tórt orında usınday ulıwmalıq qábirler tabılǵan. Bul sektanıń qurbanları 1000nan aslam bolǵanı ayılǵan.

Bunday sektalar insanlardıń fizikalıq hám ruwxıy jaqtan ázziligi, túskinlik jaǵdayınan shıǵıwǵa bolğan umtılıslarınan gárezli maqsetleri jolında paydalanadı. Nátiyjede, adeptler—sektalarğa aǵza bolǵanlardı ózleriniń mápleri ushın xızmet ettiredi.

Házir diniy táliymatlar, olardaǵı belgili qaǵıydalardı dáwir talabına sáykeslestiriw, modernizaciyalaw procesin baqlaw múmkin. Máselen, Rim Papası Orta ásirlerde shirkew tárepinen ámelge asırılǵan inkviziciya hám krest atlanıslarınıń qáte bolǵanın tán alıp, rásmiy túrde keshirim soradı. 1992-jılı Papa Ioann Pavel II óz waqtında Galileo Galileydiń haq ekenligin tán alıp, hámmeden keshirim soraganı buǵan mısál bola aladı.

Quddustaǵı Qubbatus sahra meshiti, xristian shirkewi hám evrey sinagogası

Franciyadaǵı jöme meshiti

Rossiyadaǵı jöme meshiti

MAǴLIWMAT USHÍN

Birlesken Milletler Shólkemi maǵlıwmatlarına qaraǵanda, islamnıń jıllıq ósiw barısı 6,4% ti qurap, 1989-jıldan 2011-jılǵa shekem musılman xalıqtıń sanı Arqa Amerikada — 25, Afrikada — 2,15, Aziyada — 12,57, Evropada — 142,35, Avstraliya hám Okeaniyada — 257,01% ke kóbeygen. Tek Latın Amerikasında islamǵa iseniwshiler úlesi 4,73% ke kemeygen.

Sunday-aq, bul dinlerdin tarqaliw aymagında keskin ózgerisler bolǵanlıǵın aytıwımız tiyis. Ótken ásirde, tiykarınan, xristianlar jasad kelgen Evropada búgingi kúnde 20—25 million átirapında musılmanlar jasadı. Sonın ishinde, Ullı Britaniyada — 3 million, Germaniyada — 5 million, Franciyada — 6-7 million islamǵa iseniwshi puqaralar jasmaqta.

Xalqı dástúrlık túrde buddizmge hám islamǵa isenip kelgen úlkelerde xristianlıqtı en jaydırıwǵa umtılw baqlanbaqta. BMSH maǵlıwmatlarına qaraǵanda, xristianlıqtın ósiw kórsetkishi jılına 1,46 procentti quraydı.

Diniy konfessiyalar kórinisiniń ráńbáreńligin Ózbekstanda rásmiy dizimnen ótip, xızmet etip atırǵan diniy konfessiyalar mısasında da kóriw múmkin. Xristianlıqqa tán bolsa da, elimizdegi II baǵdardıń hárbiri ózin óz aldına diniy konfessiya, dep esaplawı pikirimizdin dálili bola aladı.

MAǒLÍWMAT USHÍN

№	Konfessiya	Qollawshılar sanı	Jer júziniń ulıwma xalqı boyınsha procent kórsetkishi
1	Xristianlıq	2 292 454 000	33,2 %
	Katolikler	1,214 000 000	
	Protestantlar	800,640,000	
	Pravoslavlar	260,380,000	
	Anglikanlar	85 000 000	
	Basqa baǵdarlar	28,430,000	
2	Islam	1 549 444 000	22,4 %
3	Hinduiylik	948 507 000	13,7 %
4	Dástúrlık Qıtay dinleri	458 316 000	6,6 %
5	Buddizm	468 736 000	6,8 %
6	Sikxiylik	24 591 000	0,4 %
7	Evreylik	14 641 000	0,2 %
8	Bahoiylik	7 447 000	0,1 %

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍDA KONFESSIYALAR ARALIQ QATNASIQLAR

Ózbekstan Respublikasında 2017-jılı dekabr halatı boyınsha 16 konfessiya xızmet kórsetpekte.

Olar tómendegiler:

- Islam (Ózbekstan musulmanları basqarması);
- Pravoslavlıq (Tashkent hám Oraylıq Aziya eparxiyası);
- Katoliklik (Rim-katolik shirkewi);
- Lyuteranlıq (Nemec-lyuteran shirkewi);
- Armiyan-apostol shirkewi;
- Pyatidesyatnikler (Tolıq injil xristianları);
- Baptistler (Evangelıya-xristian baptistler shirkewi);
- Novoapostol shirkewi;
- Jetinshi kún adventistleri;
- «Golos bojiy»; Iegovo sháhidleri;
- Koreys protestant shirkewleri;
- Evreylik;
- Bahoiylik;
- Krishnanı túsiniw jámiyeti;
- Buddizmlik.

«Ózbekstan bibliya kitap jámiyeti» bolsa, diniy shólkem esaplanıp, basqa konfessiyalardan bólek jumıs alıp barsa da, diniy konfessiya statusına iye emes.

*Moskva hám Pútkil Rus Patriarxı
Kirill menen sáwbetlesiw*

*Maqsetimiz — tinıshlıq, birge
islesiw hám rawajlanıw.*

Óárezsizlik jıllarında júzlep shirkew, sinagoga hám ibadat úyleri, atap aytqanda, Tashkent, Samarqand, Nawayıdaǵı pravoslav ibadatxanaları, Tashkent qalasındaǵı katolik kostyolı, Samarqandtaǵı Armiyan-apostol shirkewi, Tashkenttegi Budda ibadatxanası qayta tiklendi.

Házireti Imam, Imam Buxariy, Bahawaddin Naqshband, Hákim Ter-miziy, Imam Maturidiy, Shahi Zinda, Qasım Shayx, Zángı ata sıyaqlı áyyemgi estelik kompleksleri abadanlastırıldı hám jańaları qurıldı.

Qurani kárim, hádisler toplamları, Bibliya quramındaǵı Jańa Ahd hám Áyyemgi Ahdtıń ayırım bólimleri, máselen, «Sulayman hikmetleri», «Rut, Ester hám Yunus payǵambarlar tariyxı» ózbek tiline awdarma isle-nip, basıp shıǵarıldı.

Ózbekstan kózi ázziler ushın arnawlı Brayl jazıwında Qurani kárimdi basıp shıǵarǵan úshinshi mámleket esaplanadı.

ÓZBEKSTAN MUSÍLMANLARÍ BASQARMASÍ

Ózbekstan musılmanları basqarması (ÓMB) 1995-jıldıń dekabır ayında dúzilgen. Búgingi kúni ÓMB quramına respublikada rásmiy dizimnen ótken halda jumıs islep atırǵan eki mıńnan artıq meshit, toǵız medre-se — orta arnawlı islam bilim jurtı, Tashkent islam institutı, Mir Arab

TARIYXQA NÁZER

1920-jıllardıń aqırında sovetler dúziminiń ateizmge tiykarlangan di-niy siyasatı keskin tús aldı. 1929-jılı aprel ayında RSFSR Xalıq Ko-missarlar keńesiniń «Diniy birlespeler haqqında»ǵı qararı qabıllanǵan. Oǵan muwapıq, diniy birlespelerge jıyın ótkeriw, muqaddes zıyarat-lar uyımlastırıw, qayır-saqawat penen shuǵıllanıw, kitapxanalar ashıw sıyaqlı jumıslar qadaǵan etilgen. Kommunistlik (b) partiya Oraylıq Keńesiniń 1929-jılı 29-iyunde ótkerilgen XI plenumında «Musılman ruwxanıyları hám mektebi haqqında»ǵı qararında «Islam basqa dinler sıyaqlı socialistlik mádeniyat hám proletariat ideyaları rawajlanıwı hám bekkemleniwı, ulıwma, socializm qurılısı jolındaǵı úlken tosqınlıq», dep atap ótilgen.

joqarı medresesi, Hadis ilimi joqarı mektebi, Aqoid, Kalom, Hadis, Fiqh, sufizm ilimi mektepleri, «Vaqf» qayır-qomlıq fondı hám «Movarounnahr» baspası kiredi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jılı 16-apreldegi «Diniy aǵartıwshılıq taraw xızmetin tıp-tiykarınan jetilistiriw is-ilajları haqqında»ǵı Pármanına muwapıq ÓMB Ózbekstan xalıqaralıq islam akademiyasınıń shól-kemlestiriwshileriniń biri sıpatında belgilendi.

ÓMB baslıǵı — muftiy Ulamalar keńesi jynalıısında ashıq dawıs beriw jolı menen bes jıl múddetke saylanadı.

ÓMB quramında xalıqaralıq baylanıslar, meshitler, pátwa, bilimlendiriw hám kadrlar tayarlaw, hayal-qızlar máseleleri, huqıqtanıwshılıq, kitapxana, sonday-aq, diniy ónimlerdi ekspertiza etiwshi hám tekseriw komissiyaları hám basqalar bar.

Ózbekstan musulmanları basqarması (ÓMB) búgingi kúnde elimizde turizmdi rawajlandırıwǵa óziniń salmaqlı úlesin qospaqta. Elimizdiń 2017—2021-jıllarǵa mólsherlengen Háreketler strategiyasında turizm industriyasın jedel rawajlandırıw, turizm infrastrukturasını keńeyttiriw, ekonomikada onıń úlesin arttırıw sıyaqlı máseleler ayrıqsha atap ótilgen. ÓMB da bul tarawdı rawajlandırıwǵa óziniń úlesin qosıp kelmekte. Elimizde 7300 den artıq mádeniy miyras obyektleri bar bolıp, olardıń kópshiligi YuNESKO dizimine kirgizilgen. ÓMB Samarqand,

Ózbekstan musulmanları basqarması

TARIYXQA NÁZER

1943-jıl 20-oktyabrde Tashkent qalasında Orta Aziya hám Qazaqstan ulamalarınıń 1-Qurıltayı bolıp ótti. Onda Orta Aziya hám Qazaqstan musulmanlarınıń Diniy basqarmasınıń dúziw haqqında qarar qabıl etildi. Diniy basqarmaǵa basshı hám muftiy etip Eshon Babaxan saylangan. Diniy basqarma quramına regiondaǵı bes respublika — Ózbekstan, Tájikstan, Túrkménstan, Qırǵızstan hám Qazaqstanda qazılar basshılıq etetuǵın Diniy basqarmanıń wákilleri kirgizilgen.

Biziń regionımız xalıqların mıń jıllıq tuwısqanlıq hám jaqsı qońsıshılıq qatnasıqları baylanıstırıp turadı. Bizdi tariyx, din, ulıwma mádeniyat hám dástúrler birlestiredi.

*Shavkat
Mirziyoev*

*Eshon Babaxan
ibn Abdulmajidhan
(1856-1957)*

Buxara, Tashkent qalalarındaǵı muqaddes zıyarat orınları hám esteliklerdi zıyarat etiwden ibarat bolǵan baǵdarlamalardı islep shıqtı. Bunnan tısqarı, mámleketimizde ońlanıwdı talap etetuǵın Tashkent qalasındaǵı Suzuk ata, Xorezmdegi Doshqınjan baba, Qashqadaryadaǵı Abulmuin Nasafiy, Surxandaryadaǵı Abu Isa Termiziy, Buxaradaǵı jeti pir hám basqa zıyarat orınları ońlanıp, xalıqtıń ruwxıy-aǵartıwshılıq oraylarına aylanbaqta. Sonday-aq, ÓMB atları usı zıyarat orınları menen baylanıshı bolǵan ullı babalarımızdıń qaldırǵan ilimiy-aǵartıwshılıq miyrasları, ibratlı turmısları boyınsha basılımlardı da basıp shıǵarmaqta.

ESHON BABAXAN IBN ABDULMAJIDHAN

Eshon Babaxan dáslep úyinde atasınan, sońınan Buxaradaǵı Mir Arab medresesinde belgili ustazlardan tálim aldı. Tırısqaqlıǵı, aqıl-bilimi sebepli tafsir, hádis, aqoid, fiqh bilimdanı bolıp jetisti. Birneshe jıllar Muyi Mubarak jóme meshitinde imam-xatiblik hám medresede mudarris boldı.

1943-jılı Orta Aziya hám Qazaqstan musulmanlarınıń diniy qadaǵalaw baslıǵı, muftiy etip saylandı. Sol jılları musulmanlar wákılleriniń haj saparına barıwı jolǵa qoyıldı. Mir Arab medresesi qaytadan jumıs basladı. Meshitler haqqında Ustav islep shıǵıldı, diniy basqarma kitapxanasına tiykar salındı, xalıqaralıq baylanıslar keńeydi. Eshon Babaxan 1957-jılı qaytıw boldı hám Ismayıl Qaffol Shoshiy qábiri janına jerlendi.

ZIYAWIDDINXAN IBN ESHON BABAXAN

Ziyawiddinxan ibn Eshon Babaxan 1908-jılı Tashkent qalasında tuwıldı. Óz dáwiriniń jetik ulamalarınan sabaq aldı. 12 jasında Qurandı kárimdi

tolıq qatım etip, hafizul Quran boldı. Tashkenttegi Kukaltash medresesinde, Kairdağı Azxar universitetinde, soñınan Mákke, Madina qalalarında bilim aldı. 1957-jılı Orta Aziya hám Qazaqstan musulmanları basqarması baslıǵı etip saylandı hám ómiriniń aqırına (1982-jıl) deyin usı wazıypada nátiyjeli isledi.

SHAMSUDDINXAN BABAXANOV

Tashkent shet tiller institutınıń inglis tili fakultetin pitkeren. Kairdağı Azxar universitetinde bilim aldı. 1982—1989-jılları Orta Aziya hám Qazaqstan musulmanları diniy basqarmasınıń baslıǵı, muftiy bolıp isledi. Urdun Korollik akademiyasınıń haqıyqıy aǵzası, Xalıqaralıq Ibn Sino sıylıǵınıń iyesi. 2003-jılı qaytı boldı.

SHAYX MUHAMMED SADIQ MUHAMMED YUSUF

Shayx Muhammed Sadiq Muhammed Yusuf 1989—1992-jıllar dawamında Orta Aziya hám Qazaqstan musulmanları diniy basqarmasına basshılıq etti. Pútkil ómirin jámiyettiń diniy-aǵartıwshılıq jetilisiwi jolında xızmet etiwge baǵıshlaǵan. Onıń bul xızmetleri xalıqaralıq islam dúnyasında ayrıqsha atap ótilgen. Shayx Muhammed Sadiq Muhammed Yusuf bir qatar xalıqaralıq islam shólkemleri, sonıń ishinde:

- Mákke qalasındaǵı Islam dúnyası birlespesiniń shólkemlestiriw májilisi;
- Dúnya sufizm birlespesi;
- Dúnya musulmanlar ulamaları keñesi;
- Islamabad qalasındaǵı Pútkil dúnya islam birlespesi;
- Dúnya meshitleri birlespesi;

*Ziyawiddin ibn
Eshon Babaxan
(1908-1982)*

*Shamsuddin
Babaxanov
(1937-2003)*

*Shayx Muhammed
Sadiq Muhammed Yusuf
(1952-2015)*

— Iordaniyadağı Oli Bayt shólkemine qarashlı Islamiy pikirler akademiyası aǵzası esaplangan.

Alım ómiri dawamında xalıqtıń mánawiyatı hám bilimin baytatuǵın hám diniy sawatxanlıǵın arttırıwǵa xızmet etetuǵın 100 den ziyat kitaplar jazdı.

Onıń «Hadis va hayot» toplamı, Qurani kárim mánisleriniń túsiniǵi esaplangan «Tafsiri hilol» «Baxtiyor oila», «Ruhıy tarbiya», «Odoblar xazinasi», «Kifoya» hám basqa kitapları xalqımızdıń ruwxıy ǵáziynesi bolıp esaplanadı.

*Muxtarjan Abdulla
Buxariy
(1928-2002)*

MUXTARJAN ABDULLA BUXARIY

Muxtarjan Abdulla Buxariy 1928-jılı Qoqan qalasında tuwılǵan. Buxaradağı Mir Arab, Tashkenttegi Baraxhan medreselerinde, Siriyadağı Damsk jómesiniń sháriyat fakultetinde bilim alǵan. 1993—1997-jılları Mawaraunnaxr musulmanları basqarmasınıń baslıǵı, muftiyi boldı. 2002-jılı qaytısbolǵan.

ABDURASHID QARIY ABDUMUMIN QARIY ULÍ BAHRAMOV

*Abdurashid qariy
(1953-2011)*

Abdurashid qariy 1953-jılı Ándijan qalasında tuwılǵan. Dáslepki Quran ilimlerin atası Abdumumin qariydan úyrenip, 16 jasında Qurani kárimdi tolıq yadlaǵan. Ol Buxaradağı Mir Arab medresesi hám Tashkent Islam institutında bilim aldı. 1997—2006-jılları Ózbekstan musulmanları basqarması baslıǵı, muftiy lawazımında islegen. 1997—2006-jılları ÓMB din nıqabındaǵı ekstremizmge qarsı belsendi jumıs alıp bardı.

Xalıq ortasında diniy-aǵartıwshılıq tarawda túsindiriw hám úgit-násiyatlaw jumısları ámelge asırıldı. Respublika meshitlerinde alıp barılıp atırǵan juma bayanatları tártipke salındı. Juma

tezisleri ÓMBnıń pátwa bólimi tárepinen tayarlanıp meshitlerge tarqatılatuǵın boldı.

USMANXAN TEMURXAN ULÍ ALIMOV

Usmanxan Alimov 1950-jılı 1-yanvarda Samarqand wálayatında tuwılǵan. Ol Buxaradaǵı Mir Arab medresesinde, Tashkent Islam institutında, Marokkodaǵı Karavain universitetinde tálim alǵan. 2006-jılı 8-avgust kúni Ózbekstan musulmanları basqarması baslıǵı bolıp, muftiy lawazımına saylanǵan.

Usmanxan Alimov dáwirinde islam dini tarawında kóplegen jumıslar ámelge asırılǵanlıǵın kóriwimiz múmkin. Máselen, Hastimam kompleksi hám basqa zıyarat orınları ońlandı. Ózbekstan islam civilizaciyası orayı, Ózbekstan xalıqaralıq islam akademiyası Mir Arab joqarı medresesi, Samarqandta Hádís ilimi joqarı mektebi, Aqoid, Kalom, Hadis, Fiqh, Sufizm ilimi mektepleri shólkemlestirildi. Usmanxan Alimov «Tafsiri Irfon», «So‘ragan edingiz», «Sunnat va Hadis» hám de basqa onlaǵan shıǵarmalar avtorı bolıp esaplanadı.

Usmanxan Alimov

Tapqırılıq penen adam jetilisedi, bilim menen ullılıqqa erisedi.

Yusup Has Hajib

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Sektalar óz maqsetlerin ámelge asırıwda qanday jol tutadı?
2. Sektalardıń xızmeti jámiyettiń rawajlanıwı hám tınıshlıqqa qanday tásir tiygiziwi múmkin?
3. Házirgi zamanda dúnya diniy kórinisi ózgeriwinde tiykarınan qanday faktorlar áhmiyetke iye?
4. Ózbekstanda qanday konfessiyalar xızmet etedi?
5. Ózbekstan musulmanları basqarması xızmeti haqqında maǵlıwmat toplań.

24-§

XX—XXI ÁSIRLERDE MISSIONERLIK HÁM PROZELITIZM

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍASÍZ:

1. XX-XXI ásirlerde júzege kelgen xalıqaralıq missionerlik birlespeleri.
2. Missionerlik geosiyasiy oynılar quralı sıpatında.
3. Missionerlik hám prozelitizmniń milletleraralıq tatıwlıq hám diniy keńpeyillikke unamsız tási.

TARIYXQA NÁZER

1910-jılı Shotlandiyada Edinburg missionerlik konferenciyası ótkerilgen.

XX—XXI ÁSIRLERDE JÚZEGE KELGEN XALÍQARALÍQ MISSIONERLIK BIRLESPELERI

XX ásirge kelip, missionerlik xızmetinen siyasiy maqsetlerde paydalanıw ushın xalıqaralıq shólkemler dúzile baslandı.

Shotlandiyada bolıp ótken Edinburg missionerlik konferenciyasında jáhán xalıqların xristianlastı-

MAĞLÍWMAT USHÍN

1970-jılı 2200 sırt el missiyalarında 240 000 professional missioner jumıs islegen bolsa, 2000-jılı 4800 sırt el missiyasında 420 000 missioner úgit-násiyatlaw jumısların alıp barǵan. 1970-jılı sırt el missiyalarınıń jumısına 3 milliard AQSh dolları sarplangán bolsa, 2000-jılı usı kórsetkish 12 milliardqa jetken. Jetekshi missionerlik orayları qatarında «Missiyalar hám pútkil jáhán xristianlıq mektebi» (Birmingem), «Genri Marti» orayın (Kembridj, Ullıbritaniya), Grigorian hám Urbanian universitetleri (Vatikan), «Sırt el missiyaların úyreniw orayı»n (Nyu-Xeyven, AQSh) atap ótiw múmkin.

rıw strategiyası dodalanıp, missionerlerdi tayarlaw, Bibliyanı hár túrli tillerge awdarıw máselelerinde hár túrli birlespelerdiń birge islesiwı kelisip alındı. Usı konferenciya zamanagóy missionerliktiń qálip-lesiwine túrtki boldı.

Ekinshi dúnya júzilik urısınan keyin, kolonial sistema ıdıraǵannan soń, missionerlikten burıńǵı koloniyalarda shirkewlerdiń dárejesin saqlap qalıw maqsetinde paydalanıldı. Sonıń ishinde, 1969-jılı Afrika materiginde 16 mıń er adam hám 30 mıń hayal missionerler bolǵan.

Missionerler belgili bir aymaqta óz háreketin jolǵa qoyıwda áhmiyetli regionlardı belgilep alǵan. Sonıń qatarında, házirgi kúnde xristian missionerleriniń dıqqat-itibarı olar tárepinen «10-40-ayna» dep atalǵan aymaqqa qaratılǵan. Bul aymaq arqa keńliktiń 10 hám 40-parallelleri arasındaǵı Atlantika okeanı jaǵalarınan Kishi hám Oraylıq Aziya, Araviya yarım atawı, Qubla Aziyanıń Tınısh okeanıń jaǵalarına shekem sozılǵan.

Usı aymaqta xalıqtıń kópshilik bólegi islam, budizm, konfuciylik hám hinduiylik dinlerine isene-

Biyopalıq etpeseń opalılar tabılar.

***Alisher
Nawayı***

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

10 hám 40-parallelleri arasındaǵı Atlantika okeanı jaǵalarınan Kishi hám Oraylıq Aziya, Araviya yarım atawı, Qubla Aziyanıń Tınısh okeanı jaǵalarına shekem sozılǵan aymaq «kelispewshilikler zonası» bolıp tabıladı.

Alfred Mexen, siyasatshı.

Búgingi kúnde jámiyetlik-siyasiy keskinlikler, qurallı kelispewshiliklerdiń kópshiligi «10-40-ayna» ishindegi ellerde júz bermekte. Bulardıń sebebi nede dep oylaysız? Pikirińizdi dálilleń.

Бaxитти
биревлердин
босағасинан
излеwdиң ози
бaxитсизлиқтиң
баси.

**Abdulla
Qahhar**

туғиң eller jaylasqan. Usı aymaqta dúnýadağı eñ iri gaz, neft, uran qorları, materikler aralıq strateģiyalıq áhmiyetke iye transkommunikaciya jolları, qoltıq hám buğazlar jaylasqan.

1990-jılları burıngı socialistlik lager tarqalıp ketiwi múnásibeti menen Shıǵıs Evropa hám burıngı Sovet Awqamı aymaǵında payda bolǵan ǵárezsiz mámleketlerde Batıs ellerindegi hár túrli protestant jámáátleriniń oǵada jedellesiwi baqlandı. Jergilikli xalıq ushın dástúrlík emes bunday diniy jámáátlik úgit-násiyatshıları jámiyet hám mámleket aldında jámiyetlik tatıwlıqtı saqlaw boyınsha heshqanday juwappershilikti almaǵan hám sezınbegen halda tek óz qatarların keńeyttiriw menen mashqul bolǵan. Máselen, Rossiyanıń ózinde 2000-jıllardıń aqırında 4,5 mınnan zıyat protestant shirkewi rásmiy dizimnen ótken.

Búgingi künge kelip, Ukraina protestant missionerlik shólkemleriniń ĞMDA mámleketleri ishindegi eñ úlken lagerine aylandı. Usı mámlekettiń nızamlarında shet ellikler ushın vizasız kiriw imkanıyatı berilgen. Sonday-aq, diniy shólkemlerge shet elden ǵárezsiz qayırqomlıq járdemlerin alıp, tarqatıw da ruqsat etilgen. Diniy úgit-násiyatlawǵa sheklewler qoyılmaǵanlıǵı jańa diniy konfessiyalar, á sirese evangelshi protestant jámáátlerine keń imkanıyatlar ashıp berdi.

Dástúrlík emes diniy jámáátler konfessiyalar aralıq jánjeller shıǵıw mümkinligin de esapqa almay óz qatarın keńeytiwge háreket etiwı awır aqıbetlerge alıp keledi. Bir milletke tiyisli, bir tilde sóylewtuǵın, ulıwma tariyxı hám birden-bir mámleketke iye bolǵan puqaralardı diniy faktor tiykarında bólip taslawǵa qaratilǵan háreketlerdi jámiyet ushın qáwip sıpatında bahalaw mümkin.

Afrika materiginde missionerlik

Máselen, bunı Afrika hám Aziya regionındaǵı bir qatar ellerde missionerlik hám prozelitizm túpkilikli xalıqtıń diniy quramındaǵı teń salmaqlılıqtı buzıwı aqıbetinde hár túrli din wákılleri arasında turaqlı jánjellerdiń kelip shıǵıwına sebep bolmaqta.

Sonıń ishinde, Afrikanıń arqa-shıǵıs bóliminde jaylasqan Sudan Respublikasınıń tiykarǵı neft qorları jaylasqan qubla aymaqları ótken ásir dawamında katolik hám protestant missionerleri tárepinen jedel xristianlastırılǵan edi.

2011-jılı Afrikadaǵı eń iri mámleket esaplangan Sudan Respublikası ekige — musulmanlar kópshilikti quraytuǵın Sudan hám xalqınıń rásmiy bólegi xristianlardan ibarat Qubla Sudan Respublikasına bólinip ketti. Indoneziyanıń xristianlastırılǵan arqa aymaqları — Sumatra, Sulaversiy hám Molukko aymaqlarında turaqlı túrde musulmanlar hám xris-

Insan ózine ózi boysınıwdı hám óz qararlarına sadıq bolıwdı úyreniwi lazım.

Siceron

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Siceron «Insan ózine-ózi boysınıwın úyreniwi» degende neni túsindińiz? «Óz qararlarına sadıq bolıwdı úyreniwi» degende neni túsinesiz? Pikirińizdi «Pikirge qarsı pikir, ideyaǵa qarsı ideya, jawızlıqqa qarsı aǵartıwshılıq» principi menen baylanıstırıp túsindiriń.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Alğan bilimleriñiz tiykarında tóمندegi súwretlerdi túsindiríñ.

tian prozelitleri ortasında diniy kelispewshilikler tiykarında adam óltiriwshilik, terrorshılıq háreketleri júz berip turadı.

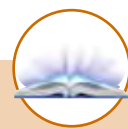
2017-jılı musulman xalqınıń sanı boyınsha birinshi orında turatuǵın Indoneziyada 27324 xristian missionerleri xızmet kórsetpekte. Ayırım jańadan payda bolǵan diniy jámáátlerde izine ergenlerdiń sanasın qadaǵalaw, qorlaw hám hátte ózini óltiriwge májbúrlaw jaǵdayları baqlanbaqta.

Oraylıq Aziya regionı ushın dástúrlík emes jańa diniy jámáátleriniń qatarı tiykarınan islam dinine isenip kelgen túpkilikli xalıq hám dáslep pravoslav dininde bolǵan xristianlar esabınan keńeymekte. Dúnyadaǵı barlıq mámleketlerde de missionerlik nızam jaǵınan qadaǵan etilmegen bolıp, olarda missionerler jańa diniy jámáátlerdiń ideyaların ashıq násiyatlaw imkaniyatına iye. Úgit-násiyatlaw jumislari arnawlı tele hám radio baǵdarlamalar, internet tarmaǵı, daǵaza hám reklamalar arqalı alıp barılmaqta.

Ózbekstanda (2017-j.) ayırım diniy konfessiylardıń wákilleri, sonıń ishinde, rásmiy emes jámáát aǵzaları tárepinen nızamǵa qarsı diniy ádebiyatlardı respublika aymaǵına alıp kiriw hám tarqatıw, xalıqtıń arasında óziniń diniy ekspertizadan ótkerilmegen buklet, jurnal, elektron disklerin tarqatıw sıyaqlı nızam buzıwshılıqlarǵa jol qoyılıp atır.

Dinin (isenimin) ózgartip atırǵan shaxslar (prozelit)dıń kópshiligi usı din qaǵıydaların tereń túsinip qabıl etpey, al, missioner tárepinen qollanılgan tásir astında isenimin ózgartpekte. Missionerler óz xızmetin tómendegi usıllar arqalı alıp baradı:

— jaslarǵa inglis, koreys tilin, kompyuterde islewdi úyreniw bānesinde oqıw kursların ashıw hám usı orınlarda óz dinine ótiwge úgitlew;

Biziń nápsimiz sonshelli kúshli, onı hám ishten, hám sırttan qatań qaǵıydalarǵa salǵan jaǵdayda ǵana tıyıw múmkin.

**Maxatma
Gandi**

Eger oqısañ da, oylama- sañ — aljasıp qalasañ.

Eger oylasañ da, oqımasañ — gúmanlar astında qalıp keteseñ.

Konfuciy

— sırt elge oqıwğa, jumısqa yaki shet el puqarası menen shańaraq qurıw ushın jiberiw b́anesinen paydalanıw;

— balalar h́am óspirimlerdi jaz paslında tawlı aymaqtağı dem alıw lagerlerine tartıw h́am usı jerde tásir ótkeriw;

— qayır-saqawat járdemin kórsetiw (pul, dári-dármaq, kiyim-kenshek, azıq-awqat ónimlerin tarqatıw), úyin remontlawda járdem beriw dawamında missionerlik háreketlerin alıp barıw;

— biypul medicinalıq járdem kórsetiw b́anesinde nawqasqa óz tásinin ótkeriw;

— biypul awqat tarqatıw;

— sociallıq qorǵawğa mıtáj shańaraqlarǵa eshki, sıyr alıp beriw, bayram kúnleri máhállelerde balalarǵa sawǵa tarqatıw, «Múriwbet» h́am «Saqawat» úylerinde bayram dasturqanın shólkemlestiriw.

Xorezm h́am Qaraqalpaqstan Respublikasınıń awır ekologiyalıq jaǵdayı bolǵan aymaqlarında «ishimlik suwın jaqsılaw», «bala h́am analardıń salamatlıǵın bekkemlew» sıyaqlı kórinisinen iygiliqli maqsetlerge baǵdarlangan baǵdarlamalar sheń-

TARIYXQA NÁZER

Missionerlerdiń xızmeti nátiyjesinde XX ásirdiń 70-jıllarında AQShtıń San-Francisko qalasında Djim-Djons ismli shaxs tárepinen tiykar salınǵan «Xalıq ibadatxanası» atlı shólkem xızmeti nátiyjesinde 912 adam, AQShtıń Texas shtatında Devid Koresh tárepinen qalıplestirilgen «Dawıt áwladı» atlı sekta jumısı nátiyjesinde 100 ge jaqın, AQShta payda bolǵan «Aspan dárwazası» sektası aǵzalarınan 60 tan artıǵı, Ugandada júzege kelgen «Qudaydıń on buyırǵın qayta tiklew háreketi» sektası aǵzalarınan 1000 nan zıyat adamı óz janına qaslıq etken.

berinde xalıq arasında missionerlik jumısın alıp barıwǵa qaratılǵan háreketler de baqlanǵan.

Mámleketimizde missionerlik háreketleri, yaǵnıy, bir diniy konfessiyadaǵı dindarlardı basqasına ótiwge qaratılǵan is-háreketler (prozelitizm), sonday-aq, basqa hárqanday xızmet qadaǵan etiliwi nızam hújjetlerinde belgilengen bolıp, bul jumıslar menen shuǵıllanǵan shaxslardı juwapkershilikke tartıw ushın tiykar boladı.

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR:

1. Birinshi xalıqaralıq missionerlik shólkemi qashan hám qay jerde dúzilgen?
2. Búgingi kúnde qaysı din izbasarlardı missionerlik xızmetinde jetekshilik etpekte?
3. Házirgi kúnde xristian missionerleriniń dıqqat-itibarı qaysı aymaqa qaratılǵan?
4. Sizińshe, missionerlik xızmeti qanday zıyanlı aqıbetlerge alıp keldi?
5. Berilgen súwretlerge dıqqat penen qarań hám missionerlerdiń háreketi, onıń insan turmısına tásiri haqqında aytıp beriń.
6. Ózbekstan Respublikası Hákimshilik juwapkershilik haqqındaǵı hám de Jınayat kodekslerinen missionerlik hám prozelitizm menen baylanıslı nızamsız háreketler ushın qanday juwapkershilik belgilengenligin anıqlań.

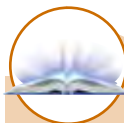
25-§

DINIY KEŃPEYILLIK MÁDENIYATÍ HÁM KONFESSIYALAR ARALÍQ BAYLANÍS

BÚGIN SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍSASÍZ:

1. Diniy keŃpeyillik mádeniyatın qalıplestiriw zárúrligi.
2. Ózbekstandaǵı ǵalaba xabar quralları (ǴXQ) hám dáwirlik basılımlarında diniy keŃpeyillik mádeniyatınıń úgit-násiyatlanıwı.
3. Diniy shólkemlerdiń basılımları hám ǴXQdaǵı shıǵıwları.

Tapqırlıq penen adam jetilisedi, bilim menen ullılıqqa erisedi.

*Yusuf Xas
Hajib*

XX ásirdiń 80-jıllarındaǵı jámiyette júz bergen procesler din hám diniy kózqaraslardan óz mápi jolında paydalanıwshı ayırım dogmatist kimseler islam dinin qorǵaw nıqabı astında terrorshılıq isleri menen shuǵıllandı. Álleqanday diniy partiyalar, diniy hákimiyat haqqındaǵı ideyalarđı tarqata basladı. Materiallıq qıyınshılıqlar iyrimine túsip qalǵan xalıqtıń keypiyatınan paydalanıp, húkimet penen xalıq ortasına iritki salıwǵa urındı. Namangan, Án-

MAGLÍWMAT USHÍN

KeŃpeyilliktiń sózlik mánisi ózgeniń sizge onsha jaqpaytuǵın tárepine sabır hám taqat etiw bolıp tabıladı. «KeŃpeyillik» («tolerantlıq») sózi derlik barlıq tillerde birdey yaki bir-birin tolıqtıratuǵın mazmunǵa iye. «KeŃpeyillik» túsiniǵı shıdamlılıq, sabırlılıq, taqatlılıq, ózgeshe kózqaraslar hám háreketlerge húrmet penen múnásibette bolıw, múriwbetlilik, saqıylıq, keshirimlilik, mehribanlıq, hám dártlik sıyaqlı mánislerdi qamtıp aladı.

dijan, Fergana hám Tashkentte hár qıylı mitingler hawij alıp ketti. Aqıbetinde, qálbeki dindarlardıń bet-perdesi ashıldı.

XX ásirdeń 80-jıllarında xalqımızdıń qanına hám janına sińip ketken, kúndelikli turmıs tárizine aylanğan islam dinine qarsı gúres jáne de keskinlesti. Ol eski sarqıt sıpatında qaralandı.

Biraq, «din—afyun» degen súreni xalqımızdıń qálbindegi dinge bolğan isenimin sóndire almadı.

Sol dáwirdegi respublika bassılıǵı elimizde milletleraralıq tatıwlıq diniy keńpeyllikti támiyinlew hám turaqlılıqtı saqlaw ushın barlıq is-ilajlardı hám imkanıyatlardı qollandı. Toplanıp qalğan mashqalalardı tez saplastırırwǵa bar kúsh hám imkanıyatlardıń jámlep, bir jaǵadan bas shıǵarıp háreket etiw kerekligin uqtırdı. Bul boyınsha zárúr islerdi ámelge asırdı.

Muqaddes tuyǵıları ayaq astı bolıp, júregi ezilip kelgen xalıq dinge úlken jol ashılıp, diniy táliymatqa itibar berilip atırǵanın úlken qanaatlanıwshılıq penen kútip aldı. Házirgi waqıtta Ózbekstan aymaǵında óz mádeniyatı hám dástúrlerine iye bolğan 130 dan aslam millet hám xalıq wákilleri ja-

1989-jıl waqıyaları

DÓRETIW-SHILIK JUMIS

«Kishi-peyil, ketpes dáwlet bersin» degendi qalay túsinesiz?

«Kishi-peyillik» degen túsiniq penen «keńpeyllik» túsiniǵiniń ortasında qanday baylanıs bar?

Bir kún urıs shıqqan úyden qırq kún bereket ketedi.

Xalıq naqılı

«Sizler menen dinde uris qılmağan özge din wákılleri menen bardı-keldi etiń, olar menen ádil qatnasta bolıń».

***Qurani kárimdegi
«Mum-tahana»
súresi,
8-9-ayatlar.
Abu Lays
Samarqandiy
tafsiri***

samaqta. Mámleket milliy quramınıń tiykarǵı bólimin ózbekler quraydı.

Áne usınday jaǵdayda kóp konfessiyalı elimizde dinler aralıq keńpeyillik ortalıǵın bekkemlew áhmiyetli wazıypalardan biri bolıp qaldı.

Keńpeyillik haqqında gáp bolǵanda, bul xalqımızdın ázeliy pazıyleti ekenligin aytıw múmkin. Qamusiy alım Abu Rayxan Beruniy xristianlıq táliymatın úyrenip, Bibliyaǵa kirgen tórt Injil haqqındaǵı maǵlıwmatlardı keltirip, olar arasındaǵı pariqtı da tallap bergен. Onıń jazıwına qaraǵanda, Xorasan mitropolitiniń jaylasqan jeri Marı qalasında bolǵan. Bul sol dáwirlerde musılman xalqı menen birge xristian jámáátleriniń de emin-erkin óz sıyınıwların ámelge asırǵanlıǵın kórsetedi.

Búgingi kúnde Ózbekstanda jumıs islep atırǵan hár túrli diniy isenim wákılleri de diniy keńpeyillik ideyaların jaqlaydı. Máselen, Tashkent hám Oraylıq Aziya eparxiyasınıń burınǵı basshısı, mitropolit Vladimir mınaday pikirdi alǵa súrdi: «Pravoslavlıq hám Islam eki qıylı kózqarastı ózinde jámlegen dinler ekenin atap ótiw tiyis. Sonlıqtan, ilahiyat boyınsha túrli tartıslar, xristianlıq hám musılman-

TARIYXQA NÁZER

Imam Abu Mansur Maturidiy (879—944) Qurani kárimniń «Haj» súresi, 40-ayatın tafsir qılıp bılay deydi: «Shirkew hám sinagogalardı oyran etiw qadaǵan etiledi. Sonıń ushın da, musılmanlar jurtında usı dáwirge shekem olar buzılmay saqlanıp qalǵan. Bul máselede zıyalılar arasında kelispewshilik joq». Bunıń menen alım musılmanlar basqa din wákılleri menen bir jámiyette birgelikte tınısh jasawında mashqala bolıwı múmkin emesligin atap ótedi.

liqtin nâzik tâliyimatları haqqında tartislar kereksiz hârn ziyân tiygizedi. Bizin aramızdağı özgeshelik-ti keskinlestirmesten, al bir-birimizdin mâdeniyat hârn isenimizge hürmet kózqarasınan qarawğa hâreket etiwimiz kerek», degen pikirdi alğa qoydı. Ol kóplep ilimiy maqalalarında, xalıqaralıq konferenciyalarda jurtımızda musulmanlar menen pravoslavlar arasında óz ara hürmet áyyemnen qálipleskenine itibar qaratadı.

Elimizde tınıshlıq bolıwınan hâr túrli konfessiya wákılleri mápdar. Sol sebepli, elimizdegi hâr túrli din wákılleri konfessiyalar aralıq baylanısqa tiyisli ilajlardın turaqlı ótkerilip turılıwın qáleydi.

Bul ilajlardan birinde hárbir konfessiya wákili óz jumısı haqqında, milletler aralıq hârn konfessiyalar aralıq kelispewshilikler kelip shıqpawı ushın ne islegenı haqqında toqtalıp ótti.

Ózbekstan Bibliya jámiyetinin atqarıwshı direktorı S. Mitin: «Diniy keńpeyillik hârn nızam ústinligi bul kóp milletli mámleket qurılıwı lazım bolğan fundamenttin bir bólegi»,— dep aytıp ótti.

Musulmanlar diyarında shirkew hârn ibadatxanalar buzılıp ketken bolsa, olardı óz ornında jáne qayta tiklep qoyıw múmkin.

**Burhaniddin
Marginaniy**

TARIYXQA NÁZER

Tariyxta «Hudaybiya sulhi» dep atalğan tınıshlıq pitiminde musulmanlardın tınıshlıqtı súyiwshı siyasatları Quranı kârim ayatları tiykarında ekenligi kórinedi. Bul pitim musulmanlardın ziyânına dúzilse de, islam dininin tınıshlıqtı súyiwshiligini hârn qan tógiliwiniń aldın alıwdağı ornın kórsetip berdi.

«Eger olar pitimge beyim bolsalar, Siz hârn oğan beyim bolın hârn Allağa táwekel etiń!».

Quranı kârim, Anfol süresi, 61-ayat.

Kámil nárise artıqmashılıqtı da, kemshilikti de qabil etpeydi.

Abu Rayxan Beruniy

Armyan apostol shirkewi wákiliniń: «Heshkim óz dinin basqalarǵa tıǵıstırıw yaki basqa isenimdegi-lerdi kemsitiw huqıqına iye emes»ligin, Fridrix Velikiydiń «Hámme dinlerge sabır-taqat penen múnásibette bolıw dárkar, sebebi, hárbir insan úmitke óz jolı menen erisedi», dep atap ótiwi hár túrli konfessiya wákılleriniń elimizdegi diniy keńpeyillik principlerin qollap-quwatlawlarınan dárek beredi.

Ózbekstanda xızmet alıp barıp atırǵan konfessiya wákılleri hár túrli isenimde bolǵan puqaralar ortasındaǵı tatıwlıq hám doslıq baylanısların bekemlewde óz úleslerin qospaqta. Búgingi künge shekem elimizde keńpeyilliktiń sociallıq máni-si, kórinetuǵın formaları, jámiyet rawajlanıwın támiyinlewdegi ornı hám áhmiyeti sıyaqlı máselelerine baǵıshlangan birneshe izertlewler ámelge asırıldı.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Bul tekstdegi gúrrińdi tınıshlıq súyiwshi hám keńpeyillik principleri menen baylanıstırıń.

Elshi Kastiliya patshası aldına barıp, Temurbektiń xat hám sawǵaların, qımbat bahalı taslar hám ádet boyınsha ol jibergen kánizeklerdi usınıs etti. Ullı mámleket patshası Temurbek jollaǵan xat hám sawǵalardı qabil etip, onıń jazba hám awızeki aytıp jibergen sózlerin tıhlaǵannan soń, doslıq qatnasıqların bekkemlew niyetinde múnásip sawǵa-sálemlerdi tayarlaw hám jiberiwdi buyırdı. İlahiyat magistri Fra Alfonso Poes de Santa Mariya, Rui Gonsales de Klavixo hám patshanıń jeke saqshısı Homes de Salazardı Temurbek aldına elshilikke, bular arqalı óz xatı hám de sawǵaların jollawǵa qarar etti.

Rui Gonsales de Klavixo, «Samarqandqa Ámir Temur sarayına sayaxat» kúndeliginen

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

II Jer júzilik urıs dáwirinde tashkentli temirshi Shoahmad Shomahmudov shańarađı hár túrli millettiń qarawsız hám jetim qalğan balaların perzentlikke alğan. Bular: Habiba, Vova, Shuhrat — rus, Hamidulla — ukrain, Rafiq, Rahmatulla — tatar, Xalida — moldovan, Samuğ — chuvash, Yuldosh, Ergash — evrey, Halima — qazaq, Qarabay, Nemat, Muazzam, Ulıǵbek — ózbek.

II Jer júzilik urısı jıllarında xalqımız tárepinen kórsetilgen ruwxıy mártlikti Shomahmudovlar shańarađı tımsalında túsendiriń. Pikiріńizdi «milletleraralıq tatıwlıq», «diniy keńpeyillik», «milliy hám ulıwma insanılıq qádiriyat» túsinikleri tiykarında túsendiriń.

MAǒLÍWMAT USHÍN

Mámleketimiz xalqı búgingi kúnde 32 mln. nan aslam bolıp, solar-dan 80% in ózbek, 4,9% in tájik, 3,8% in rus, 3,6% in qazaq hám 7,7% in basqa milletlerge tiyisli adamlar quraydı. Kóp milletli mámleket kóp konfessiyalılıqqa tiykar boladı. Jámi 130 dan zıyat millet hám elat wákilleri arasında islamnan tısqarı xristianlıq, evreylik, buddizm hám basqa konfessiylarǵa sıyınıwshılar da bar.

...qanday-
da bir qáwim
(adamları)di
jaqtırmashlıq
sizlerdi olargá
qarata
ádalatsızlıq
etiwge shaqır-
masın.

***Qurani kárim,
Moida súresi,
8-ayat***

Ózbekstandağı konfessiyalar wákilleriniń óz ara húrmeti tiykarında qurılğan qatnasıqların tariyxıy jaqtan úyreniw elimizde diniy keńpeyillik dástúr-leri ásirler dawamında qálipleskenin kórsetedi hám bunday pazıyletlerdiń jaslar oy-pikirinde bekkemle-niwine xızmet etedi.

Diniy taraw wákilleri óz jumısların din hám mámleket qatnasıqlarındağı tiykarǵı tárep — din-niń siyasatqa aralaspawı, hárqanday din, birinshi orında, ruwxıy-ádep-ikramlılıq táreplerdi óz ishine alıw haqqındağı principke súyengen halda ámelge asırıwları maqsetke muwapıq bolıp esaplanadı.

Elimizde tınıshlıq hám turaqlılıqqa qáwip salıwı múmkin bolğan faktorlardan biri missionerlik bolıp esaplanadı. Nızamǵa muwapıq qadağan etilgen-ligine qaramay, ámelde bolğan diniy keńpeyil-lik principlerine qayshı, dinler aralıq kelispewshi-liklerge alıp keletuǵın missionerler xızmetin tallap úyreniw olargá qarsı is-ilajlar islep shıǵıwda oǵada áhmiyetli.

Tolerantlıq (keńpeyillik) túsiniǵi bul tek ǵana mánawiy minnet ǵana emes, al siyasiy hám huqıqıy zárúrlük. Tariyxıy derekler úlkemizde áyyemgi za-manlardan-aq zardushtiylik, buddizm, evreylik,

MAǒLÍWMAT USHÍN

Keńpeyillik principleri Deklaraciyasındağı «tolerantlıq» sózi «keń-peyillik» dep awdarma etilgennen keyin ol tilimizde qollanılıp atır. Rus tilinde «терпимость» sózi basqasha aytqanda «снисходительность», yaǵnıy keńpeyillik, kishipeyillik mánislerin ańlatadı. Diniy taraw haqqında sóz ketkende ruslar «веротерпимость» sózin qollanadı. Ózbek tilinde «diniy keńpeyillik» sózi mine usıǵan sáykes keledi.

xristianlıq sıyaqlı quramalı ideologiyalıq sistemağa iye dinler tınısh-tatıw jumıs alıp barganlıǵınan derek beredi. Bunday jaǵdaydı házirgi Ózbekstandaǵı islam, xristian, evrey dinleri hám basqa konfessiya-lardıń óz ara qatnasıqları mısasında kóriwge boladı.

Kóp milletli hám kóp konfessiyalı elimizde mil-letler aralıq birge islesiw hám diniy keńpeyillik sa-lasında alıp barılıp atırǵan izbe-iz mámleketlik siyasatı hár túrli millet hám de barlıq diniy konfes-siya wákilleriniń emin-erkin jasawı ushın bekkem tiykar jarattı. Búgingi haqıyqatlıq bunıń ayqın dálili bolıp tabıladı.

Konstituciya tiykarında qabıl etilgen Ózbek-istan Respublikasınıń «Hújdan erkinligi hám di-niy shólkemler haqqında»ǵı Nızamına muwapıq: «Mámleket diniy konfessiya-lar ortasındaǵı tınıshlıq hám tatıwlıqtı qollap-quwatlaydı. Bir diniy konfes-siyadaǵı dindarlardı basqasına kirgiziwge qaratılǵan is-háreketler (prozelitizm), sonday-aq, basqa hárqanday missionerlik xızmeti qadaǵan etiledi. Usı qaǵıydanıń buzılıwına ayıplı bolǵan shaxslar nızam hújjetlerinde belgilengen juwapkershilikke tartıladı».

Onıń belgilerinen (jáne biri) — aspanlar hám Jerdi jaratıwı hám sizlerdiń tillerińiz hám reńlerińizdiń hár qıylılıǵında bolıp esaplanadı. Álbette, bunda barlıq dúnyalar ushın ayat-ibrat-lar bar.

Qurani kárim, Rum súresi, 22-ayat

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Usı teksttegi «Ol insan emes pe?» sóz dizbegin siz qalay túsinesiz? Insanıylıq, adamgershilik degende neni túsinesiz?

«Nabiy (alayhis-salam) aldınan peyit alıp ótildi. Sonda ol adam orın-larınan turdı. Adamlar: «Ya Rasulullah, bul evreydiń janazası, dedi. Ol adam: «Ol insan emes pe?», — dedi.

Imam Buxariy ráwiyatı

Oraylıq Aziyadağı musulman hám basqa konfessiylarğa tiyisli xalıq ortasındağı qatnasıqlar hám siyasiy, hám turmıslıq dárejede eki tiykarǵı ózgeshelikke tiykarlangan, bular óz ara húrmet hám keńpeyillik bolıp esaplanadı. Bul múnásibet hár qıylı din wákilleriniń quramalı tariyxıy procesler sınavların márdana jeńip ótiwi nátiyjesinde qáiplesken. Mámlekette tınıshlıq, rawajlanıw hám abadanlıqtı támiyinlew, sociallıq turaqlılıqtı bekkemlew maqsetinde barlıq diniy konfessiya wákilleri elimizde hám shet elde shólkemlestirilip atırǵan ruwxıy hám aǵartıwshılıq ilajlarda qatnasıp kelmekte.

Sonday-aq, mámlekette dinler aralıq tatıwlıqtı qollap-quwatlaw hám de hár túrli kelispewshilik hám qıyınshılıqlardı keltirip shıǵaratuǵın missionerlik sıyaqlı is-háreketlerge qarsı ámelge asırılıp atırǵan ilajlarda belsendi qatnaspaqta. Olardıń xalıqaralıq ánjumanlarda elimizde isenim erkinligin támiyinlew, milletler aralıq hám dinler aralıq tatıwlıqtı turaqlastırıwda ámelge asırılıp atırǵan reformalar haqqındağı bayanatları diniy jámiyetshiliginiń usı reformalar menen jaqınnan tanısıwına zárúr áhmiyetke iye. Bunday qatnasıq mámleket tárepinen de bahalanbaqta. Mitropolit Vladimirdiń «Doslıq» ordeni menen sıyılıqlanǵanı bunıń ayqın dálili.

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Diniy keńpeyillik mádeniyatın qáiplestiriw zárúrliginiń payda bolıwı qanday faktorlar menen baylanıslı?
2. Diniy keńpeyillik islam dininde hám milliy úrp-ádetlerimizde qalay talqılanadı?
3. Mámlekette tınıshlıq, turaqlılıqtı saqlawda keńpeyilliktiń ornı qanday? Pikiріńizdi mısallar menen dálilleń.

26–27-§ **ÓZBEKSTANDA DINIY BILIM BERIW**

BÚGINGI SABAQTA TÓMENDEGILER MENEN TANÍASÍZ:

1. Ózbekstanda diniy bilim beriwdiń tariyxıy tamırları.
2. Ózbekstanda xızmet kórsetip atırǵan medrese hám seminariyalar.

ÓZBEKSTANDA DINIY BILIM BERIWDIŇ TARIYXÍY TAMÍRLARI

Watanımız tariyxında diniy bilim beriw uzaq ótmishke barıp taqaladı. Dáslepki orta ásirlerde-aq elimizde keń kólemde xızmet kórsetken medreselerde diniy bilimler menen bir qatarda dúnyalıq ilimler de oqıtıladı. Óz dáwirinde medreseler, orta arnawlı hám de joqarı bilimlendiriw wazıypasın tolıq túrde orınlaǵan.

Tashkent, Buxara, Samarqand, Xiywa sıyaqlı qalalar eń úlken ilim orayları bolıp, XV–XIX ásirlerde ol jerlerde pútkil musulman dúnyasınıń joqarı bilimlendiriw orayları sıpatında tán alınǵan.

Patsha Rossiyası kóterilisinen keyingi dáwirlerde medreseler xızmeti páseydi. Ayırımları jabılıp qaldı. XIX ásirdiń aqırı XX ásirdiń baslarına kelip, jadid

Insanlardı jaqsılıqqa shaqırırwshı hám jamanlıqtan qaytarırwshı bir ilim.

Abdulla Avloniy

JAQÍN TARIYXTA

XIX ásir aqırına kelip Buxara ámirliğinde 336, Xiywa xanlığında 132, Túrktan úlkesinde bolsa 348 medrese dizimge alınǵan edi.

Áy insan perzenti, sen dáslep ilimli bol, ol saǵan atańday bolsın. Keyin sen parhezkar bol, ol saǵan mehriban anańday bolsın. Ózińdi olardıń qushaǵında tut, sonda jaratqan seni bále-apatlardan saqlaydı.

**Mahmud
Zamaxshariy**

mektepleri xızmet kórsete basladı. Tashkent, Samarqand, Qoqan qalaları jadidshilik mektepleriniń oraylarına aylandı.

1917-jıldıń baslarında Túrkhanda 100 ge jaqın jańa usıl mektepleri jumıs islep, olarda 4 mıńnan artıq oqıwshı bilim alǵan. Bul mekteplerde islam dini tiykarları menen bir qatarda shet tili, fizika, ximiya, matematika, psixologiya, gigiena, agronomiya, ekonomika, buxgalteriya sıyaqlı zamanagóy pánler oqıtılǵan.

Sovet Awqamı dúzilgennen soń, din hám medreselerge qarsı ayawsız gúres hawij aldı. Biraq, Ekinshi dúnya júzilik urıs jıllarında sovet mámleketi óz siyasiy mápleri jolında dinge múnásibetin biraz jumsartqan.

1943-jılı Tashkentte Orta Aziya hám Qazaqstan musulmanları basqarması shólkemlestirilip, onıń xızmeti Ózbekstan, Qazaqstan, Qırǵızstan, Túrmenstan, Tájikstan respublikalarınıń islam diniy shólkemleri jumısın muwapıqlastırıwdan ibarat boldı.

1945-jılı Buxarada Mir Arab medresesi uzaq jıllıq tánepisten soń qayta iske túsirildi. Keyin Tashkenttegi Barakhan medresesi jumıs baslap, 1971-jılı ol Imam Buxariy atlı Tashkent Islam institutı atın aldı. 1990-jılǵa shekem burınǵı Sovet aymaǵında usı eki bilim jurtınan basqa islam bilim

TARIYXQA NÁZER

Mańǵıtlar húkimdarlıǵı dáwirinde Buxara ámirliğinde kóplegen iri qurılıslar — Shayx Jalal dárwazası hám jayı (XVIII ásirdeń ekinshi yarımı) Damulla Tursınjan medresesi (1796-1797jj), Xalifa Xudaydat ansambli (1777-1855jj), Charminar (1807), Ámir medresesi (XX ásir basları), Sitorai Mohi Xosa (XIX—XX ásir basları) hám basqa imarat hám qurılımlar qurıldı.

beriw mákemeleri bolmağan. Olar tiyká-
rınan, Orta Aziya musulmanları diniy
basqarması (SADUM — Среднеазиатское
духовное управление мусульман) janın-
da meshit imamların tayarlawğa qánige-
lesken.

Ózbekstan Respublikası gárezsizlikti
qolğa kirgizgennen soñ diniy bilim be-
riw tarawına da ayrıqsha itibar qaratıldı.
Mámleketlik dizimnen ótken medrese-
ler, diniy-mádeniy obyektler Ózbekstan
Musılmanları basqarması qaramaǵına
tapsırıldı. Búgingi kúnde elimizde
tómendegi diniy bilim beriw mákemeleri
xızmet alıp barmaqta:

Imam Buxariy atındaǵı Tashkent islam
institutı 1971-jılı 1-oktyabrde dúzilgen
bolıp, Barakhan medresesi imaratında
jaylasqan. 2007-jılı Tashkent islam máde-
niyatı paytaxtı dep járiyalanıwı múná-
sibeti menen Hastimam Kompleksi qayta
qurıldı hám usı institut da jaña imaratqa
iye boldı. Búgingi kúnde institut Hasti-
mam arxitekturalıq kompleksi qura-
mında.

«Mir Arab» orta arnawlı islam bilim
jurtı (Buxara qalası) — Shayx Said Ab-
dulla al-Yamani tárepinen Ámir Ubay-
dullaxan qarjılarına 1530—1536-jılları
qurılǵan.

«Mir Arab» joqarı medresesi (Buxara
wálayatı) — Ózbekstan Respublikası Pre-
zidenti Sh.Mirziyoevtiń baslaması menen
2017-jılı shólkemlestirilgen. Bul joqarı bi-
limlendiriw mákemesi, Buxara wálayatı

Tashkent islam instituti

*Buxaradaǵı «Mir Arab»
joqarı medresesiniń ashılıw
máresimi*

Hadal adamğa basım ótkeriwge boladı, biraq onı shermende etiwge bolmaydı.

Volter

Kogon rayonındaǵı Bahawaddin Naqshband zıyaratxanası aymaǵında jaylasqan.

«Kókaldash» orta arnawlı islam bilim jurtı (Tashkent qalası) 1569—1570-jılları Baraxxan tárepinen qurdırılǵan. 1999-jılı medrese orta arnawlı bilim jurtı sıpatında qayta ashıldı.

«Sayyid Muhyiddin Mahdum» orta arnawlı islam bilim jurtı — 1992-jılı Andijan wálayatı, Altınkól rayonu Jalabek awılında qurılǵan.

«Mulla Qırǵız Axund» medresesi — 1914—1915-jılları Namangan wálayatında Ataulloxan tárepinen qurılǵan. 2014-jılı «Hidoya» atı menen orta arnawlı islam bilim jurtı sıpatında qayta shólkemlestirildi.

«Faxriddin ar-Roziy orta arnawlı islam bilim jurtı — 1992-jılı Xorezm wálayatınıń Xanqa rayonu «Xudayqulı Ishan baba» meshiti imaratında óz jumısın basladı. 1994-jılı Úrgenish qalasında jaylasqan «Doshqinjan baba» tariyxıy imaratına kóshirilgen.

DÓRETIWSHILIK JUMÍS

Berilgen tekstti oqıń hám tómendegi sorawlarǵa juwap beriń

1. Islam dininde bilim-ilinge itibar beriwden hám úgit-násiyat etiwden qanday maqsetler gózlengen?
2. Ilim-pánniń rawajlanıwınıń qollap-quwatlanıwı qanday nátiyjeler bergen?

Dünyada birinshi emlewxana 707-jılı musulmanlar tárepinen (mámleket tárepinen qarjılandırılǵanı ushın onı hâzir «byudjet shólkemi» dep ataǵan bolar edi) tiykar salındı. Usı emlewxanada hámshiyralar xızmet kórsetiwi joǵa qoyıldı hám medicina institutları xızmet kórsete basladı. Kóp úsirler dawamında sol musulman shıpakerleri kóz keselliklerin tekseriw hám emlew boyınsha qánigeler esaplangan.

«Xoja Buxariy» orta arnavlı islam bilim jurtı — 1992-jılı Qashqadaryanıń Kitob rayonında shólkemlestirilgen. Medresege Saidahmad Vali Kulaxduz Xoja Buxariy atı berilgen.

«Muhammed Beruniy» atındaǵı orta arnavlı islam bilim jurtı — 1992-jılı Qaraqalpaqstan Respublikası paytaxtı Nókiste ashılǵan. Bilim jurtı Nókistegi «Imam Iyshan» jóme meshiti imaratında jaylasqan.

«Juybori kalon» hayal-qızlar orta arnavlı islam bilim jurtı (Buxara qalası) — XVII ásirdeń aqırı — XVIII ásirdeń baslarında Buxara hákimi Abdulazizxan pármanı menen qurılǵan. Medrese 1992-jılı jumısın qayta jolǵa qoydı.

«Xadichai Kubro» hayal-qızlar orta arnavlı islam bilim jurtı (Tashkent qalası) — 1993-jılı óz jumısın basladı.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev baslaması menen 2017-jılı Buxara hám Ter-

*Tashkent islam instituti
pitkeriwshileri*

TARIYXQA NÁZER

Arxitektor Ismayıl ibn Tahir Mahmud Isfahaniy Mırza Ulıǵbektiń buyırtpası menen 1417-jılı Buxarada medrese qurıwdı baslaǵan. Medreseniń aǵash dárwazasına «Ilimge umılmaq hárbir muslim hám muslima ushın parız bolıp esaplanadı» degen hádisti arab tilinde naǵıslı jazıwlar menen jazǵan. Dárwazanıń temir shıńǵasına húkimdar Mırza Ulıǵbek ruwxıyatına tán bolǵan usı qatarlardı alımǵa zor mehir qoyǵan jas usta arxitektorlardıń biri jazıp qaldırǵan: «Ilim dúrdanalarınan ráhátlengen adamlarǵa Allataala rahmet esigin ashǵay».

Heshqashan ilim úyreniw isinde úzilis bolmawı kerek, sebebi, bul úlken joǵaltıwǵa alıp keledi.

Burhaniddin Marginaniy

miz mámleketlik universitetlerinde Islam tariyxı hám derek tanıw boyınsha bilim beriw baǵdarı ashıldı. Sonday-aq, Samarqandta ilahiyat hám hádistanıw, Buxarada sufizm, Qarshı qalasında aqoid, Marǵulanda islam huqıqı ilimiy mektepleri shólkemlestirildi.

Ózbekstan Pespublikası Prezidentiniń 2018-jıl 16-apreldegi «Diniy-aǵartıwshılıq taraw xızmetin tiykarınan jetilistiriw shara-ilajları haqqında»ǵı Pármanına muwapıq Ózbekstan musulmanları basqarmasınıń Ózbekstan Islam akademiyası hám Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janındaǵı Tashkent islam universiteti negizinde Ózbekstan xalıqaralıq islam akdemiyası dúzildi.

Pármanǵa muwapıq Ózbekstan xalıqaralıq islam akademiyası Ózbekstan musulmanları basqarması hám Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janındaǵı Din isleri boyınsha komitet dúziwshiligindegi Quran ilimleri, hádis, islam huqıqı, qaǵıyda (aqida), sufizm, islam ekonomikası hám finansı, xalıqaralıq qatnasıqlar, shet tiller (arab, parsı, inglis, rus, urdu, túrk) hám basqa xalıqaralıq kólemde

MAǒLÍWMAT USHÍN

Xalıqaralıq bilimlendiriw byurosınıń sońǵı maǒlıwmatlarına qaraǵanda, Saudiya Arabiyası hám Yemen búgingi künge kelip diniy bilim beriw ushın eń kóp oqıw saatları ajratılatuǵın mámleketler esaplanadı. Sonıń ishinde, diniy bilim beriw ushın ulıwma bilim beriw mektep oqıw baǵdarlamasınıń dáslepki altı jılında Saudiya Arabiyasında 1458 saat (usı dáwirge shekem bolǵan ulıwma oqıw saatlarınıń 31% ti), Yemende bolsa 1104 saat (usı dáwirge shekem bolǵan ulıwma oqıw saatlarınıń 28% ti) ajratıladı. Házirgi payıtta, usı kórsetkishlerdiń basqa qálegen mámlekettegige salıstırǵanda úsh barabar joqarı ekenligin de ayrıqsha atap ótiw kerek.

Derek: www.islamcenter.uz.

*Ўзбекистан
xalīqaralīq islām
akademiyası*

zárúrlīk bar bolǵan tarawlar boyınsha qánigeli kadr-
lardı tayarlawǵa, orta arawlı, joqarı bilimlendiriw,
joqarı bilim beriwden keyingi bilimlendiriw, qáni-
geligin arttırıw basqışlarında úzliksiz bilim beriw-
diń tolıq sistemasın shólkemlestiriwge hám ilimiy
miyrastı tereń izertlew hám asırap-abaylawǵa, diniy
hám dúnyalıq bilim beriwge qánigelesken jetekshi
bilimlendiriw hám ilimiy-izertlew mákemesi bolıp
esaplanadı.

Mákeme respublikadaǵı barlıq islām bilim be-
riw mákemeleri xızmetin oqıw-normativlik hám
oqıw-metodikalıq jaǵınan támiyinlew hám de
muwapıqlastırıwdı ámelge asıradı.

Akademiya Ўzbekstan Respublikasınıń Mám-
leketlik byudjeti qarjıları hám nızamda qada-
ǵalanbaǵan basqa derekler esabınan finanslastırıladı.

Sonday-aq, Pármangá muwapıq, Ўzbekstan
xalīqaralīq islām akademiyası pitkeriwshilerine
ulıwma bilim beriw mektepleri, orta arawlı hám
joqarı bilimlendiriw mákemelerinde tarawǵa tiyisli

*... Waqıttı
«essiz», «qáne
endi», «bolsa
edi» menen
ótkergen
adamnıń ómiri
eń qısqa ómir
eken.*

***Najmiddin
Kubra***

— *Haq hikmetti ilimihnen abzal bil.*

— *Ilimihndi abaylap saqla.*

Maturidiy

Bilimsiz adamlardıń kewli ırımğa beyim boladı.

Abu Rayhan Beruniy

pánler boyınsha pedagogikalıq xızmet penen shuǵılanıw huqıqı belgilep qoyıldı.

Elimizde Rus Pravoslav hám protestantlıqqa tiyisli Toliq injil xristianları shirkewleriniń diniy seminariyaları da jumıs alıp barmaqta.

Ǵárezsizlik dáwirinde Ózbekstanda islam dini menen bir qatarda basqa din konfessiyalarınıń bilimlendiriw mákemeleriniń de xızmet kórsetiwlerine imkaniyatlar ashıldı. Atap aytqanda, 1998-jılı Pravoslav hám Protestant seminariyaları xızmet kórsete basladı.

Rus pravoslav shirkewiniń Tashkent diniy seminariyası bes jil múddetke arnalǵan bilimlendiriw mákemesi bolıp esaplanadı. Ol jerde keleshekte Rus pravoslav shirkewiniń Oraylıq Aziya regionındaǵı hám basqa eparxiyalarında islew imkaniyatına iye bolǵan diniy xızmetshiler hám joqarı diniy maǵlıwmatlı qánigeler bilim aladı.

Patsha Rossiyası dáwirinde Tashkentte ashılǵan xristian seminariyalar esapqa alınbasa, Tashkent diniy seminariyasınıń tariyxı onsha úlken múddetti óz ishine almaydı.

1990-jılı Arxierey bassılıǵında eki jıllıq bilim beriwge arnalǵan Tashkent diniy bilim jurtı ashıldı. Dáslep heshqanday bazaǵa iye bolmaǵan Rus pravoslav shirkewiniń Tashkent diniy bilim jurtı tez ayaqqa turdı. Oqıw ushın orın tabıldı, turaqlı oqıtıwshılar quramı qalıplesti, talabalar bolsa turaq jay hám ıssı awqat penen támiyinlendi.

1998-jılǵa kelip, Ózbekstan Respublikası húkime-tiniń is-háreketleri menen bir qatar imaratlar, búgingi künde Svyato-Uspensk soborına tiyisli bolǵan ayaqlar ajıratıp berildi. Bunnan soń Tashkent hám Orta Aziya eparxiyası basqarması tolıq joqarı maǵlıwmatlı diniy xızmetshilerdi tayarlaytuǵın Diniy seminariya shólkemlestirildi.

TARIYXQA NÁZER

Ámir Shahmurad barlıq taslap qoyılğan waqım mülklerin («diniy fondlardı») olardan túsetuđın salıq hám basqa májbúriy tólemler esabınan barlıq eski medrese, meshit, honaqah, mektep, mazarlardı qayta tiklep hám de jańa medrese menen meshitler qurılısında tikkeley ózi bas-qas boldı. Medrese mudarrisleri, muftiyler, imamlar, qazılar hám basqa diniy lawazımlarğa tayınlawda olardıń sháriyat huqıqıy normalarına ámel etiw dárejesin, olardıń huqıqıy bilimlerin hám huqıqıy sawatına qarap lawazımğa tayarlar edi. Óz tarawında kóp jil islegen, sháriyat huqıqı normaların sol dáwir talabı dárejesinde bilmegen qazılar, imamlar, muftiyler hám de medrese mudarrisleri Ámir Shahmuradtıń pármanı menen óz lawazımınan azat etildi. Ol sháriyat huqıqı normaların tereń ózlestirgen medrese talabalarına salıqlar esabınan qosımsha talabalıq haqılar beriw menen medrese talabaların qollap-quwatlar edi. Ol tek óziniń islam huqıqı normaların keń bilim beriw procesinde reformalap ğana emes, al pútkil Buxara ámirliginiń barlıq wálayatlarında islam huqıqı normaların biliwdi ámelde talap etti hám onıń ushın úlken jeńillikler hám sawǵalardı wáde etti. Tariyxshı alım Xumulyydiń atap ótkenindey, Ámir Shahmurad «pútkil qalağa hám Buxara ámirliginiń barlıq wálayatlarına ullı alımlardıń hám haqıyqıy islam huqıqı normalarına tiykarlangan ádetlerdiń (muhtasib) barlıq xalıqtı meshit hám medresege jıynap, olarğa islam huqıqı normaların minnetlemelerin túsindiriwdi, olardıń shariy huqıq bilimleri dárejesin jáne de arttırıwdı wálayat hákimlerinen talap etti».

BEKKEMLEW USHÍN SORAW HÁM TAPSÍRMALAR

1. Ózbekstan aymađındađı eń úlken ilim orayları qaysılar?
2. Sovet awqamı dáwirinde elimizde qanday diniy bilimlendiriw mákemeleri xızmet kórsetken?
3. Ğárezsizlik jılları diniy bilimlendiriw tarawında qanday reformalar ámelge asırıldı?
4. Elimizde qanday islamlıq emes diniy bilimlendiriw mákemeleri bar?

Glossariy

Altar — (lat. «bálent») xristian shirkewinde ibadatxananıń mehrab (meshittiń diywalındaǵı oyıq) hám minber ornatılǵan eń biyik bólimi.

Apokalipsis (Wáhiynama) — «Jańa kelisim»niń quramlıq bólimi bolıp, onı «Injil» avtorlarınan biri Ioann ilahiy ilham arqalı jazǵan, dep isenim bildiriledi.

Ayat (arab. «belgi; káramat») — Quran súrelerin dúziwshi bólim, «qatarlar».

Dogma — arab tilinde bir nárseni bir-birine baylanıstırıw máni-sin ańlatadı. Terminde bolsa aqoid iliminiń belgili atamalarınń biri.

Diakon (grekshe «xızmetshi») — xristian shirkewlerindegi eń tómen ruwxanıyılıq dárejesi.

Ekstremizm — óz maqseti jolında hár túrli hádden zıyat keskin is-ilajlar kóriwge tárepdarlıq.

Episkop — (áyyem. grek. «qadaǵalawshı») kóp xristian shirkewlerinde — joqarı ierarx. Barlıq arxiereylerdiń (patriarx, mitropolit, arxiepiskop) ulıwmalasqan atı.

Evolucionizm — dintanıwshılıqta din hám dúnyanıń qáiple-siwi sıyaqlı basqıshpa-basqısh ápiwayıdan quramalılıqqa qaray rawajlangan degen ideyanı alǵa súriwshi táliymat.

Fanatizm — fanatik.

Fanatizm — óz ideyasın «durıs» dep, basqasha pikir iyelerin tán almaslıq hám olardı buzǵınshılıqta ayıplaw.

Fundamentalizm — belgili din júzege kelgen dáslepki dáwirge qaytıw hám bul jol menen zamannıń barlıq mashqalaların sheshiw múmkin degen pikirdi alǵa súriw táliymatı.

Haniflik — islamnan aldın Arabiya yarım atawında bar bir qu-daylıq ideyası.

Haram — islam táliymatına muwapıq, biykar etip bolmaytuǵın dárejede qatań dáliller menen orınlanıwı qadaǵan etilgen ámel.

Hádis — (arab. «jańa; sóz») Muhammed (a.s.) payǵambardıń aytqan sózleri, islegen isleri haqqındaǵı ráwiyatlar.

Ikona — xristianlıqtaǵı áwliyeler portreti túsirilgen súwretler. Olar shirkewlerde ibadat buyımı bolıp xızmet etedi.

Indulgeniya — katolik shirkewi tárepinen dindarlardıǵa islengen yaki isleniwi múmkin bolǵan gúnalardı keshiriw haqqında beriletuǵın gúwalıq.

Jihad (arab. «jiddu jahd etiw», «ǵayrat etiw») — bir jumıstı tolıq islew ushın bar kúsh-ǵayrat hám uqıbın jumsaw. Islam dininde bul sóz basqınshı hám qozǵalańshılardıǵa qarsı eli, jurtı, watanın qorǵawǵa shıqqan adamlardıń ámeliyatlarına qaray islengen. Jihad degende, búgingi kúndegi fanatik toparlar talqılap atırǵanınday, tınısh xalıqtıń ústine urıs ashıw túsiniلمeydi.

Kalom (arab. «sóz», «sóylew») — Mutaziliyeler payda bolǵannan keyingi aqıda iliminiń atı.

Kardinallar kollegiyası — Rim katolik shirkewindegi joqarǵı keńes.

Káramat — (arab. «ullılıq») islam táliymatına muwapıq, Alla tárepinen onıń dosları — áwliyelerge inam etiletuǵın sıyqırdan parqlı ǵayrı ápiwayı qúdiret.

Kirxa — (nemecshe — «shirkew») — lyuteran shirkewleriniń atı.

Kosmogoniya — astronomiyanıń aspan deneleri, olardıń payda bolıwı hám ózgerisleri haqqındaǵı bólimi. Bul jerde aspan denele rin ilahiylestiriw.

Kostel — (polyaksha, chexsha. — «shirkew») — Rim katolik shirkewine qarashlı ibadatxanalardıǵa qollanılatuǵın atama.

Qudsiy hádis — Mánisi Alla taaladan bolıp, aytılıwı, yaǵnıy, le-bizi Rasulullahdan bolǵan hádisler.

Meditaciya — (lat. «pikirlew, oylaw») buddizmde shaxstıń ruwxıy háreketke tereń beriliw jaǵdayı.

Misticizm — (áyyem. grek. «jasırın, sırlı») ilahiyat dúnyası menen tikkeley baylanıs jasaw múmkinligi haqqındaǵı táliymat.

Mitropolit — (áyyem. grek. «bas qala, paytaxt, mitropoliya adamı») pravoslav shirkewiniń paytaxt qalalardaǵı joqarı ruwxanıyılıq ataǵı.

Modernizm — dindi házirgi zaman shınlıǵına beyimlestiriwdi jaqlap shıǵıwshı aǵım.

Monoteizm — (áyyem. grek. «*mono*» — «birden-bir», «*teo*» — «ilahiyyat») bir qudaylıq.

Murid (arab. «qálewshı») — sufizm jolına kirip, murshidke qol bergen shákirt.

Murshid (arab. «tuwrı jolǵa baslawshı») — sufizm jolına kirgenlerdi haqıyqatlıqqa baslawshı ustaz, shayx.

Mushrik — islam táliymatına muwapıq, Allaǵa shek keltiriwshı, kóp qudaylıqta ayıplangan adam.

Papa — xristianlıqta katolik aǵımınıń bas ruwxanıyı.

Patriarx (áyyem. grek. «ata, tiykar salıwshı») — ortodoksal shirkewdegi (pravoslavie) joqarǵı diniy mártebe bolıp, ondaǵı 14 avtokefal — biyǵárez shirkewler baslıqları usı at penen ataladı.

Pátwa — teologıyanıń dinde payda bolǵan jańa mashqalaların Quranǵa qayshı kelmeytuǵın túrde sheship shıǵarǵan húkimi.

Politeizm — (áyyem. grek. «*poli*» — «kóp», «*teo*» — «quday») kóp qudaylıq.

Sahih hádis — (arab. «salamat; tuwrı») alımlar tárepinen isenimli, durıs dep tabılǵan hádis.

Sunna — islamda «Payǵambar jolı».

Tafsir (arab. «bayan etiw») — Quran ayatlarına ózine tán túrde máni beriw.

Tariqat — diniy., diniy jetilisiw jolı (diniy máresimler hám tártip-qaǵıydalardı ishten orınlawdı talap etiwshı, sháriyattan parıqlı túrde diniy nızamlarǵa tereń «ishten» ámel etiwden ibarat mistika tárepdarları — sufiylerdiń táliymatına muwapıq).

Tavakkul — islam táliymatına muwapıq, óz erkin Allaǵa isenip tapsırıw.

Terrorizm (fr. «qorqıtıw») — óz pikirin zorlıq jolı menen basqalarǵa ótkeriw. Terroristlik bul jolda janıqaslıq, qoparıwshılıq sıyaqlı usıllardan paydalanıladı.

Teologiya — (arab. «túsiniw») sháriyat nızam-qaǵıydaların úyreniwshı ilim.

Tobein (arab. «eriwshiler») — Payǵambar sahabaların kórgen hám olarǵa ergen adamlar.

Tohıq injil xristianları — protestantlıqtağı eń iri baǵdarlardan biri bolǵan pyatidestyanikliktiń ekinshi atı. Faqih — teologiya iliminiń bilimdanı.

Tradicionalizm — dástúrlik. Dindegı racionalizmge qarsı túrde, naqıl (eliklew) principine tiykarlanıwshı aǵım.

Vojib — hanafiy mázhebi táliymatına muwapıq, Quranı kárimde buyırığı ashıq hám anıq aytilmaǵan, biraq orınlanıwı shárt bolǵan ámel.

Yahve — evrey táliymatına muwapıq, dúnyalardı jaratıwshı bir-den-bir qúdiretli Quday.

Yahudo — Yaqub payǵambardıń perzentleriniń biri. Onıń áwladları «evreyler» dep ataladı.

Yasht — Avestonıń 1-bólimi.

Zakat — (arab. «tazalanıw, pákleniw») islamnıń bes shártinen biri. Mal-múlk esabınan (belgili bir muǵdarǵa) jetkennen keyin, onıń qırqtan biri (2,5%) kámbaǵallar paydasına sadaqa sıpatında beriledi.

Shar (arab.) — jaman, jamanlıq.

Mazmunı

Kirisiw	3
1-§. Ózbekstanda qáwipsizlik hám turaqlılıq ortalıgın qáiplestiriw.....	4
2-§. Din tanıwshılıqtağı zamanagóy tendenciýalar.....	10
3-§ Mámleket hám din qatnasıqları.....	18
4-§ Din hám sociallıq turmıs	23
5-6-§. Oraylıq Aziya dinleri.....	30
7-§. Jáhán dinleri derekleri: buddizm hám xristianlıq	34
8-9-§. XX—XXI ásirlerde islam	38
10-11-§. XX—XXI ásirlerde islam dinindegi ağımlar hám sektalar.....	43
12-13-§. Ózbekstannıń xalıqaralıq terrorism hám ekstremizmge qarsı gúrestegi ornı.....	55
14-15-§. XX—XXI ásirlerde tariqatshılıq	65
16-17-§. XX—XXI ásirlerde din hám mádeniyat.....	72
18-19-§. XX—XXI ásirlerde diniy dástúr hám máresimler	83
20-21-§. Zamanagóy málimleme tarmaqları hám din faktori	90
22-23-§. XX—XXI ásirlerde dúnyanıń konfessionallıq kórinisi	100
24-§. XX—XXI ásirlerde missionerlik hám prozelitizm	112
25-§. Diniy keńpeyillik mádeniyatı hám konfessiýalar aralıq baylanıs	120
26-27-§. Ózbekstanda diniy bilim beriw	129
Glossariy	138

Zohidjon Mahmudovich ISLOMOV,
Durbek Obidjonovich RAHIMJONOV,
Jasur Xotamjonovich NAJMIDDINOV,
Nargiza Kamaritdinovna ISMATOVA

O‘quv nashri

DUNYO DINLARI TARIXI

*O‘rta ta’lim muassasalarining 11-sinfi va o‘rta maxsus,
kasb-hunar ta’limi muassasalari uchun darslik*

Birinchi nashr

Toshkent — «Yangiyul Poligraph Service» — 2018

Nashriyot litsenziyasi AI №185, 10.05.2011.

(Qaraqalpaq tilinde)

«Bilim» baspasi
Nókis — 2018

Awdarmashi *K.Reymov*
Redaktori *S.Aytmuratova, S. Baynazarova*
Tex. redaktori *M. Riksiyev, B. Turimbetov*
Xudojnik *J. Azimov*
Operator *A. Begdullaeva*

Original-maketten basiwga ruqsat etilgen waqti 11.07.2018-j.
Formati 70x90 1/16. Tip «Times KRKP» garniturası. Ofset qagazi.
Ofset usılında basıldı. Kegl 12. Kólemi 9,0 b/t. 10,53 shártli b/t. 11,52 esap b/t.
Nusqası 10452 dana. Buyırtpa № .

Elektron mánzil: bilim.baspa@bk.uz

«Bilim» baspasi. 230103. Nókis qalası, Qaraqalpaqstan kóshesi, 9.

«Yangiyul Poligraph Service» JShJ baspaxanasında basıp shıgarıldı.
112001, Tashkent wálayatı, Yangiyul qalası, Samarqand kóshesi, 44-úy.

Ijaraga berilgen sabaqlıq jaǵdayın kórsetetuǵın keste

№	Oqıwshınıń atı hám familiyası	Oqıw jılı	Sabaqlıqtıń alıńandaǵı jaǵdayı	Klass basshı-sınıń qolı	Sabaqlıqtıń tapsırılǵandaǵı ja@dayı	Klass basshı-sınıń qolı
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Sabaqlıq ijaraga berilip, oqıw jılı aqırında qaytarıp alıńanda joqarıdaǵı keste klass basshısı tárepinen tómendegi bahalaw ólshemlerine tiykarlanıp toltırıladı

Jańa	Sabaqlıqtıń birinshi ret paydalanıwǵa berilgendeǵı jaǵdayı.
Jaqsı	Muqabası pütün, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen ajıralmaǵan. Barlıq betleri bar. Jırtılmaǵan, betleri almastırılmaǵan, betlerinde jazıw hám sızıqlar joq.
Qanaatlandırarlı	Muqaba jelingen, bir qansha sızılıp, shetleri qayrılǵan, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen alınıp qalıw jaǵdayı bar, paydalanıwshı tárepinen qanaatlanarlı qalıpına keltirilgen. Alınǵan betleri qayta jelimlengen, ayırım betlerine sızilǵan.
Qanaatlanarsız	Muqabaǵa sızilǵan, jırtılǵan, tiykarǵı bólimnen ajıralǵan yamasa pútkilley joq. Betleri jırtılǵan, betleri tolıq emes, sızıp, boyap taslanǵan. Sabaqlıqtı qayta tiklew múmkin emes.